

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce**

Charitativní a sociální práce

Bc. Pavla Skočovská

Cesta od zjevného bezdomovství k bydlení

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.

2018

Prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury“.

V Olomouci dne 28. 4. 2018

.....

Pavla Skočovská

Poděkování:

Za věcné připomínky, trpělivost, ochotu, vstřícnost a odbornou pomoc při vedení práce náleží mé poděkování Mgr. Šlechtové, Ph.D. Dále bych chtěla poděkovat všem komunikujícím partnerům za jejich ochotu při provádění kvalitativního šetření, protože bez jejich odpovědí by cíl mé práce nebyl naplněn.

OBSAH

Úvod.....	1
1 Pojmy a základní informace k problematice bezdomovství	3
1.1 Definice osoby bez domova.....	3
1.2 Bezdomovství	5
1.3 Formy bezdomovství	6
1.3.1 Zjevné bezdomovství.....	7
1.3.2 Skryté bezdomovství	8
1.3.3 Potenciální bezdomovství.....	8
1.4 Bezdomovství v širších souvislostech	10
1.4.1 Bezdomovství a chudoba.....	10
1.4.2 Bezdomovství a zaměstnání	11
1.4.3 Bezdomovství a bydlení	11
1.4.4 Bezdomovství a zdravotní stav.....	12
2 Cesty k bezdomovství a vyloučení z bydlení.....	13
2.1 Objektivní faktory spouštějící bezdomovství	14
2.2 Subjektivní faktory spouštějící bezdomovství.....	14
2.3 Vybrané příčiny bezdomovství	15
2.3.1 Nefunkční rodina a závažné problémy rodin.....	15
2.3.2 Závislosti látkové a nelátkové	16
2.3.3 Psychická onemocnění	17
2.3.4 Nezaměstnanost	18
2.4 Proces ztráty domova	18
2.5 Skupiny osob ohrožené bezdomovstvím	20

3	Bezdomovství v kontextu problematiky sociální exkluze	21
3.1	Sociální exkluze a chudoba.....	21
3.1.1	Vztah sociální exkluze a chudoby	22
3.1.2	Dimenze sociální exkluze.....	23
3.2	Sociální inkluze osob vyloučených z bydlení.....	26
4	Nástroje integrace osob vyloučených z bydlení.....	29
4.1	Sociální práce.....	29
4.2	Sociální bydlení	31
4.2.1	Koncept housing first.....	33
4.2.2	Koncept housing ready	33
4.3	Sociální služby.....	34
4.3.1	Terénní sociální služby.....	35
4.3.2	Ambulantní sociální služby	36
4.3.3	Pobytové sociální služby	37
4.4	Sociální dávky.....	38
5	Metodologie výzkumu	40
5.1	Cíle výzkumu a volba strategie.....	40
5.2	Kvalitativní výzkum a volba vhodného přístupu	41
5.3	Volba výzkumného souboru	42
5.4	Sběr a zpracování dat	43
5.5	Analýza a interpretace dat.....	44
5.6	Etické otázky výzkumu.....	44
6	Profily a příběhy komunikačních partnerů.....	46
6.1	Životní příběh paní Petry	46
6.2	Životní příběh paní Evy	47

6.3	Životní příběh paní Marcely	48
6.4	Životní příběh paní Ivany.....	49
6.5	Životní příběh pana Karla	50
6.6	Životní příběh paní Jany	51
6.7	Životní příběh pana Romana.....	52
7	Společné hodnoty, názory, postoje a zkušenosti komunikačních partnerů.....	53
7.1	Domov a bydlení jako významný faktor v životě osob bez domova.....	53
7.2	Rodina jako významný zdroj identity	54
7.3	Vztahy v rodině jako faktor sociálního vyloučení	56
7.4	Silná motivace k návratu do společnosti a bydlení.....	59
7.5	Snaha získat nejprve zaměstnání, až poté vlastní bydlení	60
7.6	Pomoc druhých při nalezení bydlení jako důležitý činitel.....	62
7.7	Dlouhá cesta k nalezení vlastního bydlení.....	64
7.8	Cesta plná překážek a obtíží při hledání adekvátního bydlení.....	66
7.9	Opětovné nalezení bydlení jako důležitý krok v procesu reintegrace	68
7.10	Ubytovna jako domov.....	70
8	Diskuze, limity, závěry – životní dráhy komunikačních partnerů	72
	Závěr	76
	Seznam použitých pramenů a literatury	78
	Seznam příloh.....	86

Úvod

Tato diplomová práce se bude zabývat problematikou bezdomovství, zjevného bezdomovství a cestou, jak lidé bez domova získávají opět bydlení. Téma diplomové práce a především pak praktické části bude zaměřeno na osoby, které se již ve stavu bezdomovství nenachází a mají adekvátní bydlení. Ztráta bydlení či domácího zázemí je bolestivou situací, která může postihnout každého z nás, bez ohledu na věk, pohlaví, vzdělání apod. Pobyt na ulici pro jedince představuje nemožnost mít své zázemí, jistoty, pocity bezpečí. Proto se autorka domnívá, že je toto téma velmi aktuální, protože ztráta bydlení je složitým a komplexním problémem, který zasahuje a negativně působí na všechny oblasti života vyloučených jedinců a dotýká se také naší společnosti a je nutné problém vyloučení z bydlení řešit.

Dle koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovství v ČR do roku 2020 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 1-2) se v České republice neustále zvyšuje počet osob, které trpí materiální chudobou, žijí v nevyhovujícím bydlení nebo jsou ohroženi ztrátou bydlení. V neposlední řadě také přibývá osob, které již o bydlení přišly a nachází se ve stavu zjevného bezdomovství. Problematika vyloučení z bydlení je často diskutována odborníky i veřejností, avšak stále není situace jedinců vyloučených z bydlení komplexně řešena. V současném sociálním systému totiž téměř chybí preventivní opatření, a stejně tak systémové možnosti návratu osob, které se již na ulici nachází, zpět do bydlení. Jedním z důvodů mohou být nedostatečné kapacity pobytových sociálních služeb, které by odpovídaly jak potřebám vyloučených jedinců, tak například hygienickým normám. Některé ubytování, především v ubytovnách sice poskytují základní servis, ale často bývá tato forma ubytování předražená a pro osoby vyloučené z bydlení nedosažitelná. Přechod ze situace bezdomovství do dlouhodobých forem nájemného bydlení a tedy sociálního začlenění je procesem zdlouhavým a náročným.

Osoby vyloučené z bydlení mají ztížený přístup nalézt si adekvátní bydlení, neboť často ani neví o možnostech a alternativách ubytování. Proto autorka považuje za důležitou práci terénních sociálních pracovníků, kteří by tyto jedince vyhledávali a poskytli jim v případě zájmu informace například o možnostech získání sociálních dávek, možnostech návazných služeb, které poskytují několik možností ubytování apod.

Diplomovou prací by autorka ráda přispěla do diskuze týkající se problematiky zjevného bezdomovství, problematiky vyloučení z bydlení a následné integrace jedinců zpět do většinové společnosti. Cílem diplomové práce bude popsat proces získávání bydlení u zjevných osob bez domova a identifikovat hlavní faktory, které vedou k úspěšnému začlenění bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení v českém prostředí. Dále identifikovat hlavní bariéry takové úspěšné integrace. Vše z pohledu zjevných bezdomovců samotných. Práce bude rozdělena na část konceptuální a empirickou. První část diplomové práce bude zaměřena na vymezení základních pojmů, kdo je osobou bez domova, a jak je tento termín různými autory vnímán. Dále autorka vymezí fenomén a formy bezdomovství a především pak zjevné bezdomovství, které je zásadní pro návaznou práci. Následující podkapitola se bude týkat bezdomovství v širších souvislostech, problematiky bezdomovství v kontextu chudoby, bydlení, zdravotního stavu a zaměstnání.

Druhá kapitola se bude zabývat nejčastějšími příčinami, které vedou k bezdomovství, i když jsou tyto příčiny u každého jedince individuální a rozdílné, protože každého potkal jiný osud a často je jedinec vyloučen z bydlení až při kumulaci více příčin najednou. Příčiny bezdomovství budou rozděleny na objektivní, subjektivní, hlavní vybrané nejčastější příčiny, kde můžeme zařadit závislosti, alkoholismus, psychická onemocnění, rodinné a partnerské problémy. Poslední část této kapitoly bude zaměřena na proces ztráty domova a na osoby, které jsou ztrátou domova nejvíce ohroženy.

Třetí kapitola bude pojednávat o problematice sociální exkluze v kontextu chudoby a vztahu mezi chudobou a sociální exkluzí. Další část kapitoly bude objasňovat možné dimenze sociální exkluze. V neposlední řadě se práce bude dotýkat sociální inkluze osob vyloučených z bydlení, která je důležitým procesem při opětovném nalezení bydlení.

Čtvrtá kapitola vymezí nejdůležitější nástroje integrace pomáhající osobám vyloučeným z bydlení nalézt adekvátní bydlení. Popsanými nástroji budou hlavní nástroje, kterými je sociální práce a sociální bydlení a podpůrné nástroje tedy, sociální práce a sociální dávky.

V empirické části bude zvolena vhodná metodologie pro sběr dat, tedy kvalitativní výzkum. Bude proveden polostrukturovaný rozhovor s osobami se zkušeností života bez přístřeší.

1 Pojmy a základní informace k problematice bezdomovství

V úvodní kapitole je nezbytné definovat základní pojmy, týkající se problematiky bezdomovství. Nejprve definovat, kdo jsou osoby bez domova, co je to bezdomovství, jaké jsou základní formy bezdomovství a stručně objasnit bezdomovství v širších souvislostech.

1.1 Definice osoby bez domova

Definice osoby bez domova není jednotná a mnoho autorů tento pojem používá rozdílně. Termínem bezdomovec či osoba bez domova, se dříve označoval jedinec, který neměl státní příslušnost či domovské právo. Právní vymezení pojmu, tak odkazovalo k jiné skupině osob, než obecně užívaný výraz „bezdomovec“ (jímž se běžně rozuměl jedinec, který fakticky nemá, kde bydlet bez ohledu na státní příslušnost či oficiální adresu bydliště). Nyní se velmi často vedou odborné diskuze, zda je pojem bezdomovec na jedné straně zatížen negativními stereotypy či je na straně druhé výstižný a stručný. Dle autorky Schwarzové je to pojem sám o sobě neutrální, protože bezdomovec je osoba bez domova. Dále také zmiňuje, že jednotná definice pojmů neexistuje (Schwarzová in Matoušek, Kodymová, Koláčková, 2010, s. 315-316).

V právním řádu České republiky není nijak ukotven pojem „bezdomovec“. Od roku 2007 je podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů *„používán pojem „osoba bez přístřeší“, příp. „osoba v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení“ a v sociální oblasti jsou bezdomovci zařazováni do kategorie „občanů společensky nepřizpůsobivých“* (Štěchová, Luptáková, Kopoldová, 2008, s. 21).

Zákon tedy využívá pojem *„osoby bez přístřeší“*, avšak blíže nedefinuje, kdo je osobou bez přístřeší a co přístřeší vlastně v této problematice znamená. Termín *„osoba bez domova“* je dle Hradeckého přesnější, avšak není ukotven v právní normě, a proto ho veřejnost zatím nepřijímá. Za pojem zcela nevyhovující považuje termín *„osoby společensky nepřizpůsobivé“*, neboť je to pojem, který osoby bez domova stigmatizuje a diskriminuje (Hradecký a kol., 2007, s. 28-29).

Průdková a Novotný, (2008, s. 9-11) ve své knize uvádějí, že pojem bezdomovec se v naší zemi začal používat až v roce 1989 v důsledku změny politického režimu, přestože v té době již osoby bez domova fakticky existovaly. Patřily sem osoby, které nechtěly bydlet u rodičů, osoby z ústavních zařízení nebo osoby pracující na stavbách, které žily dlouhodobě na ubytovnách, a neměly tedy trvalé zázemí (vzhledem k pobývání na ubytovnách ovšem nebyly bez *přístřeší*). Dnes se pojmy bezdomovec, či osoba bez domova používají běžně a mnohdy jsou vnímány jako synonyma pro zanedbaného, zapáchajícího a obtěžujícího jedince. Dle autorů je osoba bez domova jedincem, kterého nějakým způsobem zasáhlo společenské vyloučení a s ním spojená ztráta domova. Patří sem také osoby, kterým vyloučení z bydlení hrozí a nachází se v neadekvátních bytových podmínkách. Nejčastěji se osoby bez domova sdružují na vlakových či autobusových nádražích, ve sklepech, pod mosty a soustřeďují se spíše do větších měst, kde jsou více v anonymitě. Lidem bez domova tak především schází, zázemí, místo, kde se cítí dobře, a kde je má někdo rád. Tyto osoby jsou často velmi opuštěné a nevnímají smysl života.

Osobou bez domova se může stát kdokoliv a jednotný popis neexistuje. Osoby bez domova jsou různorodá skupina lidí, kteří se od sebe odlišují, protože každý člověk je jiný a potkaly ho rozdílné situace. Jediné, co je dle autorky spojuje, je ztráta domova. Mohou to být lidé, které na první pohled poznáme podle znečištěného a zapáchajícího oděvu, ale také to mohou být lidé, kteří se za svou situaci stydí a snaží se vypadat dobře. Mohou mít také stálé zaměstnání, které jim však nestačí na to, aby si zaplatili adekvátní bydlení či podnájem (Beňová, 2008, s. 10-12).

Autorka Vágnerová (2004, s. 748) však tvrdí, že osoby bez domova ve většině případů zaměstnání nemají a vztahy s rodinou či příbuznými jsou narušeny a nefungují. Dotyční mohou mít trvalé bydlení, ale z různých důvodů ho nevyužívají. Tato osoba je tak ve většině případů izolována od společenských vazeb a zůstává na okraji společnosti.

Osobou bez domova jsou dle autorky Haasové (2005, s. 9) nejen lidé, kteří nemají střechu nad hlavou, spí na ulicích, ubytovnách či u přátel, ale zařazuje sem také osoby, které mají střechu nad hlavou, a přesto jim jejich domov neposkytuje bezpečí a jistotu, která se běžně od domova očekává. Mohou to být osoby týrané, zneužívané aj.

1.2 Bezdomovství

„Bezdomovectví je více než nedostatkem přístřeší a více než chudobou. Je součástí širšího procesu marginalizace, založeného na neschopnosti bezdomovců participovat na způsobu života, který je standardní pro většinu populace“ (Mareš, 1999, s. 58).

Bezdomovství popisuje situaci jednotlivce nebo rodiny bez stabilního, trvalého a vhodného bydlení. Je výsledkem systémové nebo společenské bariéry. Bezdomovství je ovlivněno např. nedostatkem cenově dostupného bydlení a individuálními schopnostmi jedinců (Gaetz, Donaldson, Richter a kol. 2013 s. 4).

Fenomén bezdomovství můžeme chápat jako syndrom celkového sociálního selhání jedince, vyznačujícího se neschopností zvládat běžné požadavky společnosti. Pojí se s mnoha dalšími problémy, na které jedinec nedokáže přiměřeně reagovat. Bezdomovství je komplexním problémem, který zasahuje nejen do oblasti bydlení, ale do všech oblastí života. Může být spojen také se ztrátou profese a přístupu k finančním zdrojům. Dále se dotýká oblasti rodinného soužití, rozpadu sociálních vztahů aj. Je tedy úzce spjato se ztrátou jistoty, zázemí, domova, pocitu sounáležitosti a opory blízkých osob (Vágnerová, Csémy, Marek, 2013, s. 9-10).

Pojem bezdomovství není jednoznačně vymezen a existuje mnoho definicí stejně jako u termínu bezdomovec. Bezdomovství se vyznačuje jako určitý typ života jedince, který ho ovlivňuje. Nevyznačuje se pouze absencí bydlení, ale je součástí procesu postupné exluze jedince z majoritní společnosti (Haasová, 2005, s. 10).

Tím, že pojem bezdomovství nemá jedinou správnou a platnou definici, vzniká problém, který se negativně odráží ve schopnostech orgánů přiměřeně na tuto problematiku reagovat. Problémem měření bezdomovství také je, že se nejedná o staticky měřitelný jev (Hradecký a kol., 2007, s. 10-11).

Bezdomovství je stále vzrůstajícím problémem, který není vždy věcí individuálního výběru jedince, jak si mnoho lidí myslí, ale je důsledkem sociálních a ekonomických změn společnosti. Je nutné zmínit některé atributy vedoucí k vyloučení jedince, jako například populační nerovnosti ve společnosti, problém pracovních míst, dostupnost bydlení, nevzdělanost či nestabilní rodinný život aj. Tyto a další atributy vedou k sociálnímu vyloučení, protože nejsou naplňovány běžné potřeby jedince (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 26).

Průdková a Novotný (2008, s. 11-12) uvádějí, že bezdomovství je velkým fenoménem dnešní doby. Je to jev, kterému předchází individuální procesy a jednání vedoucí ke ztrátě domova a zázemí. Autoři tento pojem definují jako odchylku od normy, kdy jedinec není schopen zvládat požadavky prostředí, proto končí na ulici. Existence bezdomovství se však netýká pouze selhání jedince, ale také selhání veřejné a sociální politiky dané země.

Podle Vágnerové (2004, s. 748) je bezdomovství výsledkem psychosociálního selhání, kdy jedinec ztrácí své běžné role a také společenskou významnost. Podle ní obvykle selhávají osoby, které mají nedostatečné schopnosti, trpí závislostmi nebo osobnosti zatížené dysfunkční poruchou. Ve své knize uvádí, že bezdomovství obvykle není vlastní volbou, ale spíše jakousi postupnou rezignací nad jinou alternativou.

Problematika bezdomovství se týká téměř každé země na světě. Některé skupiny obyvatel si však tento způsob života volí dobrovolně a nejedná se tedy o sociální selhání jedince. Takovým jedincům se někdy říká dobrovolní bezdomovci a volí si tento způsob života jako životní alternativu, nikoli v důsledku bytové nouze. Například to mohou být někteří squateři či etnické skupiny, hlásící se tímto ke svým tradicím apod. (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 12).

Termín bezdomovství u většinové společnosti vzbuzuje spoustu pocitů, emocí a postojů. Někdo má tento pojem spojen se strachem, lhostejností či opovržením. Často přemýšlíme také nad tím, kdo vlastně tito lidé jsou, co se jim asi v životě přihodilo a kdo za jejich situaci může (Baláš a kol., 2010, s. 6).

Následující definice pohlíží na bezdomovství podobně a sdělují nám, že bezdomovství je problémem, který stále narůstá a je nutné jej aktivně řešit. Také odborníci mají na problematiku podobný pohled, kdy se shodují, že bezdomovství není jen vinou jedince, ale je zapotřebí více faktorů a na některých se negativně podílí také společnost.

1.3 Formy bezdomovství

Jak již bylo zmíněno v předchozích podkapitolách, bezdomovci nevytvářejí skupinu osob vyznačujících se stejnými charakteristikami, ale jedná se o pestrou a rozdílnou množinu jedinců. Proto je velmi obtížné vytvořit jednotnou klasifikaci, která by se vztahovala na všechny bezdomovce. Při vytváření určité typologie těchto osob

musíme brát v potaz například druh bydlení, věk, vzdělání, zdravotní stav, závislosti, možné příjmy, délku pobytu jedince na ulici, stupeň vyloučení, zda osoba využívá některé sociální služby apod. (Haasová, 2010, s. 6).

Autoři Hradečtí (1996, s. 27), se shodují, že jednotná typologie neexistuje. Proto rozdělují bezdomovce na osoby, které nemají střechu nad hlavou, spí na ulici či veřejných prostranstvích, dále na osoby bez domova, které mají střechu nad hlavou, ale chybí jim domov, například využívají některou z nabízených institucí. Jako poslední zmiňují osoby, které mají nejisté bydlení, například neplatí nájemné. Nejčastěji však Hradečtí ve své knize používají rozdělení na zjevné, skryté a potenciální bezdomovce.

„Typologie bezdomovství poukazuje na jeho různorodost a určují také rozdílnost postupu sociální práce při kontaktu s určitým typem bezdomovce. Nejčastěji se bezdomovectví rozlišuje na zjevné, skryté a potenciální. Tato typologie je výsledkem vztahu bezdomovců k veřejnému prostoru, v němž se prezentují“ (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 14).

1.3.1 ZJEVNÉ BEZDOMOVSTVÍ

Do kategorie osob v situaci zjevného bezdomovství řadíme bezdomovce, které často potkáváme na ulici, a jsou velmi nápadní svým zevnějškem. Obvykle působí zanedbaným dojmem, mají znečištěný oděv a mohou také zapáchat. Nejčastěji je vidáme sbírat odpadky, cigarety a také žebrat na ulici. Mnoho z nich má u sebe zavazadlo, protože v něm nosí všechn svůj majetek. Tyto osoby se nacházejí na veřejných místech, přespávají v parcích, na nádražích či pod mosty. Někteří z nich také vyhledávají sociální služby pro ně určené, a to především v zimních měsících. Do této kategorie patří nejen „nedobrovolní“ bezdomovci, kteří z nějakého důvodu sociální pomoc nevyhledávají, ale také „dobrovolní“ bezdomovci, kteří si na tento způsob života již zvykli a jinou alternativu „bydlení“ nevyhledávají. Skupina zjevných bezdomovců je z hlediska poměrného zastoupení malou skupinou, avšak nejvíce viditelnou. Dle odborníků zjevní bezdomovci nejvíce vyhledávají sociální služby, oproti dalším dvěma kategoriím (Průdková, Novotný, 2008, s. 13-14).

Za zjevné osoby bez domova mohou být považovány také osoby, jejichž bezdomovství je uvedeno v oficiálních statistikách, a jsou tedy orgány místní správy uznáni za osoby bez domova. Patří sem i osoby, které navštěvují zařízení pro bezdomovce, využívají azylových domů, nocleháren aj. A v neposlední řadě osoby,

keré, své bezdomovství neskrývají, spí na ulici a viditelných místech (Fitzpatrick, Kemp, Klinker, 2004, s. 17).

Zjevní bezdomovci mohou být definováni jako jedinci bez přístřeší, kteří jsou veřejností považováni za bezdomovce na základě vzhledu a kteří nemají možnost uchýlit se mimo veřejné prostory. Společnost je tedy vnímá jako bezdomovce a sami tito bezdomovci tuto skutečnost nemohou nebo nechtějí skrývat (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 14).

Zjevné osoby bez domova, často přicházejí o veškeré vazby se svými blízkými či rodinami. Ocitají se bez zaměstnání, potulují se městy, vyhledávají finanční pomoc a oblečení. Proces reintegrace je u těchto osob velmi zdlouhavý a nejistý (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 28).

1.3.2 SKRYTÉ BEZDOMOVSTVÍ

Do skupiny skrytých bezdomovců řadíme osoby bez domova, které z různých důvodů nevyhledávají charitativní či jiné veřejné služby. Počty skrytých bezdomovců nejsou známy, neboť se tyto osoby za bezdomovce nepovažují a nehlásí se tedy k nim. Obvykle jsou to jedinci, kteří střídají svá dočasná ubytování, přespávají u přátel či známých. V horších případech volí neadekvátní bydlení, kterými jsou například sklepení, squaty, staré, rozpadlé domy, stany apod. (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 31).

Průdková a Novotný (2008, s. 14) považují za skryté bezdomovce osoby, které jako bezdomovci žijí, ale nepoznáme to na první pohled. Tyto osoby své problémy často skrývají před ostatními. Někteří také dbají o svůj zevnějšek a snaží se vypadat dobře. Od zjevných bezdomovců se sami oddělují a opovrhují jimi. Pomoc sociálních pracovníků vyhledávají jen zřídka kdy, ubytování v azylových domech či noclehárnách využívají především v zimním období, ale po krátké době je zase opouštějí. Tato skupina jedinců je daleko početnější než skupina zjevných bezdomovců.

Fitzpatrick a kol. (2004, s. 17) sem řadí také jedince, kteří spadají do kategorie bez přístřeší, to znamená, že spí venku, ale mohou být skryti, protože se nacházejí daleko od měst, organizací a kontaktních míst pro bezdomovce.

1.3.3 POTENCIÁLNÍ BEZDOMOVSTVÍ

Potenciální bezdomovci jsou osoby, které zatím bydlení mají, ale jejich bydlení není stálé a jsou bezdomovectvím aktuálně ohroženi. Nenacházejí se tedy na ulici a za

bezdomovce se také nepovažují. Pomoc jim bývá obvykle nabídnuta až ve fázi zjevného bezdomovství. Služby pro potenciální bezdomovce v České republice zatím nejsou příliš rozvinuté a zabývají se spíše předchozími skupinami zjevných a skrytých bezdomovců (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 14-15).

Řadíme sem také jedince, kteří žijí v těžkých životních podmínkách, mají problémy udržet si či získat bydlení, ale střechu nad hlavou mají, obvykle i zaměstnání. Potenciální osoby bez domova se pomoci institucí brání, proto o nich úřady málo kdy vědí. Vzbuzují u ostatních dojem, že adekvátní bydlení mají, často však žijí na ubytovnách, v bytech určených k demolici, závadných bytech, přelidněných apod. Řadí sem osoby, které mají být v blízké době propuštěny například z dětského domova, léčebny či vězení (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 32).

Jak již uvádí autorka Haasová (2010, s. 7), hranice mezi těmito kategoriemi nejsou pevné, například z potenciálního bezdomovce se může v okamžiku stát bezdomovec zjevný.

Dle MPSV je kategorizace na zjevné, skryté a potenciální bezdomovce srozumitelná pro laickou veřejnost, avšak není přesná. Proto koncepce MPSV využívá typologii ETHOS, kterou vytvořila organizace FEANTSA, která prosazuje, aby bylo bezdomovectví vnímáno v širším pojetí. Do této typologie, tak nejsou zahrnuty pouze osoby spící venku, ale i osoby spící na ubytovnách, osoby s nejistým bydlením aj. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 7-8).

Hradecký a kol. (2007) ve své knize uvádí typologii ETHOS a osoby rozděluje do čtyř skupin:

Mezi osoby bez přístřeší řadí jedince, kteří žijí venku, na ulici, či užívají nocleháren, ale nemají vlastní bydlení.

Osobami bez bytu jsou jedinci, kteří žijí v různých typech ubytoven, azylových domů, mají však ubytování pouze na krátkou dobu.

Osoby žijící v nejistém bydlení jsou jedinci, kterým hrozí vystěhování, z různých důvodů. Patří sem také osoby ohrožené domácím násilím, osoby, které přechodně přespávají u přátel apod.

Do kategorie osob žijící v neadekvátních bytových podmínkách patří lidé žijící v přelidněných bytech, holobytech, mobilních obydlích, nedostavěných bytech apod. (Hradecký a kol., 2007, s. 32-33).

1.4 Bezdomovství v širších souvislostech

S bezdomovstvím se pojí mnohonásobné vyloučení z různých oblastí a sfér společenského života. Osoby bez domova obvykle trpí chudobou, která dále souvisí s neexistencí bydlení či s neadekvátním bydlením. Často jsou to osoby, které mají problémy uplatnit se na pracovním trhu, a jsou tedy ve většině případů nezaměstnaní. Bariérou pro osoby bez domova představuje také hůře dostupná zdravotní péče.

1.4.1 BEZDOMOVSTVÍ A CHUDOBA

Bezdomovství bývá často vnímáno jako projev chudoby. Proto je nutné chudobu definovat, protože úzce souvisí nejen s problematikou bezdomovectví, sociálního vyloučení, ale dotýká všech oblastí života.

„Bezdomovectví je synonymem pro extrémní sociální vyloučení, jemuž je chudoba jak příčinou, tak důsledkem“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 5).

Chudobu lze chápat více způsoby, může být definována jako stav, kdy jedinci chudoba zamezuje konat určité typy aktivit a osoba tak nemá dostatek zdrojů, aby uspokojovala své potřeby a vedla plnohodnotný společenský život. Jedinec tak nemá dostatek financí na to, aby si obstaral adekvátní bydlení či si zaplatil ubytovnu. Pojem chudoba je v knize také definován jako závislost na charitě apod. Chudoba se vyskytuje nejen v rozvojových zemích, ale i v hospodářsky rozvinutých zemích (Kliment, Dočekal, 2016, s. 26).

Chudoba se netýká pouze těch, kteří ji aktuálně prožívají. Neexistuje žádný mechanismus, který by jedinci zaručil, že se neocitne v chudobě, a tedy bez domova. Společnost také neručí za spravedlivé rozdělení zdrojů k uspokojování základních životních potřeb jedince. Proto nese každá společnost určitý podíl viny za existenci bezdomovství a musí se aktivně podílet na řešení této problematiky. Je důležité předcházet chudobě a následnému bezdomovectví a to pomocí prevence. Prevencí se myslí například podpora vzdělávání, gramotnosti či podpora primárních rodin (Baláš a kol., 2010, s. 7-8).

Chudobu prohlubuje více faktorů, kterými mohou být například nezaměstnanost, špatný zdravotní stav, psychické či fyzické postižení, rozpad rodiny, rozvod, zadluženost, etnická příslušnost, věk, nízká kvalifikace aj. (Gojová, Gojová, Špiláčková, 2014 s. 47).

S chudobou je spojeno také postavení jedince na trhu práce, kdy se chudoba rozděluje na starou a novou chudobu. Stará chudoba se neodvívá od trhu práce, naopak nová je závislá na trhu práce. Narůstající počet osob bez domova je výsledkem nové chudoby (viz. Kapitola 3), (Haasová, 2005, s. 17).

1.4.2 BEZDOMOVSTVÍ A ZAMĚSTNÁNÍ

Nezaměstnanost může být stejně jako chudoba příčinou či důsledkem toho, že jedinec končí na ulici. Osoby bez domova jsou ve většině případů bez trvalého zaměstnání, tedy bez příjmů, které by jim umožňovaly uspokojovat jejich potřeby, mezi nimi i zajištění bydlení a případné začlenění zpět do společnosti.

Nezaměstnanost se obtížně definuje. Dle autora Mareše (1994, s. 16) lze považovat za nezaměstnané jedince ty, kteří jsou schopni práce, mají zájem o zaměstnání, ale aktuálně jsou bez zaměstnání, přičemž nechtějí v takovém stavu setrvávat.

Ztráta zaměstnání zasahuje do všech oblastí života jedince. Nezaměstnanost má za následek růst počtu chudých, růst kriminálního a patologického chování. Právě osoby bez domova jsou jednou z nejvíce znevýhodněných skupin na trhu práce, často jsou to jedinci s nižší kvalifikací, nebo osoby, které nesplňují zákonem stanovené podmínky (např. chybějící doklady) a nemohou tak být zapsáni na úřadu práce (Haasová, 2005, s. 16).

Mít zaměstnání má v dnešní době vysokou hodnotu, vyplývá z něho sociální status jedince a životní úroveň. „Zaměstnaná“ společnost tak pohlíží na nezaměstnané jedince s jistým opovržením a podezřívá je z toho, že nechtějí pracovat. Nezaměstnanost vede beze sporu k chudobě, zvláště pokud v rodině nepracuje ani jeden z partnerů. Dlouhodobá nezaměstnanost pak může vést k frustraci jedince, k psychickým a zdravotním problémům a v důsledku i k neschopnosti jedince si sama sebe jako zaměstnaného vůbec představit (viz. Kapitola 2), (Šimek, 2008, s. 65).

1.4.3 BEZDOMOVSTVÍ A BYDLENÍ

Bezdomovství úzce souvisí s absencí domova a adekvátního bydlení. Již pojem bezdomovec či bezdomovství ve svém názvu obsahují, že se jedná o někoho, kdo je bez domova.

Hradecký, Hradecká (1996, s. 36-37) rozlišují „bydlení“ v ubytovnách, které jedinci zajišťují teplo, přístřeší a může být tzv. „odrazovým můstkem“ k nalezení adekvátnějšího bydlení nebo naopak posledním záchytným bodem před úplným společenským úpadkem. Dále zmiňují tzv. holobyty, či bydlení ve squatech, které je neadekvátní a bývá řešením v extrémních situacích. A v posední řadě příležitostné bydlení u příbuzných které je opět velmi nejisté.

Velkým problémem je zvyšování nájemného v důsledku ekonomického rozvoje a tím vzrůstající počet jedinců či rodin, kteří mají problémy sehnat si adekvátní bydlení. Vyrůstá také počet osob, které jsou ztrátou bydlení ohroženy, a zvyšuje se počet jedinců bydlicích na ubytovnách. Přesný počet však není znám. Osoby bez domova bývají vyloučeny z trhu s byty, protože je vlastníci považují za ohrožení a rizikovou skupinu. Osoby bez domova jsou často zatíženy dluhy, což jim brání najít si vhodné ubytování. Hlavní úlohu k lepšímu přístupu k bydlení osob bez domova plní sociální práce, která pomáhá jedincům, kteří jsou ztrátou bydlení ohroženi. Dalším nástrojem pomoci jsou sociální služby, sociální dávky a sociální bydlení. (viz. Kapitola 4), (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 28-34).

1.4.4 BEZDOMOVSTVÍ A ZDRAVOTNÍ STAV

Špatný zdravotní stav či psychická nebo fyzická nemoc mohou být spouštěčem ohrožení vlastní integrity a existence jedince, což může vést ke ztrátě bydlení. Nemoc není vždy hlavním faktorem, proč jedinci končí na ulici, ale téměř vždy je přítomna u osob, které již na ulici jsou. Osoby bez domova trpí chronickou, infekční či duševní chorobou častěji, než osoby mající bydlení. S bezdomovectvím se také pojí časté závislosti těchto osob, ať už na alkoholu nebo drogách. Bezdomovci se často potýkají s nezájmem ze strany zdravotnického personálu, proto pak již obvykle další odbornou zdravotní pomoc nevyhledávají. Dle zákona má však právo na zdravotní péči každý občan, a to i bezdomovec, který například není pojištěn. V České republice existuje jen málo zdravotnických zařízení určených přímo pro osoby bez domova (Šupková a kol., 2007, s. 9-11).

Také zdravotní postižení může být jedním z faktorů vyvolávajícím bezdomovství. Zdravotním postižením se myslí postižení tělesné, mentální i duševní. Zdravotní stav jedinců do značné míry závisí na stravě, hygieně, na tom, zda užívají alkohol či jiné návykové látky (Haasová, 2005, s. 18).

2 Cesty k bezdomovství a vyloučení z bydlení

Většina z nás si pokládá otázku, co bylo vlastně příčinou toho, že jedinci končí bez domova. Důvodů je mnoho, protože každý člověk je výjimečný a postihl ho rozdílný osud. Neexistuje tedy jednotná příčina, která by spojovala dohromady všechny osoby bez domova. Proto se následující kapitola bude zabývat nejčastějšími příčinami bezdomovství a stručně popíše proces ztráty domova. Dále také charakterizuje rizikové skupiny osob, které jsou bezdomovstvím ohroženy.

Povědomí o příčinách bezdomovství je nezbytné při řešení této problematiky. Může být však velmi obtížné rozeznat, co je příčinou a co následkem bezdomovství. Například určitý typ závislosti může způsobit, že jedinec skončí na ulici, avšak někteří bezdomovci mohli tuto závislost získat až v důsledku života na ulici (Průdková, Novotný, 2008, s. 15).

Autorka Haasová (2005, s. 13), tvrdí, že se na bezdomovství podílí více faktorů. Obvykle se osoby bez domova na ulici neoctli pouze z jednoho jediného důvodu, ale z více příčin. Za hlavní příčiny uvádí nezaměstnanost, alkoholismus, problémy v rodinném či partnerském životě a další.

Dle autora Plachého (2006, s. 4), je příčin bezdomovství také mnoho, ale uvádí jiné příčiny, než většina autorů. Například ve svém článku zmiňuje určitou hrdost jedince, která mu brání, aby požádal o pomoc okolí. Dalšími příčinami může být nepřizpůsobení se rychlosti dané společnosti, nezájem pravidelně pracovat, chtít žít ze dne na den apod.

Určit příčiny, které vedou k bezdomovství je velmi obtížný proces. Při vytváření těchto příčin je nutné dotazovat se v první řadě účastníků, tedy osob bez domova. Pouze oni sami nám mohou říci svůj vlastní příběh a sdělit nám ho tak, aby si zachovávali své vlastní „já“ (Kliment, Dočekal, 2016, s. 37).

Příčiny bezdomovství jsou veřejností vnímány dvojitým způsobem. Na jedné straně je bezdomovství vnímáno jako individuální selhání jedince, kdy si za svou situaci může sám. Na straně druhé však mohou být příčinou ekonomické a sociální podmínky dané společností. Nejčastěji tedy rozdělujeme příčiny bezdomovství na objektivní a subjektivní (Beňová, 2008, s. 19).

2.1 Objektivní faktory spouštějící bezdomovství

Faktory objektivní jsou závislé na konkrétní sociální politice státu a na zákonodárství v dané zemi. Tyto faktory pak ovlivňují například respektování lidských práv a dodržování zásad rovných příležitostí mezi muži a ženami. Dále se dotýkají nezaměstnanosti, kriminality, sociálního vyloučení, zabezpečení občanů ve stáří či zařazením jedince na pracovní trh (Hradecká, Hradecký, 1996, s. 33).

Objektivní faktory, jinak také nazývané strukturální či vnější, jsou ovlivněny působením na jedné straně politické a ekonomické situace země a na straně druhé společenským klimatem, což pak ovlivňuje politické a sociální opatření. Nejčastěji mezi objektivní příčiny řadíme:

- nedostupnost bydlení
- diskriminaci v důsledku příslušnosti k menšinám
- chudobu
- nízkou míru vzdělanosti
- špatnou situaci na pracovním trhu. V důsledku nerovného rozdělování zdrojů ve společnosti je například bydlení velmi obtížně dostupné pro chudé, což může být příčinou bezdomovství (Kliment, Dočekal, 2016, s. 39).

Zjednodušeně řečeno, bývají objektivní příčiny bezdomovství dávány za vinu systému a společnosti a bezdomovec není vnímán jako viník, ale spíše jako oběť systému. Objektivní příčiny má za úkol v první řadě odstranit stát (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 17).

2.2 Subjektivní faktory spouštějící bezdomovství

Faktory subjektivní jinak nazývané individuální či vnitřní, jsou takové, které ovlivňuje sám jednatel. Příčinou vzniku těchto faktorů mohou být i špatné vlastnosti jedince. Tyto příčiny může odstranit v první řadě pouze jedinec sám (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 17).

Haasová (2005, s. 14), poukazuje také na to, že jsou subjektivní faktory ovlivněny nejen jednotlivcem, ale do určité míry i jeho rodinou, příbuznými, dalšími

skupinami a osobami, se kterými je jedinec v interakci. Tyto faktory jsou závislé na mnoha okolnostech a schopnostech jedince.

Hradecký a Hradecká (1996, s. 33-34) subjektivní faktory rozdělují do čtyř kategorií:

- faktory vztahové, kam řadí manželské a partnerské problémy, nefunkční rodinu, násilí v rodině, sexuální zneužívání, týrání a mnoho dalšího.
- další oblastí je oblast materiální, kde zmiňuje například nezaměstnanost, nejisté či chybějící bydlení, zadluženost a nízké příjmy.
- třetí oblast se týká osobních faktorů, můžeme uvést alkoholismus, závislost na návykových látkách, invaliditu, osamělost, prožitá traumata, mentální či tělesná onemocnění, zneužívání v dětství apod.
- poslední kategorií jsou institucionální faktory, působící na konkrétního jednotlivce, které se týkají například propuštění jedince z výkonu trestu odnětí svobody, z psychiatrické léčebny či dětského domova.

Objektivní i subjektivní faktory tedy přispívají ke ztrátě doma, tyto faktory se navzájem prolínají a kombinují. Objektivní faktory určují do značné míry formu bezdomovství a subjektivní faktory se dotýkají toho, jakou má jedinec šanci navrátit se zpět do společnosti (Štěchová a kol. 2008, s. 36-37).

2.3 Vybrané příčiny bezdomovství

Určit nejčastější příčiny bezdomovství je velmi obtížné, protože jsou odlišné u mužů, žen i mladistvých a liší se také v konkrétních zemích. Příčiny bezdomovství u mužů jsou obvykle zastoupeny v osobních a materiálních faktorech, naopak příčiny bezdomovství u žen se více týkají faktorů vztahových. U mladistvých osob jsou to příčiny nejčastěji institucionální (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 35).

Pro potřeby diplomové práce tedy autorka zmíní vybrané příčiny bezdomovství, které jsou dle většiny autorů považovány za nejčastější. Tyto příčiny se mezi sebou prolínají.

2.3.1 NEFUNKČNÍ RODINA A ZÁVAŽNÉ PROBLÉMY RODIN

Rodina je základní jednotkou společnosti a svým fungováním ovlivňuje společnost. Rodina, také do velké míry formuje osobnost jedince a měla by plnit funkci

lásky, bezpečí, jistoty, soudržnosti apod. Můžeme se však setkat s tím, že je některá z funkcí narušena a vývoj jedince může být ohrožen (Haasová, 2005, s. 14-16).

Rodina má v dnešní společnosti mnoho podob. Tradiční pojetí rodiny matka-otec-dítě již ustupuje. Vyrůstá počet neúplných rodin, kdy s dítětem zůstává pouze jeden s rodičů a druhý chybí. Vzniká tak model jednočlenné domácnosti, kdy dítě vychovává především matka. Pro osamocené rodiče může být tato situace velmi obtížná a to nejen z hlediska péče a výchovy o dítě, ale například také z hlediska ekonomického zajištění. Nemůžeme však říci, že například rodiny neúplné, které se neoznačují jako tradiční, jsou rodinami nefunkčními či problémovými a mohou bez problémů plnit své funkce (Matoušek, Kodymová, Koláčková, 2010, s. 43-44).

Hradecký, Hradecká (1996, s. 38-39) ve své knize nefunkčnost či oslabenost některých funkcí rodiny nazývají termínem riziková rodina. Tato riziková rodina, jak již bylo zmíněno, se však nemusí podílet na úpadku jedince do bezdomovství, ale jedinec je v této rodině více ohrožen. Za závažné problémy v rodině se označují zejména:

- problémy rodin, kde se zneužívá alkohol dospělým členem
- kdy je člen rodiny závislý
- kdy je rodina delikventní
- problémy rodin s členy s psychickou poruchou nebo mentálně postiženým dítětem
- problémy rodiny, kde je přítomno týrání, zneužívání, zanedbávání dětí
- problematika svobodných matek
- problémy rodin romského etnika či migrantů apod.

Rodina tedy hraje v životě jedince významnou roli, a pokud je nějakým způsobem narušena může se aktivně podílet na bezdomovství. Mnoho dětí z těchto rodin může zažívat citovou deprivaci, která často odráží v delikventní činnosti mladistvých, drogové či alkoholové závislosti apod. Také osamělý jedinec, který rodinu opustil, nebo byl z rodiny vyloučen, může být hrozbou bezdomovství ohrožen.

2.3.2 ZÁVISLOSTI LÁTKOVÉ A NELÁTKOVÉ

Nejčastěji se jako prvotní příčina bezdomovství uvádí závislost na návykových látkách tedy látková závislost. Ve většině případů se jedná o alkoholovou závislost či drogovou závislost. Někdy se však tyto závislosti mohou objevit až v důsledku života na ulici. Osoby závislé na psychoaktivních látkách často prodají svůj majetek, zadluží se a

jeví zájem pouze o drogu, v důsledku toho pak končí bez domova. Pro tyto jedince pak může být droga hůře dostupná například z hlediska finančního, a z toho důvodu nejčastěji užívají levnějších a dostupnějších variant jako je ředidlo, lepidlo, léky apod. Alkoholová závislost je však více rozšířená než drogová závislost. Alkohol je ve společnosti více tolerován a je tak dostupný téměř pro každého. Užívání alkoholu či drog může mít za následek již zmiňovaný rozpad rodiny, násilí apod. Dále sebou nese zdravotní komplikace či psychická onemocnění. Dále jsou zmiňovány také nelátkové závislosti, nejčastěji se uvádí patologické hráčství – gambling. Tato závislost často přináší velké finanční problémy, které mohou vést k problémům v rodině a v některých případech až k bezdomovství (Haasová, 2005, s. 18-19).

Závislosti se přímo pojí s bezdomovstvím, můžeme říci, že je bezdomovství závislostí na životním stylu (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 33).

2.3.3 PSYCHICKÁ ONEMOCNĚNÍ

Osoby bez domova často trpí psychickými obtížemi, a to již v době, kdy ještě nepobývali na ulici, bydleli či pracovali. Psychické onemocnění tedy může být jedním z důvodů, proč jedinci končí na ulici. Pokud tyto psychické poruchy nejsou včas léčeny, může docházet k problémům v oblasti sociálního fungování, k bezdomovství či sociálnímu vyloučení. Psychické onemocnění se často vyskytuje u osob bez domova v důsledku užívání návykových látek. Nejčastěji se u bezdomovné populace vyskytují závislosti, deprese, úzkostné poruchy, poruchy osobnosti, poruchy chování a kombinace více poruch. U žen bez domova je více zastoupena kombinace depresivních, úzkostných poruch a závislostí. U mužů se kombinuje porucha osobnosti se závislostí na návykových látkách. Velká část bezdomovců trpí posttraumatickou stresovou poruchou, která se vyznačuje, úzkostnými stavy, lhostejností k budoucnosti, otupělostí apod. Tato porucha může vzniknout v důsledku prožitého traumatu například v důsledku domácího násilí, rozpadu rodiny či vztahu. Někteří bezdomovci mohou mít také sebevražedné tendence (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 41-45).

Sebevražedné tendence se u osob bez domova vyskytují často, především u mladistvých bezdomovců. Sebevražedné chování bývá mezi jednotlivci bez domova spojováno s aspekty duševního zdraví. Pocity osamocení, beznaděje a bezcennosti v kombinaci s duševní poruchou mohou zapříčinit dobrovolné ukončení života (Canadian Institute for Health Information ,2007, s. 15).

Na ulici mohou končit také jedinci, kteří byli propuštěni z psychiatrických léčeben, přestože ještě nejsou „doléčeni“. Tito lidé se často nemají kam vrátit, protože nemají domov. Patří zde i osoby propuštěné z výkonu trestu či dětského domova, které v důsledku pobytu v těchto zařízeních mohou mít oslabené psychické zdraví a rovněž nemají stabilní zázemí (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 50).

2.3.4 NEZAMĚSTNANOST

Mít zaměstnání představuje pro člověka vysokou hodnotu. Díky zaměstnání člověk získává pocit seberealizace, aktivity, nezávislosti a také materiální zabezpečení. Přijít tak o zaměstnání představuje pro většinu osob traumatický zážitek. Nezaměstnaný člověk po určité době ztrácí své dovednosti, profesní schopnosti či motivaci vůbec pracovat, což může vést k bezdomovství (Vágnerová, 2004, s. 731-734).

Osoby bez zaměstnání, spící na ulici, nemají možnost uspokojovat své základní potřeby. Zaměstnavatelé je často nechtějí zaměstnat kvůli chybějícímu trvalému bydlišti. Problémem je pro zaměstnavatele také, pokud má jedinec záznam v trestním rejstříku. Některé osoby v důsledku vysokého nájemného musí přijímat i málo placené práce či práce na „černo“, které jim na živobytí nestačí nebo jim nezaručují stabilní příjmy a často se pak zadlužují a končí na ulici (Fitzpatrick a kol., 2004, s. 55).

Ztráta zaměstnání či nezaměstnanost je další příčinou ztráty bydlení, která se kombinuje s dalšími příčinami. Velká část bezdomovské populace si práci nedokáže udržet a má k práci ambivalentní postoj. Důvodem může být nezáměr či lhostejnost k nalezení práce. Většina bezdomovců však tvrdí, že ztráta zaměstnání byla primární příčinou jejich bezdomovství. Někteří bezdomovci nejsou evidováni na úřadě práce a nejsou tedy nezaměstnaní. Další část bezdomovců pracuje pouze sezonně a ocitají se opakovaně bez práce. Osoby bez domova si obvykle uvědomují, že je práce důležitá, avšak jsou pobytem na ulici natolik ovlivněni ať už fyzicky či emočně, že již nejsou schopni práci zvládat (Marek, Strnad, Hotovcová, 2012, s. 21-24).

2.4 Proces ztráty domova

Ztráta domova je bezesporu náročnou životní situací. Ztrátu můžeme definovat, jako obtížně zvladatelnou životní událost, která se vyznačuje dlouhodobou absencí pro nás významného objektu nebo funkce. Nejvíce zmiňovanými ztrátami, je ztráta

partnera, ztráta zaměstnání či ztráta domova a nejčastější reakcí na ztrátu je smutek (Špatenková a kol., 2004 s. 55).

Ztráta domova nepředstavuje to stejné co ztráta bydlení a tudíž to nejsou totožné pojmy. Ztráta bydlení představuje především ztrátu přístřeší. Pojem domov definuje ve své knize Autorka Haasová (2005, s. 14), která pokládá otázku, co je to vlastně domov? Pod tímto pojmem si představuje nejen střechu nad hlavou, ale místo, které uspokojuje naše fyzické, psychické a sociální potřeby. Je to místo, kde se cítíme v bezpečí, kam se rádi vracíme a cítíme se zde „doma“. Domov tedy nemůže nahradit žádné jiné zařízení, jako jsou například azylové domy či noclehárny. Ztratit domov je pro člověka velmi bolestivá změna, kdy přichází o své jistoty, radost, štěstí a může se cítit izolován. Ztratit bydlení může jedinec v okamžiku, například pokud neplatí nájem, ocitá se ve složité finanční situaci, přichází o zaměstnání apod.

Proces ztráty domova je složitým a obvykle dlouhodobým jevem, na kterém se podílí více faktorů. *„Lze jej chápat ve dvou souběžných rovinách: v obecné rovině jako ztrátu sociálního zakotvení, příslušnosti ke společnosti, ve smyslu užším jako problém s konkrétním domovem, tedy s bydlením a provozováním vlastní domácnosti“* (Keller, 2013, s. 81).

Dle Kellera (2013, s. 81- 88), proces ztráty domova může nejprve začínat problémy se zaměstnáním. Keller rozděluje proces ztráty domova do tří fází. První fáze se týká jedince, který je ohrožen ztrátou zaměstnání. Jeho příjem není jistý a pravidelný. Tato fáze nevypadá příliš rizikově. Jedinci se snaží vidět věci optimisticky a domnívají se, že práci získají, proto jen výjimečně vyhledávají pomoc sociálních pracovníků. S postupem času však nejistota osob roste, zpravidla starší jedinci se začínají za svou situaci stydět. V druhé fázi si ještě jedinci nepřipouští, že by mohli přijít o svůj domov. Problémy se stále zvětšují, často se k nim nabalují další problémy například manželské či partnerské a zhoršující se zdravotní stav. Až v této fázi lidé začínají vyhledávat odbornou pomoc. Pro osoby, kterým hrozí sociální vyloučení, je to důležitá fáze, ve které se rozhodne, zda domov naleznou či si jej udrží nebo o něj přijdou. Osoby si již nedokážou pomoci samy, a pokud nevyhledají vnější pomoc, slábnou naděje na znovuzачlenění. Třetí stadium je charakteristické ztrátou bydlení, rozpadem rodiny a společenskou izolací. Jedinými příjmy zůstává žebrání, krádeže apod. V této poslední fázi jedinci buď rezignují a smíří se s životem na ulici nebo se snaží opět začlenit do společnosti.

2.5 Skupiny osob ohrožené bezdomovstvím

Jak již bylo zmíněno v předchozích podkapitolách, nejvíce ohroženou skupinou jsou lidé obtížně zařaditelní na trhu práce. Kde můžeme zařadit jedince propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, mladistvé propuštěné z výchovných zařízení či dětských domovů, osoby s psychickými obtížemi či jinými zdravotními komplikacemi. Dále sem patří jedinci s nižší kvalifikací, špatnými pracovními návyky, s pasivním přístupem k práci apod. Další skupinou ohroženou bezdomovstvím jsou příležitostní a sezonní dělníci, což mohou být osoby pracující na „černo“ či cizinci. Tito lidé mají často nejistou práci s nejistým výdělkem. Osoby ohrožené bezdomovstvím jsou také jedinci trpící nejrůznějšími závislostmi, narkomani, alkoholici, gambleři apod. Do této skupiny můžeme zařadit osoby bydlící v neobydlených domech tzv. „squately“, kdy jim často hrozí úplná ztráta střechy nad hlavou. Další skupinou osob jsou osoby, které se vyhýbají zákonným povinnostem, jako je například splácení dluhů. V neposlední řadě zde také patří senioři, kteří nemohou uspokojovat své potřeby v důsledku nedostatečného příjmu (Nedělníková a kol., 2008, s. 177).

Více jsou bezdomovstvím ohroženi muži, což bývá ovlivněno tím, že ženy mají obvykle větší sociální síť než muži. Často si také hledají partnery, kteří disponují přístřeším a v krizové situaci se obrací na své přátele a známé. Pro ženy bez domova je typické „skryté“ bezdomovství, více než pro muže (Průdková, Novotný, 2008, s. 24).

Do skupiny osob ohrožených bezdomovstvím patří také jedinci, u nichž je chudoba dlouhodobá, a ze které mohou vyplývat anomální jevy, jako například labilita, mentální retardace, sociální nezralost či emoční nevyrovnanost. Více ohroženou skupinou jsou jedinci, kteří v dětství prožili špatné zacházení nebo žili v nevhodném sociálním prostředí (Hradecký, Hradecká, 1996, s. 45).

3 Bezdomovství v kontextu problematiky sociální exkluze

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, je bezdomovství výrazem extrémního vyloučení osob. Bezdomovství tedy úzce souvisí s problematikou chudoby a sociálního vyloučení. Každého bezdomovce, který se ocitne na ulici, potkal rozdílný osud, jedno však mají tyto osoby bez domova společné, a to je vyloučení z bydlení. Tato kapitola se tedy blíže podívá na dimenzi sociálního vyloučení, chudobu a jejich vzájemný vztah. Dále se zaměří na sociální začlenění osob bez domova.

3.1 Sociální exkluze a chudoba

Pojem sociální exkluze je v současné době velkým tématem moderních společností a pojí se také s chudobou (viz. kapitola 1). Sociální exkluze zjednodušeně znamená vyloučení ze života společnosti a je opakem sociální inkluze, kdy mají lidé rovné příležitosti. Sociální exkluze bývá spojována s nedostatečnými příjmy, majetkovými nerovnostmi či nepřátelstvím mezi skupinami ve společnosti (Vavřík in Bargel a kol., 2010, s. 30-31).

Sociální exkluze může být také definována jako stav, kdy se jedinec či skupina osob nemohou plnohodnotně podílet na ekonomickém, politickém a sociálním životě společnosti nebo je jejich přístup ke zdrojům a příjmům omezen a neumožňuje jedincům dosahovat takový životní standard, který by byl přijatelný, jak pro společnost, tak pro jedince. Sociální exkluze bývá někdy nazývána jako sociální izolace. Je multifaktorovým jevem příčin i projevů a má dynamickou povahu (Mareš in Sirovátka, 2004, s. 18-19).

Sociální exkluze se také rozděluje na tzv. symbolickou exkluzi, která se týká negativních předsudků a postojů společnosti k určité skupině obyvatel, například právě k bezdomovcům a která sociální vyloučení podporuje. Další skupinou je tzv. subjektivní exkluze, kdy má jedinec pocit, že ho společnost ze společenského života vylučuje (Poláček, 2007, s. 15).

Extrémní formou sociální exkluze je vyloučení ze základních lidských práv, kterými jsou například právo na život, bezpečí, potravu, zaměstnání. Sociální exkluze

může nastat, pokud selhává inkluze, integrace a mechanismy sociální politiky (Mareš, 2006, s. 21-22).

Sociální exkluze destabilizuje základní koncepty, na nichž byla vybudována moderní společnost. Zamezuje jedincům rovné příležitosti, čímž je ohrožena sociální spravedlnost, kdy je společnost na rovnosti založena. Některým jedincům je tedy znemožněno, aby se aktivně účastnili dění ve společnosti (Mareš in Sirovátka, 2004, s. 20).

Nejvíce viditelným problémem je sociální vyloučení či nerovný přístup v oblasti zaměstnání a z toho plynoucí nezaměstnanost, která může v extrémních případech vyústit až v bezdomovství. K tomu je však potřeba dalších příčin, kdy jedinci mohou mít omezený přístup nejen v oblasti zaměstnání, ale také v dalších oblastech, kterými jsou:

- bydlení
- vzdělání
- zdravotní péče
- sociální ochrana (Kotýnková in Hnilicová a kol., 2004, s. 35-37).

Pro potřeby diplomové práce je zásadní oblastí, již zmíněná oblast bydlení, kdy mohou být jedinci vyloučeni z bydlení z různých důvodů např. neplacení nájemného a služeb spojených s užíváním bytu. Jedinci mohou být schopni platit nájem, ale nejsou schopni zaplatit např. roční nedoplatky. Dále může být jedinec či rodina zadlužená nebo má vysoké nenadálé výdaje, které není schopna zaplatit. Dalším důvodem sociálního vyloučení v oblasti bydlení může být nedostatečná schopnost hospodařit s financemi, neplacení nájemného z důvodu ztráty sociálních dávek apod. (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2006, s. 29).

3.1.1 VZTAH SOCIÁLNÍ EXKLUZE A CHUDOBY

Jak již bylo zmíněno sociální vyloučení má blízký vztah k chodbě a naopak. Sociální exkluze je velmi úzce spjata s chudobou, avšak exkluze má mnohem širší význam a příčiny. „*Její riziko plyne zejména ze strukturálních změn v ekonomice a na trhu práce, či z rostoucí imigrace, která zvětšuje etnickou, kulturní, náboženskou diverzitu společnosti*“. (Mareš in Sirovátka, 2004, s. 18). Ve vztahu k chudobě má sociální exkluze povahu, která spočívá ve vylučování jedinců na okraj společnosti na trhu práce, v zaměstnání, ve vzdělání aj.

Termín sociální exkluze je hojně užívaným pojem v dokumentech tvůrců sociální politiky a to nejen v České republice, ale také v EU. Autoři považují za výhodné především to, že na rozdíl od pojmu „chudoba“, pojem sociální exkluze obsahuje kromě příjmové nerovnosti také fakt, že se jedinci nachází mimo většinovou společnost. Někteří autoři však kritizují právě to, že se mohou příjmové nerovnosti přehlížet (Vavřík in Bargel a kol., 2010, s. 31).

Pojem sociální exkluze prošel významným posunem, kdy byl v minulosti vnímán jako nástroj integrace, dnes je však považován za ohrožení či bariéru. Koncept chudoby prošel ve společnosti také proměnou. Chudoba již není vnímána jako problém nedostatečných zdrojů chudých, ale je vnímána spíše jako problém nedostatečné integrace chudých do společnosti, kdy se nemohou plně podílet na chodu společnosti (Mareš in Sirovátka, 2006, s. 18-19).

Sociální exkluze a chudoba představují jeden z hlavních problémů v dnešní společnosti. Sociální exkluze je ve vztahu k chudobě brána jako jakýsi „vrchol ledovce“. Je nezbytné zmínit rozdíly mezi chudobou a sociální exkluzí:

- sociální exkluze ztělesňuje extrémní formu chudoby
- chudoba se dotýká především ekonomické situace, naopak sociální exkluze odráží širší podmínky života jedinců, rodin a komunit. Zjednodušeně lze říci, že sociální exkluze obsahuje dimenzi chudoby, ale mohou být také chudí, kteří nejsou sociálně vyloučeni
- dále je chudoba považována za statický jev, který je přítomen v určitém čase, zatímco sociální exkluze je vnímána jako jev dynamický, na jehož základě jsou studovány příčiny, které ovlivňují chudobu a sociální vyloučení (Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR, 2015, s. 8- 26).

Můžeme tedy říci, že pokud je chudoba vnímána jako důsledek rozdílného a nerovného přístupu k bohatství společnosti a tato nerovnost pak znamená vyloučení jedinců z materiálních zdrojů, pak termín sociální exkluze znamená vyloučení jedinců ze života společnosti. Mezi sociální exkluzí a chudobou mohou, ale nemusí být souvislosti (Krebs a kol., 2005 s. 124).

3.1.2 DIMENZE SOCIÁLNÍ EXKLUZE

Sociální exkluze je pojmem, který má mnoho podob, a jejíž označení je velmi obsáhlé. Proto autoři uvádí pro lepší orientaci v problematice sociální exkluze

jednotlivé dimenze, které napomáhají nalézt spouštěče sociální exkluze. Tyto dimenze se mezi sebou navzájem prolínají a ovlivňují se. Dle autora Petra Mareše se dimenze rozdělují na tři základní dimenze. Těmi jsou: dimenze ekonomická, politická a sociální.

Ekonomická dimenze (ekonomické vyloučení) vzniká v důsledku chudoby a znamená především vyloučení ze života společnosti a z obvyklého životního standardu. Dotýká se oblasti marginalizace na trhu práce, nezaměstnanosti, či střídání placeného zaměstnání s nezaměstnaností nebo odsunutí na sekundární trh práce, kdy jedinci nemají možnost uplatnit se ve své kvalifikaci. Dlouhodobá nezaměstnanost pak může znamenat, nedostatečné příjmy a s nimi spojenou příjmovou chudobu a v nejhorším případě sociální exkluzi (Mareš, 2006, s. 22).

Ekonomické vyloučení, tedy znamená ztížený či znemožněný přístup na primární a sekundární trh práce a s ním spojené obtíže v životních šancích. Lidé na tuto situaci mohou reagovat tak, že se snaží sehnat alespoň minimální prostředky, které jim pomohou uspokojovat základní lidské potřeby. Adaptací na ekonomické vyloučení může být závislost na sociálních dávkách či orientace na černém pracovním trhu. Ekonomické vyloučení vzniká v důsledku nejen diskriminace či nedostatku pracovních pozic, ale také v důsledku zadluženosti či ztráty pracovních návyků (Brož, Kintlová, Toušek a kol., 2007, s. 11).

Politické vyloučení znamená vyloučení ze základních lidských práv a také z oblastí občanských i politických. Jedinci či skupiny osob, tak nemají vliv na společnost či na vlastní osud a nemohou plně rozhodovat o svém životě či o dění ve společnosti. Osobám jsou především upírána politická práva, účast na volbách apod. (Mareš, 2006, s. 22).

Další oblastí je oblast sociální, která je tvořena množstvím a povahou sociálních vazeb, které jedinci umožňují určité postavení ve společnosti. Pokud však jedinec nemá přístup k této oblasti, vzniká sociální vyloučení, které se nejvíce pojí s vyloučením ekonomickým a zabraňuje osobám účastnit se ekonomických, politických a kulturních aktivit ve společnosti a sdílet tak svůj sociální status (Radostný in Sýkora, Temelová, 2005, s. 74).

Sociální exkluze je dle autora Rabušice (2000, s. 65-67) jen obtížně viditelná a zjevná. Spíše má podle něj skrytou povahu a znamená jakési úplné či částečné uzavření od jakéhokoliv sociálního, ekonomického, politického a kulturního systému, což znamená odepírání občanských, politických a sociálních práv.

Dle Mareše (in Sirovátka, 2004, s. 19) znamená dimenze sociální, rozpad tradičních domácností, rozpad manželství, kriminalitu, bezdomovství, těhotenství nezletilých apod.

Někteří autoři zmiňují v souvislosti se sociálním vyloučením také oblast kulturního vyloučení. Kterým se myslí vyloučení z kulturního kapitálu společnosti. Pro jedince znamená kulturní vyloučení ztížený či omezený přístup ke vzdělání, které je společností oceňováno a uznáváno (Brož, Kintlová, Toušek a kol., 2007, s. 12).

Dalšími dimenzemi, které autoři zmiňují, jsou například dimenze prostorová, dimenze symbolická, skupinová či individuální dimenze.

Prostorové vyloučení je nejviditelnějším projevem sociální exkluze. Prostorové vyloučení znamená vylučování jedinců či skupin do různých oblastí, lokalit, na základě určitých kulturních znaků či ekonomického statusu daných jedinců. Prostorové vyloučení může být jak dobrovolné, tak nedobrovolné. Nedobrovolné, prostorové vyloučení znamená segregaci a tedy diskriminaci jedinců na základě náboženství, rasy, národnosti apod. Naopak dobrovolné vyloučení může vzniknout v důsledku svobodné volby jedince (Toušek, 2007).

Prostorové vyloučení znamená odsunutí jedinců na okraj společnosti například do oblastí rizikových, kde může být přítomna kriminalita, špatné hygienické podmínky, špatná dopravní dostupnost apod. (Mareš in Sirovátka, 2004, s. 19).

Symbolické vyloučení znamená stigmatizaci některých skupin či jedinců obvykle majoritní společností, nejedná se však o aktivní vylučování, ale spíše o vylučování slovní např. urážky, vyjadřování určité apatie apod. (Rabušic, 2000, s. 67).

Individuální vyloučení znamená vyloučení na základě mentálního či fyzického postižení, nemoci, nedostatečného vzdělání apod. Skupinové vyloučení je vyloučením v určitých sociálních skupinách. Tyto dimenze se navzájem prolínají a mají určité stupně. Obvykle až při působení více dimenzí najednou vzniká sociální exkluze v horším případě pak bezdomovství (Mareš in Sirovátka, 2004, s. 19).

3.2 Sociální inkluze osob vyloučených z bydlení

Sociální inkluze je důležitou součástí nejen u osob bez domova, které se snaží opětovně nalézt bydlení. Aby byla sociální inkluze úspěšná, musí se na ní aktivně podílet nejen stát, ale také sám vyloučený jedinec.

Sociální inkluze je v právním řádu České republiky (zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů), definována jako „proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014, s. 4).

Sociální začlenění je stavem, kdy osoby sociálně vyloučené získávají příležitosti a zdroje, které jsou nezbytné k tomu, aby se mohly plně podílet na společenském životě a podílet se na něm takovým způsobem, který je považován ve společnosti za normální. Tito jedinci se pak mohou aktivně zapojovat do dění ve společnosti (European Commission, 2005, s. 10).

Sociální inkluze dle Mareše (in Sirovátka, 2004, s. 23) v nejširším významu znamená občanství, občanská práva a povinnosti, které by měli mít všichni členové společnosti. Pouze proces sociální inkluze umožňuje, aby jedinci uplatňovali svá základní práva a mohli o své životě rozhodovat.

Sociální inkluze, nazývána také sociální integrace, by se měla skládat z tzv. trojúhelníku blahobytu, který obsahuje tři důležité body, kterými jsou: stát – moc, trhpeníze a občanská společnost- solidarita. Sociální vyloučení vzniká, pokud je nejméně jeden bod oslaben. Například z důvodu nízké kvalifikace, oslabení na trhu práce z toho plynoucí finanční omezení a poté například obtíže v oblasti bydlení (Krebs a kol., 2005, s. 125).

Za účelem sociálního zabezpečení vznikla „Strategie sociálního začleňování 2014-2020“, jejichž úkolem je plnit národní cíle redukující sociální vyloučení a chudobu, k jehož plnění se Česká republika zavázala v rámci strategie „Evropa 2020“. „Evropa 2020“ je desetiletá strategie, která si klade za cíl udržení hranic počtu jedinců, kteří jsou ohroženi nejen chudobou, ale také materiální deprivací či nízkou pracovní intenzitou jedinců v domácnostech. Cílem strategie sociálního začleňování je obecně zajištění rovného přístupu především v oblasti zaměstnání. Dalším cílem je eliminace

rizik sociálního vyloučení, pomoc nejvíce potřebným a zapojení všech adekvátních aktérů (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014, s. 4).

Mezi hlavní strategie sociálního začleňování tedy patří především snaha čelit důsledkům chudoby a nezaměstnanosti. Důležitým prvkem je tedy zvyšování zaměstnanosti a hlavním integračním nástrojem je sociální ochrana. Strategie začleňování jsou také zaměřeny na specifické skupiny osob, které jsou v jedné či více oblastech života diskriminované či handicapované a mají problémy s plnou participací do společnosti (Mareš in Rakoczyová, Sirovátka a kol. 2006, s. 18).

Autorka Rakoczyová (in Mareš, Sirovátka a kol., 2006, s. 27-45) ve své studii srovnává národní akční plány sociálního začlenění v České republice a dalších čtyř zemí Evropské Unie. Pro účely srovnání sociálního začleňování byly vybrány země Velká Británie, Dánsko, Německo, Maďarsko a Česká republika. Studie poukazuje na to, že se vybrané země potýkají v oblasti sociálního vyloučení s podobnými problémy a srovnání přístupů jednotlivých zemí je důležitou součástí strategie sociálního začleňování v EU. Studie je zaměřena především na oblast bydlení a tedy na osoby vyloučené z bydlení, které jsou ve studii definovány jako osoby bez domova. Osoby bez domova jsou skupinou, která je sociálním vyloučením nejvíce ohrožena a to ve všech sledovaných zemích. Strategie zaměřené na pomoc osobám bez domova se zaměřují především již na zmíněnou oblast bydlení, prevenci a zdraví. Jednotlivé plány pak přihlíží i na další problémy osob bez domova např. začleňování na pracovní trh, či na souhrnné problémy těchto osob např. drogově závislé bezdomovce, děti bezdomovců apod.

V oblasti bydlení je pro osoby bez domova nejdůležitější zajištění trvalého ubytování. Například Německo se v rámci výstavby sociálního bydlení začalo více orientovat nikoliv na širší vrstvu jedinců, ale přesunulo svou pozornost na uspokojení bytových potřeb jedinců a skupin znevýhodněných, tedy i osob bez domova. Velká Británie si stanovila povinnost, kdy musí místní úřady poskytovat trvalé ubytování pro osoby bez domova, které se do této situace nedostaly vlastním zaviněním. Dánsko považuje bezdomovství za životní styl jedince a zohledňuje jeho svobodnou volbu, avšak i Dánsko podporuje služby, na které se mohou jedinci v případě potřeby obrátit, a zřizuje dočasné ubytovací zařízení. V České republice a podobně také v Maďarsku se problematika ubytování osob bez domova zaměřuje pouze na podporu budování sítě domů na půl cesty a azylových domů, kterých je nedostatek. Otázka trvalého ubytování však v plánu řešena není. Rakoczyová (in Mareš, Sirovátka a kol., 2006) proto na konci

studie zdůrazňuje, že v ČR je strategie sociálního začleňování oproti ostatním zemím málo rozvinutá.

Aktuálnější „Strategie sociálního začleňování pro léta 2014 až 2020“ (Ministerstvo práce a sociálních věcí 2014, s. 48) si v oblasti bydlení klade za hlavní cíl zvyšování dostupnosti bydlení pro osoby, které jsou aktuálně vyloučené z bydlení nebo jsou ohroženi jeho ztrátou. Tato strategie vytvořila opatření, díky kterým má být cíle dosaženo. Například zajištěním dostupného adekvátního bydlení pro osoby, které jsou ztrátou bydlení ohroženy či pro osoby, které o bydlení již přišly (financování, rekonstrukce a provoz sociálního bydlení). Dále využití dosavadních, nevyužitých bytů (rekonstrukce těchto bytů) pro osoby znevýhodněné. Na místech kde nejsou nevyužité byty k dispozici, výstavba nových nájemních bytů apod.

4 Nástroje integrace osob vyloučených z bydlení

Za nástroje integrace osob vyloučených z bydlení můžeme považovat takové prostředky, jimiž subjekt působí na sociální objekt nebo objekty na sociální subjekty. Těmito prostředky jsou obvykle právo – ochrana, peníze – pomoc, na jejichž základě se uskutečňuje služba a následně také regulace těchto služeb (Matoušek a kol. 2001, s. 175).

Mít přístup k bydlení je hlavní podmínkou pro sociální začlenění jedinců, skupin i rodin. Jak již bylo zmíněno bezdomovství, je výrazem extrémního vyloučení ze společnosti, kdy jedinci nemají z různých důvodů prostředky či dovednosti k tomu, aby si bydlení udrželi či obstarali. Je tedy povinností státu, aby takto znevýhodněným lidem prostřednictvím různých opatření pomáhal. Mezi hlavní prvky pomoci patří sociální práce, která je základním nástrojem sociálního začleňování osob. Dalším hlavním nástrojem je sociální bydlení. Podpůrnými nástroji jsou pak sociální služby a sociální dávky. Tyto nástroje se navzájem ovlivňují a prolínají (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014, s. 42).

4.1 Sociální práce

„Sociální práce je profesionální aktivita zaměřená na pomoc jednotlivcům, skupinám či komunitám zlepšit nebo obnovit jejich schopnost sociálního fungování v jejich přirozeném prostředí. Sociální práce se dále zaměřuje na tvorbu příznivých společenských podmínek a to tak, aby bylo dosaženo stanoveného cíle. Podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha. Zasahuje tam, kde se lidé dostávají do konfliktu se svým sociálním prostředím. Pro sociální práci jsou klíčové principy lidských práv a společenské spravedlnosti a solidarity.“ Sociální práce je hlavním nástrojem pro začleňování osob, které jsou sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014, s. 17).

Dle Musila (2004, s. 15) je hlavním posláním sociální práce poskytování pomoci lidem, kteří se nachází v obtížných životních situacích. Sociální práce se také zabývá

interakcí mezi sociálním prostředím a jedincem a snaží se o dosažení rovnováhy mezi očekáváním tohoto prostředí a schopností jedince tato očekávání plnit.

Hlavním cílem sociální práce je dle Matouška (a kol., 2003, s. 13-14) podporovat jedince, aby řešili problémy a byli schopni se adaptovat. Dále zprostředkovávat jedincům kontakty na další návazné služby, které by jim mohli pomoci. Třetím cílem je snaha o to, aby systémy podpory pracovaly efektivně a humánně. V neposlední řadě je pak cílem sociální práce snaha o rozvíjení a zlepšování sociální politiky.

Sociální práce je práce člověka s člověkem a sociální pracovník by měl mít na paměti, že nejde nic udělat za klienta, ale pouze udělat to s klientem, jen tak může proběhnout úspěšná integrace osob vyloučených z bydlení (Průdková, Novotný, 2008, s. 40).

Autoři Mikeszová a Lux (2013, s. 34) ve své stati uvádějí příklady dobré praxe při integraci osob vyloučených z bydlení a považují sociální práci za jeden z důležitých činitelů této úspěšné integrace. Autoři se shodují na tom, že při sociální práci s lidmi, kteří jsou vyloučeni z bydlení, je nezbytná nejprve asistence sociálních pracovníků při vyřizování dokladů (především občanského průkazu), a také pomoc při jednání s úřady, případné vyřizování sociálních dávek apod. Poté co osoba vyloučená z bydlení, samostatné bydlení nalezne je stále potřeba sociální práce, protože tyto osoby jsou obvykle stále nezaměstnané či s nízkými příjmy. Sociální práce slouží jako prevence vzniku opakovaného vyloučení z bydlení a do značné míry ovlivňuje úspěšnou integraci.

Pro úspěšnou integraci osob vyloučených z bydlení je v sociální práci nezbytné využívat metody sociální práce. V první fázi sociální práce se nejprve vyhledávají osoby vyloučené z bydlení či vyloučením ohrožené. Tato metoda vyhledávání (jinak také depistáž) slouží k nalezení potencionálních zájemců o sociální službu. Terénní sociální pracovník zaměřuje svou pozornost především na opuštěná místa, nádraží, parky, mosty a tyto osoby vyhledává na základě typů např. policie, ostatních klientů apod. Další fází je navázání kontaktu a zprostředkování sociálních služeb (Nedělníková a kol., 2008, s. 180-183).

4.2 Sociální bydlení

Bydlení hraje významnou roli v upevňování sociální soudržnosti a adekvátní bydlení patří mezi univerzální práva v národních ústavách evropských zemí. Právo na pomoc s bydlením zahrnuje také Listina základních práv, a přestože se jednotlivé země zavázaly k tomu, že budou zajišťovat přístup k cenově dostupnému bydlení, dostupné statistické údaje ukazují, že v Evropě nemá přístup k adekvátnímu bydlení 3 miliony lidí (Sociální bydlení v EU, 2013, s. 10).

Neexistuje žádná jednotná definice pojmu „sociální bydlení“, která by byla platná v celé Evropě a z níž by vyplývala např. metoda financování nebo režim pronájmu apod. Proto existují značné rozdíly v oblasti sociálního bydlení v různých zemích. Všechny země EU se však shodují na tom, že smyslem sociálního bydlení je obecný zájem. Dále snaha zvýšit nabídku cenově dostupných bytů a prevence rizikových faktorů, které by mohly vést k vyloučení z bydlení (Sociální bydlení v EU, 2013, s. 10).

Sociální bydlení dle Pelíškové, (2008, s. 1) patří k velmi používaným pojmům, které jsou v oblasti bytové politiky užívány. Tento pojem a jeho obsah je však nejasný a neurčitý a jak již bylo zmíněno jeho vnímání je v různých zemích rozdílné. Obecně však můžeme říci, že ve všech evropských zemích se vymezení pojmu sociálního bydlení pohybuje v následujících mezích:

- sociální bydlení může být chápáno velmi úzce, jako okrajové bydlení pro domácnosti, které mají vymezené příjmy
- nebo může být chápáno široce, jako bydlení, které je podporováno z prostředků veřejnosti a jeho poskytování není založeno na dosahování výdělků

Za sociální bydlení tedy obvykle považujeme veřejnou sféru nájemného bydlení, které vlastní obce nebo stát a toto bydlení je určeno především sociálně potřebným jedincům a rodinám, které si z různých důvodů (finančních) nemohou zajistit vlastní bydlení. Sociální bydlení zprostředkovává levnější formu nájemného bydlení v bytě nebo rodinném domě. Někteří autoři do sociálního bydlení zahrnují také bydlení provozované neziskovými organizacemi. Obecně můžeme říci, že za sociální bydlení se považuje bydlení, které je provozováno a vykonáváno z veřejných zdrojů. Cílem

sociálního bydlení je motivace, aby si domácnosti dokázaly pomoci samy a nestaly se na pomoci závislé (Krebs a kol., 2005, s. 380).

Autoři Lux, Mikeszová a Sunega (2010, s. 51) vytvořili koncepci sociálního bydlení v ČR. Cílem koncepce sociálního bydlení je obstarání dlouhodobého nájemního bydlení pro osoby, které nemohou získat kvalitní, dlouhodobé a nesegregované bydlení.

- cílem však zůstává zabezpečení bydlení z vlastních zdrojů
- výpomoc při zajišťování bydlení by neměla vést k vytvoření vyloučených lokalit
- pomoc v této oblasti by neměla být založena pouze na jednom nástroji, ale na více nástrojích (např. zapojení neziskových organizací)
- pomoc při zajišťování bydlení by také neměla vyvolávat u většinové společnosti pocity nespravedlnosti či napětí apod.

Pomoc poskytovaná v oblasti sociálního bydlení je také rozdílná v adresnosti potencionálních příjemců pomoci. Rozděluje se na univerzální pomoc, která je zacílena na většinu domácností či jedinců a není nijak konkrétně zaměřena. Druhá pomoc se nazývá selektivní nebo také cílená, která je již zamřena na užší okruh osob například právě na osoby bez domova. Těmito osobami jsou osoby sociálně slabé a stát jim pomáhá především prostřednictvím snižování cen bydlení nebo přímou finanční podporou (Krebs a kol., 2005, s. 381).

Hlavní strategií při řešení problematiky bezdomovství a vyloučení osob z bydlení je zajištění dostatečného počtu adekvátních, finančně dostupných bytů a také návazných služeb, které budou jedincům k dispozici. Cílem sociálního bydlení je také snížit počet osob bez domova, osob žijících na ubytovnách nebo osob, které jsou ohroženy bytovou nouzí. Sociální bydlení by mělo být osobám přidělováno podle naléhavosti potřeb žadatele a nemělo by být formulováno pouze jako dočasné řešení (Snopek a kol., 2014, s. 9-15).

Osoby bez domova, mají často nedostatečné kompetence k udržení si dlouhodobého bydlení, proto strategie v oblasti bytové politiky uplatňují dva základní koncepty, kterými jsou: „*housing first*“ a „*housing ready*“ (Mikeszová, Lux, 2013, s. 36).

4.2.1 KONCEPT HOUSING FIRST

Koncept „*housing first*“ bychom mohli definovat jako „přípravné“ bydlení. Tento koncept je založen na ideji, že řešení v oblasti bydlení by mělo být řešeno co nejdříve a mělo by se tak předcházet i ostatním problémům, kterým jedinec na ulici čelí. Tento koncept nevyklučuje terapii či sociální asistenci po získání bydlení ale jeho hlavním principem je ubytování osob bez domova v bytech, které mají nájemní smlouvu, a jsou bez podmínek předchozích kompetencí jedinců v oblasti samostatného bydlení (Mikeszová, Lux, 2013, s. 36).

Hlavním principem je oddělení zajištění bydlení od ostatních požadavků a služeb na klienta. Důležité je také stabilní a bezpečné bydlení. Osoby vyloučené z bydlení přicházejí přímo do adekvátních bytů, kde je navštěvuje terénní sociální pracovník a pomáhá jim získávat kompetence k tomu, aby po určitém čase a skončení působení sociální práce našli samostatné bydlení. Jedinci mohou nejprve bydlet např. v azylových domech, ale délka této pomoci by měla být co nejkratší, protože cílem je nalézt samostatné bydlení (Snopek, Matoušek, 2014, s. 15).

4.2.2 KONCEPT HOUSING READY

Tento koncept je definován jako bydlení po přípravě a upozorňuje na to, že pokud jsou jedinci z azylových či jiných ubytovacích forem příliš brzy přestěhováni do samostatného bydlení, může dojít k opětovnému selhání a následnému bezdomovství. Postupy v rámci tohoto konceptu se tedy snaží zmírnit sociální, rodinné či osobní problémy, protože jen tak se předpokládá úspěšná reintegrace osob ve sféře bydlení. Při tomto konceptu se využívá systém tzv. propustného bydlení, který určuje jednotlivé stupně bydlení, které na základě své způsobilosti klienti užívají. Každý stupeň je monitorován a kontrolován a hodnocen, zda dosahuje kvalitní a jisté bydlení (Mikeszová, Lux, 2013, s. 37).

Systém postupného bydlení je tedy obvykle tvořen těmito stupni:

1. krizové bydlení – např. azylové bydlení
2. bydlení v tréninkových bytech – kde je jedincům poskytována sociální asistence, terénní sociální práce apod.
3. dlouhodobé samostatné bydlení – nastaveno tak, aby umožňovalo dlouhodobé bydlení (Snopek, Matoušek, 2014, s. 17).

4.3 Sociální služby

Osoby, které ztratily svůj domov, potřebují základní zázemí, aby byly schopny řešit svou situaci. Obvykle tito jedinci přicházejí z ulice a potřebují základní služby, které by uspokojovaly alespoň z části jejich potřeby, kterými mohou být jídlo, teplo, ošacení, místo k odpočinku, základní zdravotní ošetření apod. Je tedy zřejmé, že jedinec zanedbaný, oslabený či unavený má nižší kompetence k návratu k soběstačnosti. Proto je potřeba kvalitních sociálních služeb, které budou podporovat klienta při jeho zpětné integraci do většinové společnosti (Schwarzová in Matoušek a kol., 2010, s. 322).

Dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů je obecně sociální služba souborem činností, které zajišťují pomoc osobám v nepříznivé sociální situaci. Rozsah a forma pomoci musí zachovávat lidskou důstojnost, musí zabránit sociálnímu vyloučení a také má působit na jedince aktivně a motivovat jej k tomu, aby řešil svou situaci, ale nestal se na službě závislý.

V České republice je tedy poskytování sociálních služeb upravováno zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Podle tohoto zákona sociální služby zahrnují:

- a) sociální poradenství
- b) služby sociální péče
- c) služby sociální prevence

Na integraci osob vyloučených z bydlení se podílejí služby sociální prevence. Tyto služby se snaží zabránit sociálnímu vyloučení jedinců, kteří jsou vyloučením ohroženi z důvodu krizové sociální situace, špatným životním návykům, sociálně znevýhodňujícím prostředí či díky takovým způsobům života, které vedou ke konfliktu jedince se společností. Cílem služeb sociální prevence je napomáhat jedincům překonávat tyto nepříznivé situace a především chránit společnost před šířením a vznikem nežádoucích jevů ve společnosti. Do služeb sociální prevence pomáhající osobám vyloučeným z bydlení můžeme zahrnout: terénní programy, azylové domy, nízkoprahová denní centra, noclehárny, domy na půl cesty, krizovou pomoc (např. telefonickou) a sociální poradenství (Průdková, Novotný, 2008, s. 42).

Sociální služby se poskytují jako služby: terénní, ambulantní a pobytové (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013, s. 33).

4.3.1 TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Z hlediska prevence je důležité cílené vyhledávání jedinců, kterým ztráta bydlení hrozí či již o bydlení přišli, avšak vyhledávají jinou formu „ubytování“ a sociální služby je ještě nezaznamenaly. Na tuto potřebu reagují terénní programy, které své služby poskytují osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou rizikem ohroženi. Terénní služby se odehrávají v přirozeném prostředí jedince, kdy terénní pracovník za tímto jedincem dochází. Cílem služby je tyto osoby aktivně vyhledávat (depistáž), poskytovat osobám bez domova informace o rizicích plynoucích z jejich způsobů života a podporovat aktivity zaměřené na opětovné začlenění osob (Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013, s. 34).

Úkolem terénního pracovníka při práci s osobami vyloučenými z bydlení je především tyto jedince v první fázi vyhledávat, v druhé fázi navázat s nimi kontakt, postupně si získat důvěru a v poslední fázi klientovi zprostředkovávat další sociální služby (Nedělníková a kol., 2008 s. 183).

Terénní služby mohou být samostatné registrované služby nebo mohou být součástí již existující struktury např. Azylového domu. Terénní, ambulantní a pobytové služby se navzájem prolínají. Mezi terénní služby pro osoby vyloučené z bydlení dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů patří:

- a) telefonická krizová pomoc – je terénní službou, která poskytuje pomoc na přechodnou dobu jedincům, kteří jsou ohroženi na zdraví či životě nebo jiné situaci, kterou nemohou řešit vlastními silami (§ 55 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).
- b) kontaktní centra – poskytují terénní i ambulantní služby osobám ohroženými závislostmi na návykových látkách. Cílem služby je snižovat zdravotní a společenská rizika, která jsou spojena se zneužíváním návykových látek. Kontaktní centra poskytují základní hygienický servis a poradenství (§ 59 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).
- c) krizová pomoc – je terénní, ambulantní i pobytová služba, která poskytuje pomoc na přechodnou dobu jedincům, kteří jsou ohroženi na zdraví či životě nebo jsou ohroženi jinou situací, kterou nemohou řešit vlastními silami. Krizová pomoc poskytuje ubytování, stravu a poradenství (§ 60 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

d) sociální rehabilitace – je terénní, ambulantní či pobytovou službou a představuje soubor činností, které vedou jedince k samostatnosti, soběstačnosti, které jsou důležitým nástrojem pro následný samostatný život jedince. V rámci sociální rehabilitace se ve spolupráci s klientem zprostředkovává kontakt se společenským prostředím, probíhá zde nácvik dovedností pro zvládání péče o vlastní osobu, dále výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti (§ 70 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

4.3.2 AMBULANTNÍ SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Ambulantními sociálními službami jsou dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů takové služby, za kterými osoba dochází nebo je doprovázena či dopravována do zařízení sociálních služeb a součástí služby není ubytování. Do těchto služeb můžeme zařadit následující zařízení:

- a) noclehárny – jsou ambulantní službou, určenou lidem bez domova, kteří chtějí přespat, využít potravinový či hygienický servis. Tyto služby jsou obvykle poskytovány za „symbolickou“ úhradu. Nocleh je poskytován na jednu noc, klient se však může ubytovat opakovaně. Noclehárny poskytují jídlo, teplo, základní hygienu, drobné zdravotní ošetření a jsou určeny především jedincům, kteří žijí na ulici již dlouho a zpravidla nejsou schopni či ochotni se přizpůsobit např. režimu azylových domů. Do tohoto zařízení však nemohou jedinci, kteří jsou pod vlivem návykových látek, agresivní či trpí infekčním onemocněním (Průdková, Novotný, 2008, s. 44).
- b) nízkoprahová denní centra – jsou zařízení určené pro osoby bez domova, klienti si zde mohou odpočinout, zahřát se, najíst se. Mezi základní služby, které nízkoprahové zařízení poskytuje, patří zpravidla hygienický servis, šatník, kde klient dostane oblečení nebo si zde může oblečení vyprat. Při první návštěvě je s klientem veden rozhovor a jedinec má při každé návštěvě možnost hovořit s personálem. Personál poskytuje informace, poradenství, napomáhá např. při vyřizování dokladů a popřípadě zprostředkovává kontakt s dalšími návaznými službami (Průdková, Novotný, 2008, s. 43).
- c) kontaktní centra
- d) krizová pomoc

- e) služby následné péče – jsou ambulantní nebo pobytovou službou. Služby následné péče jsou poskytované osobám s chronickým duševním onemocněním nebo osobám závislým na návykových látkách, které absolvovaly ambulantní léčbu nebo abstinují. Služby zajišťují základní činnosti, kterými jsou např. sociálně terapeutické činnosti či pomoc při uplatňování práv a oprávněných zájmů klienta (§ 64 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).
- f) sociální rehabilitace

4.3.3 POBYTOVÉ SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Pobytovými sociálními službami jsou dle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů takové služby, které jsou spojené s ubytováním v zařízení sociálních služeb. Mezi pobytové služby pro osoby vyloučené z bydlení patří:

- a) krizová pomoc
- b) služby následné péče
- c) sociální rehabilitace
- d) azylové domy – jsou pobytovým zařízením pro osoby bez domova, mají však vyšší práh než noclehárny a na klienta kladou větší nároky. Azylové bydlení je také zpoplatněno. Klient zde pobývá obvykle několik týdnů či měsíců, během kterých se má postupně osamostatnit a navrátit se do běžných forem bydlení. Azylové domy poskytují komplexní pomoc osobám bez domova, které mají zájem o reintegraci a jsou ochotni pracovat na změně. Sociální pracovník s klientem sestavuje individuální plán, na jehož cílech společně pracují. V ČR existují také azylové domy pro matky s dětmi. Všechny pobytové služby jsou nastaveny tak, aby se jedinec osamostatnil a po určité době odešel do vyššího stupně ubytování. Ze spaní na ulici do noclehárny, z noclehárny do azylového domu a poté například do vlastního bydlení (Průdková, Novotný, 2008, s. 45).
- e) domy na půl cesty – poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let, které po dosažení zletilosti opouští školská zařízení pro výkon ochranné nebo ústavní výchovy, nebo jsou propuštěni z výkonu trestu odnětí svobody či jiného zařízení. Služba poskytuje ubytování, kontakt se

společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti apod. (§ 58 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách).

4.4 Sociální dávky

Jedním z nástrojů, kterým se v současné době řešení dostupnost bydlení u lidí ohrožených ztrátou bydlení, jsou dávky státní sociální podpory, kde můžeme zařadit například příspěvek na bydlení, kdy by tato dávka měla působit preventivně a pomáhat jedincům či rodinám, kteří jsou finančně znevýhodněni a může jim hrozit ztráta domova. Další důležitou dávkou jsou dávky v hmotné nouzi, kde řadíme doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc. Vyplácení těchto dávek je ovlivněno sociální potřebností, tedy zda osoba dávky potřebuje. Tyto dávky garantují minimální úroveň příjmů a řeší výhradně finanční oslabenost a nedostatečnost určitých skupin, jedinců, domácností které definují zákony č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře a zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 26).

Stát tedy osobám vyloučením z bydlení nebo osobám vyloučením ohroženým nabízí pomoc a to právě formou sociálních dávek, které jsou však běžně přístupné nejen osobám vyloučeným z bydlení, ale i bydlícím lidem. Je nutné, aby osoby vyloučené z bydlení byly informované například prostřednictvím terénních sociálních pracovníků, kteří je o dávkách informují, pomohou jim například s vyřizováním těchto dávek, protože osoby bez domova často netuší, že mají na dávky nárok. Jedná se především o již zmíněné dvě dávky a to:

- a) doplatek na bydlení – na doplatek na bydlení má nárok vlastník nebo nájemce bytu, který užívá byt (včetně příspěvku na bydlení) a po úhradě nákladů spojených s užíváním bytu byl jeho příspěvek nižší než částka na živobytí osoby. U doplatku na bydlení může být v případech hodných zvláštního zřetele orgán pomoci v hmotné nouzi určit, že za nájemce se považují i jedinec užívající jinou než nájemní formu bydlení. To tedy znamená, že doplatek na bydlení může být poskytnut osobám žijícím na ubytovnách, v noclehárnách, různých typech podnájmu apod. Rizikem poskytování doplatku na bydlení může být jeho využívání na předražené formy bydlení zejména na ubytovnách, kdy jej mohou zřizovatele

zneužívat. Pro osoby sociálně vyloučené umožňuje doplatek dlouhodobé setrvání v těchto formách dočasného ubytování (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 27).

- b) mimořádná okamžitá pomoc – je dle zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi poskytována v situacích nepříznivého a mimořádného charakteru, kdy je pomoc bezpodmínečně nutná. Dávka může být osobám poskytnuta v několika situacích. Např. pokud osoba nesplní podmínky hmotné nouze pro opakované dávky, ale díky nedostatku finančních zdrojů jí hrozí vážná újma na zdraví či životě. Dále pokud osobu postila nenadálá mimořádná událost, kterou není schopna řešit vlastními silami a finančními prostředky. Další situace se týká osob, které jsou z důvodů finančních či sociálních ohroženi sociálním vyloučením, mohou to být například osoby propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody, z výchovných zařízení apod.

Další dávkou, která je však poskytována ze státní sociální podpory je dle zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře příspěvek na bydlení. Příspěvek na bydlení je určen na krytí nákladů na bydlení rodinám či jednotlivcům s nízkými příjmy. Základními požadavky pro přiznání příspěvku je testování příjmů společně posuzovaných osob, které jsou v bytě hlášeny k trvalému pobytu, kdy náklady na bydlení přesahují částku koeficientu 0,30.

Pobírání sociálních dávek na bydlení je tedy pro osoby vyloučené z bydlení přínosné a může jim pomoci při opětovném začlenění se do společnosti. Avšak sociální dávky řeší obvykle pouze problém finanční dostupnosti bydlení nikoli však problém znevýhodnění (např. diskriminace na trhu s byty). (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013, s. 27).

Tyto již zmíněné nástroje autorka vybrala z toho důvodu, že je považuje za stěžejní pro úspěšnou reintegraci osob vyloučených z bydlení. Sociální práce je prvotním nástrojem reintegrace, protože využívá komplexních metod, kdy se snaží zapojit vyloučené jedince s návaznými službami, organizacemi apod. Sociální bydlení považuje autorka za nejdůležitější nástroj integrace, protože napomáhá jedincům nalézt adekvátní bydlení a udržet si jej. Sociální služby a sociální dávky jsou dalšími důležitými podpůrnými službami pro osoby vyloučené.

5 Metodologie výzkumu

Tato kapitola se zabývá metodologií výzkumu, kde jsou zmíněny cíle výzkumu, volba výzkumné strategie, metoda kvalitativního výzkumu a volba vhodného přístupu. Dále se výzkumná část zabývá volbou zkoumaného souboru, sběrem a zpracováním dat, analýzou a interpretací dat. V neposlední řadě práce zmíní také etické otázky výzkumu.

5.1 Cíle výzkumu a volba strategie

Dle Reichla (2009, s. 47) má být cílem výzkumu určit to, čeho má být při jeho splnění dosaženo. Cílem není pouze vyřešení výzkumného problému, ale také forma prezentace výsledků, způsob aplikace v praxi či doporučení dalšího výzkumného postupu. Cíl výzkumu je dle Hendla (2005, 145) nejdůležitější částí výzkumu, kdy se rozhodujeme, čeho chceme dosáhnout, proč je to zapotřebí, co chceme popsat, vysvětlit apod. Cílem diplomové práce je popsat proces získávání bydlení u zjevných osob bez domova a identifikovat hlavní faktory, které vedou k úspěšnému začlenění bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení v českém prostředí. Dále identifikovat hlavní bariéry takové úspěšné integrace. Vše z pohledu zjevných bezdomovců samotných. Ze situace zjevného bezdomovství je těžké dosáhnout trvalého bydlení, proto autorka netrvá na tom, aby cíle bylo dosaženo. Trvalým bydlením se zde rozumí, takové bydlení, které jedinci ve výzkumu považují za adekvátní a představuje pro ně skutečné bydlení. Nemusí se vždy jednat o nájemní bydlení či bydlení v osobním vlastnictví.

Hendl zmiňuje (2005, s. 40- 46) dvě hlavní kategorie, které tvoří kvalitativní a kvantitativní výzkumné strategie. Pro výzkumnou část práce byl zvolen kvalitativní typ výzkumu z důvodu hlubšího porozumění dané problematiky zkoumaného vzorku. Kvantitativní strategie předpokládá, že jev, předmět, problém je měřitelný a tříditelný a informace o něm se analyzují pomocí statistických metod, kdy je hlavním cílem popisovat, ověřovat pravdivost o vztahu sledovaných proměnných.

„Kvalitativní výzkumná strategie představuje řadu rozdílných postupů, které se snaží najít porozumění zkoumaného sociálního problému. Kvalitativní výzkum je nenumerické šetření a interpretace sociální reality. Jedinečnost kvalitativních postupů není pouze v tom, že nepracují s měřitelnými charakteristikami. Pokoušejí se určitý

fenomén nahlížet v pro něj autentickém prostředí a vytvářet jeho obraz v co možná nejkompaktnější podobě, včetně podob jeho vtažů s dalšími aspekty apod.“ (Reichl, 2009, s. 40-41). Údaje se získávají díky hlubšímu a delšímu kontaktu s terénem. Předmětem kvalitativní strategie je studium každodenního a běžného života osob v jejich přirozeném prostředí (Reichl, 2009, s. 41).

Kvalitativní výzkum býval vnímán jako pouhý doplněk kvantitativních strategií, postupně však získal rovnocenné postavení. Obě tyto strategie jsou tedy rovnocenné a navzájem se doplňují (Hendl, 2005, s. 49).

5.2 Kvalitativní výzkum a volba vhodného přístupu

Slovník cizích slov termín *kvalita* vnímá jako souhrn vlastností, z nichž se dozvídáme něco o tom, co a jaký je předmět našeho zájmu. Samostatné heslo kvalitativní přístup, však ve slovníku nenalezneme, proto také neexistuje jednotná definice tohoto pojmu (Miovský, 2006, s. 14).

Ve své knize Hendl (2005, s. 50) uvádí, že „*Kvalitativní výzkum je proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.*“

Podstatou kvalitativního výzkumu je zjednodušeně řečeno sběr dat, bez toho, že by na počátku byly stanoveny proměnné. Předem nejsou stanovené hypotézy a výzkumný vzorek není závislý na teorii, kterou již někdo předem vytvořil. Cílem je do hloubky prozkoumat široce definovaný jev a přinést o něm, co možná nejvíce informací. Výstupem je formulování nové hypotézy či teorie. (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 24)

Miovský (2006, s. 17- 18) uvádí, charakteristiky kvalitativního přístupu kterými jsou, *jedinečnost a neopakovatelnost* neboť se nezřídka výzkumu fenoménů, které jsou jedinečné a neopakovatelné a lidé je mohou vnímat v různých rovinách. Dalšími charakteristikami je *dynamika* a *procesuálnost*, protože zkoumaný jev určitým způsobem vzniká, rozvíjí se a také zaniká. Další důležitou charakteristikou je *reflexivita*, kdy pracujeme s tím, že výzkumník se spolupodílí na procesech, které zkoumá. To znamená, že je určitým způsobem ovlivňuje a sám je jimi ovlivňován.

Přednosti kvalitativního výzkumu spočívají především v tom, že získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, událostí. Dále zkoumá jevy v přirozeném prostředí jedince, umožňuje navrhnout teorie, studovat procesy apod. Kvalitativní výzkum má však i svá negativa, kdy se nejčastěji uvádí především možnost ovlivnit výsledky výzkumníkem a jeho osobními preferencemi. Také sběr dat a jeho analýza je časově náročnější, testování hypotéz a teorií je obtížnější. V neposlední řadě nemusí být získaná znalost zobecnitelná na populaci a jiné prostředí (Hendl, 2005, s. 52).

Důležitou částí při výzkumu je také volba vhodného přístupu při kvalitativním výzkumu. S kvalitativním výzkumem se pojí řada přístupů. Za nejzákladnější a nejvyužívanější se považuje případová studie, etnografický přístup, zakotvená teorie a fenomenologický výzkum. (Hendl, 2005, s. 103).

Autorka zvolila pro následné získávání dat interpretativní výzkum s využitím některých postupů zakotvené teorie – zejména kódování. Cílem výzkumu, který vychází ze strategie zakotvené teorie je dle Hendla (2005, s. 125) návrh teorie pro fenomény v určité situaci, na niž je zaměřena pozornost výzkumníka. Vzniklé teorie jsou zakotvené v datech během studie. Pozornost je věnována především interakcím a jednáním sledovaných jedinců v daném prostředí.

5.3 Volba výzkumného souboru

Komunikační partnery výzkumu autorka zvolila dle metody *účelového výběru*. Účelový či záměrný výběr při výzkumu autor Miovský (2006, s. 135) zjednodušeně definuje jako záměrný výběr výzkumného vzorku, kdy cíleně vyhledáváme komunikační partnery podle jejich určitých vlastností. Kritériem výběru je tedy vybraná vlastnost nebo stav. V případě této práce autorka vybírala ty jedince, kteří měli zkušenost se zjevným bezdomovstvím a nyní se nachází v určitých formách bydlení. I přesto, že jedinci vykazovali rozdílné rysy, spojovaly je určité společné faktory, jako bylo bezdomovství, nemožnost zázemí, následná resocializace a nalezení bydlení. Věková hranice a pohlaví těchto respondentů nebylo stanoveno. Výzkumu se zúčastnilo šest komunikačních partnerů z toho pět žen a jeden muž. Získávání těchto partnerů pro autorku nebylo obtížné, neboť na ně měla kontakt z předchozího výzkumu. Všem

komunikačním partnerům však byla slíbena anonymita a z toho důvodu jsou v diplomové práci pozměněna jejich skutečná jména.

5.4 Sběr a zpracování dat

Sběr dat probíhal v době psaní diplomové práce především na ubytovnách, kde většina dotazovaných pobývá. Dále také v nájemní formě ubytování jednoho z komunikačních partnerů. Komunikační partnery autorka oslovila již před třemi lety, kdy psala o osobách bez domova bakalářskou práci a větší část těchto partnerů získala na projektu „Noc venku“, další pak na doporučení již oslovených respondentů. Vybraní účastníci, tedy byli opětovně kontaktováni před samotnou realizací výzkumu, již před několika měsíci.

Jak již bylo zmíněno v předchozí podkapitole, za techniky sběru dat při kvalitativním výzkumu se nejčastěji využívají techniky rozhovoru, pozorování či analýzy dokumentů. Stěžejní metodou tohoto směru dat výzkumu byl tedy rozhovor. Ve svém výzkumu si autorka klade za cíl více porozumět a prozkoumat hlavní faktory a naopak také i bariéry, které vedou k úspěšnému či neúspěšnému začlenění bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení. Pro tyto účely byla tedy zvolena technika rozhovoru, konkrétně *polostrukturovaného rozhovoru*. Polostrukturovaný rozhovor je dle Reichla (2007, s. 111-112) definován jako částečně řízený rozhovor či rozhovor pomocí návodů. Vyznačuje se především tím, že má výzkumník připraven soubor otázek či témat, které budou jeho předmětem, ale nemusí být předem striktně stanoveno pořadí otázek. Otázky může výzkumník v závislosti na situaci modifikovat, případně pokládat doplňující otázky, měnit formulaci otázek, avšak nesmí být žádná otázka vynechána. Výzkumník má tak při rozhovoru větší volnost. Polostrukturovaný rozhovor je kombinací výhod a nevýhod dvou forem rozhovorů a to strukturovaného (jasně daného) a nestrukturovaného (volného).

Dle Hendla (2005, s. 174) představuje polostrukturovaný rozhovor seznam otázek či témat, které musí být v rámci rozhovoru probrány. Tyto otázky mají být jakýmsi návodem, který má výzkumníkovi zajistit, že se dostane na všechny zajímavá a pro výzkumníka významná témata. Polostrukturovaný rozhovor také pomáhá udržet zaměření rozhovoru, ale dotazovaný má při něm možnost uplatnit své zkušenosti ze své vlastní perspektivy.

Všechny rozhovory s komunikačními partnery probíhaly v prostředí, které znají a považují je za bezpečné. Před každým rozhovorem byli účastníci seznámeni s cílem a zaměřením výzkumu. Byla jim slíbena anonymita a mlčenlivost ze strany autorky práce. Na otázky, které účastníkům nebyly příjemné, nemuseli odpovídat a měli kdykoliv možnost rozhovor ukončit.

Pro zaznamenávání kvalitativních dat si výzkumnice zvolila zvukový záznam, kterým byl diktafon doplněný o případné písemné poznámky. Zvukové záznamy byly doslovně přepsány do počítače, tedy i s vulgarismy a nespisovnými výrazy, pro co možná největší autentičnost. Vynechány byly pouze pravá jména komunikačních partnerů a detailní popisy místa, kde se tyto jedinci nachází. Při rozhovorech měla výzkumnice připraven také papír a tužku, kde si zaznamenávala poznámky a reakce dotazovaných.

5.5 Analýza a interpretace dat

Z přepsaných rozhovorů a písemných poznámek byly získány data, které byly dále zpracovány. U přepsaných rozhovorů bylo provedeno *otevřené kódování*. Otevřené kódování je dle Hendla (2005, s. 247) technikou, která odhaluje v datech určitá témata. Pomáhá výzkumníkovi vidět téma v celku a stimuluje ho při hledání dalších témat. Výzkumník zaznamenává témata v textu, třídí je, organizuje, doplňuje a přiřazuje jim označení (např. kódy). Je možno kódovat podle odstavců, slov, celých textů či případů. Autorka ve své práci vybírala kódy, které považovala při dané problematice za důležité a zvýraznila si podstatné části textu. Následně na základě kódů a jejich souvislostí autorka identifikovala několik témat, které charakterizovaly danou problematiku, a na jejichž základě byly vytvořeny kategorie. Cílem vytvoření jednotlivých kategorií bylo nalézt odpovědi na hlavní výzkumné otázky.

5.6 Etické otázky výzkumu

V rámci každého kvalitativního výzkumu je nezbytné řešit určité etické otázky. Výzkumníci by měli zvažovat důsledky svého výzkumu, zejména uveřejnění závěrů z těchto výzkumů. Etické zásady výzkumu jsou formulovány v obecné rovině, což znamená, že jsou to principy, se kterými si můžeme konfrontovat, ale nejsou to jasně

daná pravidla. Na každém výzkumníkovi tak zůstává pečlivé zvažování etických aspektů jeho výzkumu (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 43-44).

Jak již bylo zmíněno, autorka se během realizace výzkumu snažila dodržovat etické zásady, které jsou nezbytné pro přátelskou atmosféru či navázání důvěry s komunikačními partnery. Tyto etické zásady ctí lidskou důstojnost a dbají na dodržování lidských práv. Hlavní etickou zásadou, kterou autorka při rozhovorech respondentům zaručila, byla anonymita a soukromí účastníkům. *Anonymizace* účastníků by měla být hlavní etickou zásadou a identita jedinců by neměla být prozrazena nikomu dalšímu. Zachování *soukromí* je také důležitou etickou zásadou, neboť nám respondenti sdělují citlivé informace a podrobnosti ze svého soukromí. Při výzkumu je také nutné získat *informovaný souhlas*, kdy se osoba zúčastní výzkumu, jen pokud s tím bude souhlasit. Předem musí být osoba informována o průběhu a okolnostech výzkumu. Další zásadou je *emoční bezpečí*, neboť komunikační partner se často při rozhovoru vyjadřuje k emočně citlivé záležitosti, výzkumník by na toto měl být připraven a dát účastníkovi příležitost vyjádřit se a vysvětlit své pocity. Výzkumník by se měl také vyvarovat *zatajování informací, cílů a okolností výzkumu*, pokud je to možné má výzkumník používat takové postupy, které nevyžadují zatajování skutečností. Pokud však výzkumník musí něco zatajit, měl by s tím co nejdříve obeznámit účastníky rozhovoru. Účastník rozhovoru má *svobodu odmítnutí*, kdy může kdykoliv rozhovor ukončit. V neposlední řadě nesmí výzkumník ohrozit tělesné nebo psychické zdraví komunikačních partnerů. (Hendl, 2005, s. 155- 157)

6 Profily a příběhy komunikačních partnerů

Následující kapitola stručně charakterizuje komunikační partnery a jejich životní příběhy. Jména těchto osob a popisy místa, které v rozhovorech uvádí, jsou pozměněny z důvodu dodržení anonymity.

6.1 Životní příběh paní Petry

Paní Petra je autorčinou první komunikační partnerkou. Paní Petra má 49 let s manželem a dvěma dětmi bydleli v pronajatém městském bytě v Ostravě. Paní Petra je vyučenou prodavačkou, ale toto zaměstnání nikdy nevykonávala, protože manžel chtěl, aby se starala pouze o domácnost. Manžel pracoval jako horník a peněz proto měli dostatek. První velký problém nastal až po narození prvního dítěte, neboť v tomto období přišel manžel paní Petry o zaměstnání z důvodu propouštění horníků. Odstupné, které manžel dostal, se brzy utratilo a manžel paní Petry byl dlouhou dobu bez práce, poté pracoval na černo na stavbách. Začal být nevrlý, agresivní, užíval alkohol a soužití s ním, bylo podle paní Petry čím dál obtížnější, ani narození druhého dítěte prý nepomohlo. Občasně se také stávalo, že paní Petru uhodil.

Od manžela chtěla paní Petra již několikrát odejít, ale uvedla, že neměla kam, protože se se svými příbuznými nestýkala a bylo jí trapné, někoho žádat o pomoc. Nejvíce podle slov paní Petry trpěly děti, které se po dosažení zletilosti ihned odstěhovaly. S matkou a otcem přestaly komunikovat. Poté, co se děti odstěhovaly, začaly se agresivní útoky na paní Petru stupňovat. Proto jednoho dne večer, poté co jí manžel uhodil, z bytu utekla. Bez věcí a také bez peněz. Paní Petra neměla kam jít, proto se uchýlila první noc na nádraží. Poté se nějaký čas potloukala na ulici a „žebřala“, žádnou pomoc nevyhledala, protože o ní nevěděla. Na ulici strávila necelý rok, než se seznámila s bezdomovkyní paní Evou a společně se nakonec rozhodly vyhledat pomoc. Nejprve v azylovém domě.

V azylovém domě se paní Petra cítila dobře, s pomocí sociálních pracovníků začala hledat jiné ubytování a zaměstnání. Nyní žije společně s paní Evou na ubytovně, přítele jak uvádí, momentálně nemá a ani nechce. S manželem a dětmi v kontaktu vůbec není, ale až nalezne odvahu a „dá se do kupy“ chce děti kontaktovat. Její nynější

zaměstnání je v Ostravě ve výrobním sektoru. V tomto zaměstnání je Paní Petra zaměstnaná již tři roky, avšak momentálně si hledá jiné zaměstnání a to z důvodu nevyhovujících ranních, odpoledních a nočních směn, které jsou pro Paní Petru fyzicky náročné. Rozhovor s paní Petrou probíhal na ubytovně, kde nyní bydlí. U rozhovoru byla přítomna také paní Eva, která bydlí s paní Petrou, a jsou si velmi blízké. Díky tomu, že paní Petru autorka zná již tři roky, probíhal rozhovor v příjemné atmosféře. Paní Petra byla otevřená, komunikativní, zodpověděla všechny otázky a životní příběh autorce sdělila bez problému.

6.2 Životní příběh paní Evy

Paní Eva je druhou komunikační partnerkou, se kterou se autorka seznámila prostřednictvím paní Petry. Paní Evě je 55 let a je svobodná a bezdětná. Před pobytem na ulici pobývala v nájemném bydlení v Ostravě. Studovala střední zemědělskou školu, kterou však nedodělala a má tedy základní vzdělání. V mládí vystřídala spoustu zaměstnání, živila se jako prodavačka v samoobsluze či jako uklízečka. Podle slov paní Evy u ní byly peníze vždy velkým problémem. Nejprve bydlela u své matky, ale kvůli častým neshodám si chtěla najít jiné ubytování.

Přestěhovala se tedy do malého nájemního RPG bytu. Paní Eva v rozhovoru uvedla, že nájem se s každým měsícem zvyšoval a stále jí chodili větší a větší platby. V zaměstnání si moc peněz nevydělalala, proto se nechala nalákat na „výhodnou“ půjčku, aby zaplatila poplatky spojené s užíváním bytu. Avšak zanedlouho nebyla schopna splácet ani nájem ani půjčku. Na paní Evu byla uvalena exekuce a musela se co nejdříve z bytu odstěhovat. Přechodně pobývala na ubytovnách či u svých přátel, postupně začala zanedbávat pracovní docházku, což bylo důvodem toho, že nakonec skončila na ulici. Na ulici pobývala necelé 4 roky, v zimních měsících využívala noclehárny. V komunitě bezdomovců si našla spoustu kamarádů a tvrdila, že život na ulici není tak špatný. Poté, co se seznámila s bezdomovkyní paní Petrou, hodně se skamarádily a začaly uvažovat o alternativní formě bydlení, které jim bylo nabídnuto již při přespávání v noclehárnách. Nyní žije paní Eva společně s paní Petrou již tři roky na ubytovně, přivydělává si úklidem na ubytovně i v jiných zařízeních a panelových domech. Tato forma ubytování jí zatím vyhovuje, protože je pro ni cenově dostupná. Rozhovor s paní Evou tedy probíhal jako předchozí rozhovor na ubytovně za přítomnosti paní Petry.

Paní Evu rovněž znala autorka výzkumu tři roky, proto byl rozhovor příjemný, uvolněný a byly zodpovězeny všechny autorčiny otázky.

6.3 Životní příběh paní Marcely

Paní Marcela má 39 let je svobodná a má jedno dítě. V mládí byla umístěna do dětského domova, protože její rodiče z důvodu alkoholové závislosti nezvládali výchovu. Paní Marcela nerada mluvila o svém dětství a popisovala sama sebe jako velmi problémové dítě. Často z dětského domova utíkala, vyzkoušela spoustu drog, požívala alkohol a zanedbávala také školní docházku. Z toho důvodu nedostudovala výuční obor kuchaře má tedy základní vzdělání. V 18 letech si našla partnera ve své partě, a přistěhovala se k němu na ubytovnu do Frýdku – Místku. Přítel školu také nedostudoval a přivydělával si jako dělník na stavbách. Paní Marcela začala pracovat jako servírka a vystřídala mnoho restaurací, ale brzy otěhotněla a musela z práce odejít. Partnerské soužití paní Marcela popisovala jako problematické, v rodině byly také časté hádky a požívání alkoholu. Nakonec byl syn paní Marcele odebrán a umístěn do náhradní rodinné péče, neboť nezvládali a zanedbávali výchovu svého dítěte.

Paní Marcela toto období popisuje jako nejhorší v jejím životě. Po odebrání syna se zhroutila a začala pít ještě více. Kvůli častému rušení nočního klidu, nedodržování pravidel na ubytovně a neplacení nájemného v řádném termínu byla paní Marcela s přítelem z ubytovny vykázána. Následně se oba ocitli na ulici. Potloukali se po ulici, spali na nádraží a pod mosty. Peníze na alkohol si vydělávali žebráním, občas také něco ukradli. Po nějaké době se však jejich cesty rozdělili a paní Marcela se seznámila se skupinou bezdomovců a začala s nimi bydlet ve squatu. Do tohoto squatu často chodil terénní sociální pracovník a nabízel pomoc. Paní Marcela dříve nikdy nevyužila žádných sociálních zařízení kromě nocleháren v zimním období. S tímto sociálním pracovníkem si často povídala, ale až po několika měsících se rozhodla využít jeho pomoci. Nejprve pomoc spočívala ve vyřízení dokladů, které paní Marcela ztratila. Poté jí byla nabídnuta protialkoholní léčba, tu nakonec po nějaké době podstoupila. Podle jejích slov by to však nezvládla, kdyby se zde neseznámila s nynějším partnerem, který se léčil také a poskytoval jí oporu. Po skončení léčby šla paní Marcela do azylového domu, našla si práci jako pomocná síla v kuchyni a zanedlouho se nastěhovala ke svému příteli do malého nájemného bydlení. Na ulici paní Marcela strávila 3,5 roku. Nyní je

spokojená a několikrát již kontaktovala svého dospělého syna, osobní kontakt ještě neproběhl, ale dopisují si. Rozhovor s paní Marcelou probíhal v malém bytě v Ostravě, paní Marcelu zná autorka také tři roky a rovněž přes projekt „Noci venku“, kde paní Marcela vyprávěla svůj příběh. Paní Marcela také navštěvuje a aktivně se angažuje v nejmenovaném divadelním spolku, který byl vytvořen za účelem vyplnění volného času lidí se zkušeností s bezdomovstvím. Zde paní Marcela dala autorce kontakt na další možné respondenty do výzkumu. Rozhovor s paní Marcelou probíhal v soukromí a příjemné atmosféře, i když o některých především rodinných otázkách nechtěla mluvit a plakala.

6.4 Životní příběh paní Ivany

Paní Ivana má 50 let je rozvedená a má dvě děti. S manželem bydlela v rodinném domě za Ostravou. Vyučila se jako aranžérka květin a v tomto oboru pracovala několik let. Poznala zde také svého manžela, se kterým se odstěhovala na vesnici do rodinného domku jeho rodičů. Manžela popisovala jako velmi majetnického a žárlivého, vyžadoval po ní, aby přestala pracovat a starala se doma o hospodářství a domácnost. Manžel vydělával dost peněz jako stavební inženýr a chtěl mít paní Ivanu neustále doma. Po narození dvou dcer se situace ještě zhoršila a paní Ivaně manžel zakázal veškeré kontakty s jejími známými a blízkými. Paní Ivana však měla svého manžela ráda a věděla, že se u něj mají všichni dobře, proto neuvažovala, že by ho opustila. Manžel jí však stále častěji začal podezírat s nevěry, kontroloval jí všechny osobní věci a občas se stávalo, že jí ve výbuchu zlosti udeřil. To vše však paní Ivana tolerovala. Poté, co dcery dospěly a odstěhovaly se, si manžel paní Ivany za nějakou dobu našel novou přítelkyni a ta se nastěhovala do jejich rodinného domu. Paní Ivana se již po této události chtěla odstěhovat, ale neměla kam. Rozvod nakonec inicioval i sám manžel, protože to jeho nová přítelkyně vyžadovala. Paní Ivana se v právnických úkonech vůbec nevyznala, a proto dle jejich slov přišla o všechno. Paní Ivana tuto situaci popisuje tak, že ani neví, jak se vše seběhlo, najednou neměla kam jít, manžel vyměnil zámky, své osobní věci měla přede dveřmi.

Své dcery o pomoc nepožádala, protože se za svou situaci styděla a dcery navíc žily v zahraničí. Pár nocí strávila u své kamarádky, ale jelikož neměla peníze ani práci zanedlouho jí i kamarádka vyhodila. Paní Ivana se tak ocitla ze dne na den na ulici.

Přespávala, kde se dalo, ale o peníze prý nikdy nikoho nežádala. Na ulici strávila paní Ivana pouze asi 5 měsíců, než vyhledala pomoc. Pomoc jí byla nabídnuta v nízkoprahovém denním centru, kde paní Ivana docházela, najíst se a odpočinout si. Byl jí nabídnut azylový dům, který paní Ivana ihned využila. S pomocí sociálních pracovníků našla paní Ivana práci ve skladu a po nějaké době se odstěhovala na malou ubytovnu. Ve volném čase navštěvuje divadelní spolek, kde také vypráví své zážitky a zkušenosti s bezdomovstvím. Nyní žije paní Ivana sama a chce si najít vhodnější ubytování v pronájmu. S dcerami je v písemném kontaktu, ale o tom, že byla na ulici, jim neřekla. Rozhovor s touto respondentkou probíhal na ubytovně, opět jí autorka již delší dobu znala a rozhovor tak probíhal bez problémů.

6.5 Životní příběh pana Karla

Pan Karel má 55 let je bezdětný a vdovec. Pan Karel bydlel v pronajatém bytě v Karviné se svou manželkou a je vyučeným autoopravářem. Pan Karel svůj předchozí život popisuje jako velmi hezký i přesto, že nemohli mít s manželkou děti, po kterých oba toužili. Manželku velmi miloval, měli spolu pěkný vztah a žili samotářským životem. Proto bylo pro pana Karla velkou ránou, když se dozvěděl, že má manželka rakovinu. I přes úsilí a skoro veškeré vynaložené našetřené finance na léčbu byla rakovina v pokročilém stadiu a manželka pana Karla po pár měsících zemřela. Poté pan Karel popisuje, že to s ním šlo „od desíti k pěti“. Začal mít deprese, které utápěl v alkoholu a zanedlouho díky tomu přišel o práci.

Popisuje, že mu v té době začalo být vše jedno. Poté co přišel o práci, začaly se finanční zásoby ztenčovat a zanedlouho nebyly peníze ani na zaplacení nájmu. Z bytu tedy musel odejít jen s pár osobními věcmi. Potloukal se po ulici a na jídlo a alkohol si vydělával hraním na harmoniku, která mu zůstala. Na ulici poznal paní Janu, která byla v té době ubytovaná již v Azylovém domě a chodila poslouchat jeho hudbu. Začali si povídat a trávit spolu více a více času. Pan Karel popisuje, že díky ní přestal úplně pít alkohol. Nakonec se pan Karel s paní Janou rozhodli, že by měli svou situaci začít řešit a hledat si společné bydlení. S pomocí sociálních pracovníků si nakonec našli malý byt na ubytovně a přihlásili se na úřad práce. Nabídku práce pan Karel sice stále nedostal, ale díky státní sociální podpoře a občasnému hraní na ulici na harmoniku si může dovolit platit alespoň ubytovnu. Časem má však v plánu pořídit si s paní Janou menší

byt v nájmu. Na ulici pan Karel pobýval asi 4 roky a autorka se s ním seznámila na projektu „Noci venku“ teprve v loňském roce a domluvila si s ním schůzku na jeho ubytovně. Pan Karel byl při rozhovoru velmi otevřený, na všechny otázky odpovídal bez ostychu za přítomnosti paní Jany.

6.6 Životní příběh paní Jany

Paní Jana má 52 let je rozvedená a má jedno dítě. S manželem a dítětem bydlela v pronajatém bytě za Ostravou. Paní Jana vystudovala střední zahradnickou školu s maturitou. Po dokončení studia se živila jako zahradnice v zahrádkářství. Bohužel však díky problémům s páteří musela do invalidního důchodu. S manželem se po několika letech rozvedla a našla si byt společně se svou dcerou. Aby si paní Jana přilepšila k invalidnímu důchodu, občasně vypomáhala v potravinách. Již dospělá dcera si našla partnera, se kterým si chtěla založit novou rodinu. Požádala proto paní Janu, zda by si za ně nemohla vzít půjčku, neboť ona s přítelem na ní nedosáhnou, slíbili, že vše budou paní Janě řádně splácet. Paní Jana okamžitě souhlasila, protože se domnívala, že se nic hrozného nemůže stát. Dcera však s přítelem a vypůjčenými penězi zmizela neznámo kam, a paní Jana musela splácet jejich půjčku. To však zvládala jen krátkou dobu, poté na ní byla uvalena exekuce a byl jí zablokován účet, kde jí chodil invalidní důchod. Paní Jana se tak ocitla bez veškerých financí a zanedlouho musela opustit své ubytování. Paní Jana popisuje, že se psychicky zhroutila a nevěděla, jak by měla situaci řešit. Nejprve přespávala u své kamarádky v garsonce, poté pokud získala peníze, tak v noclehárnách a někdy na ulici. Její kamarádka jí sehnala pomoc přes Armádu spásy a následně byla ubytována v Azylovém domě. Poté se seznámila s panem Karlem, který byl v té době ještě na ulici. Sociální pracovníci paní Janě pomohli sjednat splátkový kalendář a její účet je již odblokován. Paní Jana si nyní občasně přivydělává prodejem časopisu Nový prostor. Na ulici strávila paní Jana jen několik měsíců. Za pomoc prý vděčí především své kamarádce, která jí pomohla vyhledat ubytování. Nyní paní Jana bydlí na ubytovně s panem Karlem. Rozhovor s paní Janou probíhal na ubytovně za přítomnosti jejího druha pana Karla. Paní Janu autorka poznala až v loňském roce díky panu Karlovi. Rozhovor probíhal bez obtíží, avšak na některé otázky týkající se především dcery a rodiny paní Jana nechtěla odpovídat.

6.7 Životní příběh pana Romana

Posledním komunikačním partnerem, měl být pan Roman. Část krátkého rozhovoru s panem Romanem proběhla již na podzim. Autorka se tedy dozvěděla pouze základní informace a to, že pan Roman měl 59 let, byl rozvedený a měl dvě děti. Na ulici strávil pan Roman 10 let a byl by tak komunikačním partnerem, který na ulici pobýval ze všech nejdéle. Poté, co si ze stavu zjevného bezdomovství našel bydlení, pobýval na ubytovně v Ostravě. Autorka se s panem Romanem seznámila na „Noci venku“, kde pan Roman vyprávěl o svém bezdomovství. Autorka tedy usoudila, že pan Roman by byl vhodným komunikačním partnerem pro výzkum. Schůzka, která byla domluvena na leden, však již neproběhla. Rozhovor bohužel nebyl dokončen, neboť pan Roman začátkem prosince zemřel. Autorka se tedy nestihla doptat na důležité informace, které by použila pro svůj výzkum. Předčasné úmrtí je často důsledkem života na ulici, a to z celé řady důvodů. Smrt může nastat v důsledku např. celkového vyčerpání organismu, zanedbání zdravotních problémů apod.

7 Společné hodnoty, názory, postoje a zkušenosti komunikačních partnerů

Tato kapitola je rozdělena na dílčí podkapitoly, které se zabývají nejčastějšími odpověďmi, které se vyskytovaly u komunikačních partnerů a které pro ně byly významné. Opakující se skutečnosti, jsou zaznamenány a popsány v následujících podkapitolách. Tyto odpovědi respondentů se často opakují a jsou dosti podobné.

7.1 Domov a bydlení jako významný faktor v životě osob bez domova

Domov má být místem, kde se cítíme dobře a jsme milováni. Domov by měl představovat také místo bezpečí, jistoty a zázemí. Všichni komunikační partneři však o tuto jistotu přišli a ocitli se na ulici. I když se může zdát, že pojem domov je blízký pojmu bydlení a tam kde delší dobu bydlíme, bychom měli mít i domov nemusí to tak být. Pojem bydlení nemusí obsahovat pocit „cítit se doma“. Proto autorku v úvodní fázi zajímalo, jak vnímají tito partneři domov, bydlení a jaký k němu mají či měli vztah. Z rozhovorů je patrné, že komunikační partneři tyto dva výrazy vnímají také rozdílně a pojem domov pro ně nepředstavuje pouze mít střechu nad hlavou, tedy někde bydlet, ale má pro ně hlubší význam.

Komunikační partnerka paní Petra bydlela s manželem a dětmi v pronajatém bytě. Svůj vztah a postoj k domovu a bydlení popisuje následovně: „*No víte, já jsem to v bývalém bytě, kde jsem bydlela ještě s manželem a dětma měla ráda. Ze začátku to byl určitě můj domov, sice to byl byt malinkatej, ale domov přece tvoří lidi v něm ne? Nešlo o prostor nebo vybavení. Prožila jsem v něm spoustu hezkých i nehezkých chvil, ale místo to pro mě bylo důležité. Postupně, jak děti rostly a nakonec odešly, začala jsem se v bytě cítit míň a míň jako doma, protože už tam ta láska a radost, kterou mi děti přinášely, nebyla. Potom už to asi byl jen byt, kde jsem byla kvůli manželovi nerada, ale pořád to byla aspoň střecha nad hlavou. Nikdy jsem ani nepřemýšlela nad tím, že bych mohla přijít o střechu nad hlavou natož o domov, ale bohužel se stalo.*“ Z výroku je patrné, že byl domov pro paní Petru důležitý a významný, především když doma bydlely ještě její děti, poté už se tam jako doma necítila a z domova se stala pouze

„střecha nad hlavou“. Také paní Ivana popisuje své bývalé bydlení shodně, kdy se „jako doma“ přestala cítit, až po odchodu dcer.

Druhá komunikační partnerka paní Eva má na domov podobný pohled a spatřuje v něm také důležitost, avšak dodává: *„Já ani nevím, jestli jsem se předtím cítila někde dobře, jako doma. Možná jako dítě, kdy jsem moc ještě neměla starosti a tak. Žila jsem kus života jen s matkou v malém bytě. Moc dobře jsme spolu nevycházely a často se hádaly, takže to pro mě domov určitě nebyl. Potom co jsem se přestěhovala sama do nájmu, to bylo snad ještě horší, protože jsem pořád jenom platila a platila a začala jsem to tam nesnášet. Všechno ale bylo lepší, než bydlet na ulici, to ani žádné bydlení vlastně není.“* Také paní Marcela autorce sděluje, že v minulosti žádný domov neměla, protože dětský domov ani ubytovna, kde bydlela s přítelem, pro ni domov nepředstavovaly.

Pan Karel popisuje, že měl domov, než mu zemřela manželka. Podle jeho slov to bylo nešťastnější období, a až poté, co přišel o domov i bydlení si uvědomil, jak je zázemí a domov v životě významné. Pan Karel: *„Mít kde bydlet, je taky důležité, ale domov vám nenahradí stejně nic“* Paní Jana byla stejného názoru jako pan Karel.

Všichni komunikační partneři ve výzkumu tedy uvedli, že je pro ně domov důležitým místem. Bydlení bylo pro dotazované také významné, avšak nepředstavovalo to, co domov. Čtyři komunikační partneři zmínili, že byl domov místem, kde byli v minulosti šťastní. Pouze dva komunikační partneři odpověděli, že domov nikdy neměli a spíše toto místo považovali za střechu nad hlavou.

7.2 Rodina jako významný zdroj identity

Rodina je významným prvkem v životě člověka. Měla by plnit všechny funkce, které plnit má. Osobám bez domova často tato milující a funkční rodina chyběla. Při rozhovorech s komunikačními partnery si však autorka povšimla, že všichni dotazovaní již v úvodu považují rodinu za důležitou a často po fungující rodině toužili či stále touží. O rodině obvykle mluvili hezky i přesto, že byla u některých, příčinou ztráty domova. Rodinu komunikační partneři často popisovali jako významný zdroj jejich vlastní identity.

Pro pana Karla byla rodina obzvláště důležitá, a mluví o ní ihned v úvodu rozhovoru, aniž by se autorka dotazovala. Ačkoliv pan Karel popisuje, že jeho rodinu po smrti rodičů tvořila pouze manželka, představovala pro něj dle jeho slov vše: *„Já jsem*

měl fakt jen malinkou rodinu, kterou mi tvořila jen manželka. Rodiče mi už umřeli a sourozence jsem neměl, takže mi nikdo, ani žádní příbuzní nezůstali. Na rodinu a rodiče, ale jako vzpomínám moc rád, byli strašně hodní a až potom co umřeli, mi začalo docházet, jak byli v životě důležití. Měl jsem se komu svěřit, s kým řešit svoje problémy a tak. Potom jsem byl nějakou dobu spíš takový samotář. Než jsem potkal Lenku (manželka), ta pak byla mojí novou rodinou a byla pro mě vším, i když jsme nemohli mít děti a rodinu rozšířit. Potom co umřela i ona, přišel jsem o všechno a už jsem to nebyl já“. Z výroku je patrné, že rodina pro pana Karla představovala nezastupitelné místo v jeho životě a poté co, přišel o rodiče a pak i o ženu, necítil se úplně. Při vyprávění o rodině se panu Karlovi mluvilo těžce a bylo zjevné, že je smutný a situace, kdy přišel o svou milovanou rodinu, ho i po tolika letech velmi trápí.

Naopak paní Jana o rodině příliš mluvit nechtěla, ale nakonec se přece jen rozpovídala a i ona spatřovala rodinu ve svém životě jako velmi významnou i přesto, že jí dcera zklamala: *„Předtím, když sem byla ještě vdaná a dcera byla malá, měla jsem šťastnou rodinu. Potom si manžel, ale našel novou přítelkyni a my se rozvedli. I tak to bylo pořád fajn, myslela jsem si, že máme s dcerou k sobě hodně blízko, no asi sem se pletla“*. I tato bolestivá situace, kdy paní Janu zklamal nejprve manžel a poté i dcera však nevyvolal u paní Jany nezájem o rodinu či dceru a z vyprávění bylo patrné, že by dceři odpustila, kdyby se jí ozvala. Dcera pro paní Janu dlouhá léta představovala „šťastnou“ rodinu a cítila se v ní dobře.

Paní Marcela, přesto, že většinu svého mládí a dětství prožila v dětském domově, mluví o rodině také hezky a uvědomuje si její důležitost. Autorce sděluje: *„No já jsem žila většinu dětství v děčáku a svoje rodiče si už vůbec nepamatuju, ani nevím co s nima je. V děčáku to moc žádná rodina nebyla, proto jsem taky pořád utíkala. Všechno se ale změnilo, potom co se mi narodil syn. To pro mě byl střed vesmíru a všeho. Taková moje malá rodina s nim jsem byla vážně šťastná, kdybych to všechno nepokazila mám ho doted‘. Potom co mi ho vzali, všechno pro mě ztratilo význam, chyběl kus mě.“* Paní Marcela o tomto období také příliš ráda nehovořila, ale i z této výpovědi je patrné, že syn pro paní Marcelu tvořil rodinu, která se rozpadla, poté co byl syn umístěn do náhradní rodinné péče.

Komunikační partnerka paní Petra o rodině začala mluvit ihned zkraje v rámci představování se, z toho plyne, že její rodinná identita je pravděpodobně velmi důležitá. Autorce v úvodu tedy sdělila: *„s manželem a dvěma dětmi jsme bydleli v pronajatém*

městském bytě v Ostravě. Jsem vyučenou prodavačkou, ale nikdy jsem v tom nedělala, protože manžel chtěl, abych seděla doma a starala se o domácnost. S rodinou se teďka vůbec nevidám s manželem nevím co je a s dětma bych chtěla být brzo v kontaktu „až se dám dokupy“. Pro paní Petru jsou tedy důležité především děti, které pro ni představují rodinu a až „se dá do kupy“ chce děti kontaktovat.

Paní Eva o rodině příliš nemluvila, pouze autorce sdělila, že bydlela s matkou v pronajatém bytě a příliš spolu nevycházely. Zda měla paní Eva rodinu, autorce nesdělila. Ve vyprávění však mluví o paní Petře, se kterou nyní bydlí na ubytovně a považuje ji za svou novou „rodinu“. Z čehož autorka usuzuje, že i pro paní Evu má rodina je jejím životě místo.

Také paní Ivana již v úvodu sdělila, že bydlela s manželem a dvěma dětmi v rodinném domě a „nic jí nechybělo“: *„I když byl manžel hodně žárlivý a majetnický a žítí s ním bylo těžké, nikdy jsem neuvažovala o tom, že bych ho opustila. Měla jsem s ním dvě šikovné holky a byla jsem prostě šťastná. Žádný vztah přece není dokonalý. Potom si manžel, ale našel novou ženskou, holky odešly do zahraničí a já jsem najednou neměla nic a zůstala jsem úplně sama“.*

Všichni komunikační partneři si tedy uvědomovali důležitost a významnost rodiny, která pro ně představovala významný zdroj jejich vlastní identity, ať už se jednalo o rodinu, kterou tvořili rodiče, jejich děti, kamarádka či nynější partneři.

7.3 Vztahy v rodině jako faktor sociálního vyloučení

I přesto, že komunikační partneři při rozhovorech uvedli, že je pro ně rodina významnou a důležitou součástí si však autorka povšimla, že byla rodina u většiny, také příčinou toho, že se ocitli na ulici. Při analýze rozhovorů s komunikačními partnery byly zaznamenávány kódy *rodiče, matka, manžel, manželka, příbuzní, dcera, děti, synové*, jako osoby blízké, které se podílely do značné míry na sociálním vyloučení komunikačních partnerů. Všichni dotazovaní, měli špatné nebo narušené vztahy s rodinou či příbuznými, nebo o rodinu přišli z různých důvodů, což pak negativně ovlivnilo jejich další život. Obvykle se jednalo o kumulaci více příčin, ale rodina sehrála také roli, ať už ve velké či malé míře. Komunikační partneři o rodině příliš mluvit nechtěli, autorka usoudila, že je to pro ně velmi citlivé téma. Například paní Marcela v úvodu rozhovoru uvádí, že byla kvůli alkoholové závislosti jejich rodičů

umístěna do dětského domova, což se mohlo také negativně podepsat na jejím budoucím životě a mohlo být příčinou sociálního vyloučení. Paní Marcela také autorce sděluje: „*Nikdy jsem nechtěla být jako moji rodiče, svého syna jsem měla v plánu dobře vychovat a nemyslela jsem si, že by mi ho mohli odebrat jako tenkrát mě mojim rodičům, ale chovala jsem se v té době asi stejně jako oni předtím, syn semnou naštěstí už teď komunikuje*“. Z tohoto výroku je patrné, že paní Marcela určité vzorce chování převzala po svých rodičích a začala pít a zanedbávat syna také, jako předtím její rodiče. Poté co ji byl syn odebrán, se paní Marcela zhroutila a skončila na ulici. Nefungující rodina, následné odebrání syna v kombinaci s alkoholovou závislostí je tedy v tomto případě značným faktorem, který byl příčinou sociálního vyloučení.

Komunikační partnerka paní Petra zažila jinou situaci, avšak opět byla rodina možným faktorem sociálního vyloučení. I přesto, že paní Petra o rodině mluvila hezky, z vyprávění je patrné, že byla rodina příčinou ztráty domova. Ihned v úvodu sděluje: „*Jsem vyučenou prodavačkou, ale nikdy jsem v tom nedělala, protože manžel chtěl, abych seděla doma a starala se o domácnost.....víte manžel pracoval jako horník a o těch je známo, že chlastají, ale zase peněz jsme měli dost. První velký problém začal, až po narození našeho prvního dítěte, protože manžel přišel o práci. Manžel pak byl docela dlouhou dobu bez práce, a i když si vydělával občas na stavbách načerno, odstupné, které dostal brzo utratil. Začal být vzteklý, agresivní občas mě i uhodil a žít s ním stálo za prd ani narození druhého děcka ho nevzpamatovalo*“. Paní Petra dále sděluje, že děti „*jen co dospěly hned se odstěhovaly co nejdál*“ a přestaly komunikovat i s paní Petrou i přesto, že od manžela poté odešla. Paní Petra se před dětmi styděla a nechtěla jim říct o své situaci. Děti se nezachovaly solidárně a matku také nekontaktovaly. Paní Petra tak neměla na koho se obrátit, což bylo také jedním z důvodů, proč skončila na ulici. Další možnou příčinou mohlo být také to, že paní Petra nikdy nepracovala, neboť si to manžel nepřál a chtěl, aby se starala o domácnost. Paní Petra tak neměla vlastní příjmy a poté co odešla od manžela ocitla se v nouzi. Dále říká, že poté co manžel přišel o práci začal být agresivní a někdy ji uhodil, což bylo dle autorky hlavním důvodem toho, proč od něj odešla. Z uvedené výpovědi lze usoudit, že bylo u paní Petry příčin více, avšak všechny se týkaly narušených vztahů v rodině. Paní Ivanu postihla podobná situace jako paní Petru. Svého manžela popisuje jako velmi majetnického a žárlivého, který ji také občas uhodil. S manželem bydleli na vesnici a paní Ivana měla zakázané veškeré kontakty s příbuznými a rodinou. „*Nenechal mě chodit do práce, starala jsem se jen o děti a*

hospodářství co jsme měli. Potom si manžel, ale našel novou ženskou, holky odešly do zahraničí a já jsem najednou neměla nic a zůstala jsem úplně sama“

Další komunikační partnerka paní Eva ve své výpovědi zmiňuje narušené vztahy s matkou: *„Bydlela jsem celý život s mamkou v malém bytě. Moc dobře jsme spolu nevycházely a často se hádaly. Začala jsem si hledat něco svého protože už mě to fakt štvalo tam bydlet“*. Neshody s matkou byly důvodem toho, že si paní Eva začala hledat vlastní bydlení. Poté, co se paní Eva odstěhovala do RPG bytu s matkou již přestala být v kontaktu, proto ji nepožádala o pomoc, když měla problémy s placením nájmu. I zde autorka spatřuje narušené vztahy s rodinou, konkrétně matkou, které mohli v kombinaci s tíživou finanční situací přispět ke ztrátě domova.

Paní Jana se domnívala, že s dcerou mají dobré vztahy a poté co se rozvedla s manželem a začala bydlet s dcerou, vše bylo do určité doby v pořádku. *„myslela jsem si, že máme s dcerou k sobě hodně blízko, no asi sem se pletla.“* Dcera požádala paní Janu, aby na sebe přepsala půjčku, a ona si mohla s přítelem koupit byt. Půjčené peníze však dcera paní Jany přestala splácet a zmizela. Paní Jana se tak kvůli dceři dostala do finanční tísně, což bylo důvodem ztráty domova.

Naopak komunikačního partnera pana Karla postihla úplně jiná rodinná situace. Svůj vztah k rodičům a poté manželce popisuje jako velmi hezký a bezproblémový. Velkou ranou pro něj však byla smrt rodičů a o pár let později také smrt manželky. *„Potom co umřela i ona, (manželka) přišel jsem o všechno a už jsem to nebyl já“*. Pan Karel se zhrotil, začal požívat alkohol, zanedlouho byl vyhozen z práce a skončil na ulici. Zde je patrné, že i ztráta fungující rodiny negativně pana Karla ovlivnila a do značné míry ovlivnila proces ztráty domova.

Všichni dotazovaní, tedy ať už přímo či nepřímo uvedli, že se jejich rodina do určité míry stala příčinou sociálního vyloučení a podílela se na následné ztrátě domova. Pouze jeden komunikační partner uvedl, že měl fungující rodinu a spíše ho na ulici dostala alkoholová závislost. Ostatní komunikační partneři se potýkali s nefungující či problémovou rodinou a narušenými vztahy ať už s manželem, matkou, dcerou, rodiči či vlastními dětmi.

7.4 Silná motivace k návratu do společnosti a bydlení

Poté, co komunikační partneři přišli z různých, především rodinných důvodů o domov a také střechu nad hlavou skončili na ulici. Ve všech rozhovorech se však objevil kód *motivace*, ať už v přímé či nepřímé souvislosti. Všichni ať už na ulici pobývali různě dlouhou dobu, se opět snažili nalézt bydlení a měli snahu svou situaci řešit. Někteří dříve, někteří později. Proto autorku zajímalo, jaká byla motivace těchto komunikačních partnerů k návratu zpět do společnosti a poté trvalých forem bydlení. Všichni shodně uvedli, že motivaci nakonec získali a přesto, že byla u každého jiná, lze v nich spatřit společné znaky.

Paní Eva uvedla, že na ulici strávila necelé čtyři roky a svou situaci dříve neřešila a to dle jejích slov proto, že dlouho neměla žádnou motivaci. *„Neměla jsem rodinu a teda ani kam bych se vracela. Nějací příbuzní nebo kamarádi, taky žádná sláva“*. Poté se však na ulici seznámila s paní Petrou: *„Tak nejvíc mě motivovala Petra, věděla jsem, že když budeme dvě nějak to zvládneme spolu.. jí jsem fakt věřila a pořád věřím. Navíc začala být fakt zrovna velká a tuhá zima, jakou jsem snad na ulici ještě nezažila....slyšela jsem, že hodně bezdomovců umrzlo...a peníze na noclehárnu taky nebyly pořád a já jsem umrznout a umřít fakt nechtěla“*. U paní Evy byla tedy silnou motivací nejen paní Petra, ale také strach ze zimy a následný strach o její vlastní život. Komunikační partnerka paní Petra dodává, že motivací byla taktéž její kamarádka paní Eva: *„byla to právě Eva, která mě motivovala. Navíc se mi i stýskalo po dětech, chtěla jsem žít normálně, dát se dohromady a zase je kontaktovat. Kdyby mě takhle viděly, asi by se za mě styděly. Navíc jsem věděla, že na ulici nechci zůstat napořád.“* Pro paní Petru byla velkou motivací její rodina, konkrétně tedy děti, o kterých v rozhovoru často mluvila a vracela se k nim skoro při každé otázce. Uvádí sice, že s dětmi v kontaktu není, ale má to v plánu, dle jejích slov *„až se dám dokupy“*.

Podobně na tom byla komunikační partnerka paní Marcela, pro kterou představoval největší motivací její syn: *„No ze začátku mě asi motivoval sociální pracovník, který k nám chodil do squatu, vyptával se mě na rodinu a tak, a já jsem si pak začala uvědomovat, kolik let jsem se synem zameškala a že ho chci vidět. Pak jsem se začala snažit a myslela jsem už jenom pořád na něho, jenom díky němu se mi to povedlo zvládnout.“* Komunikační partnerka paní Ivana spatřovala stejně jako paní

Petra a Marcela jako největší motivaci obnovení kontaktu se svými dcerami, které jsou nyní v zahraničí a o tom, že byla paní Ivana pět měsíců na ulici, vůbec nevěděly.

Pan Karel také uvádí, že pro něj dlouho nebylo nic motivací, než potkal paní Janu. *„Nejdřív jsem žádnou ženskou nechtěl, na co, měl jsem svoji harmoniku, ona ale pořád chodila poslouchat moje písničky a to na mě asi udělalo dojem, tak jsme si začali povídat, a nakonec mě celého úplně předělala. Přestal jsem kvůli ní i pít a pak jsme začali hledat to bydlení společné“*. Partnerku pana Karla paní Janu motivovala nejprve její kamarádka: *„nechávala mě u sebe přespat, ale já jsem jí tam každý den nechtěla otravovat. No a pak mi pomohla zařídit armádu spásy, pořád mi říkala, ať se seberu a dám se dohromady. Takže jo asi ona byla takovým tím moji spouštěčem.“* Poté, co se paní Jana seznámila s panem Karlem, byl on její motivací nalézt si adekvátní bydlení a také práci. *„Tak nějak jsme se podporovali navzájem“*.

Z výroků komunikačních partnerů, tedy autorka usuzuje, že byla motivace hlavním a spouštějícím mechanismem při řešení jejich tíživé situace. Proces získávání bydlení byl do značné míry motivací ovlivněn. Všichni dotazovaní uvedli, že bez motivace by to nezvládli. Pro tři komunikační partnery byla největším motivem jejich rodina a obnovení kontaktu s nimi. Dvě dotazované uvedly, jako motivaci *„že mají jedna druhou“* a navzájem se podporují. Takové silné přátelství, které je zároveň motivem nalézt si bydlení autorku velmi překvapilo. Stejně tak jako přátelský, tak i partnerský vztah byl motivujícím prvkem. Jedna komunikační partnerka také uvedla, že ji motivoval strach z toho, že by mohla mrznout a zemřít.

7.5 Snaha získat nejprve zaměstnání, až poté vlastní bydlení

Komunikační partneři v rozhovorech kromě motivace uváděli také touhu, něco ve svém životě změnit a především si v první řadě najít zaměstnání. Zaměstnání představovalo pro dotazované jednu z nejvyšších hodnot po hodnotě domova a bydlení. Nalézt si zaměstnání, či alespoň příjímek bylo tedy pro většinu komunikačních partnerů nezbytné v procesu získávání bydlení. Zaměstnání komunikační partneři považovali za zdroj příjmů, který jim poté usnadní najít si adekvátní bydlení. Nejprve se tedy většina zapsala na úřad práce, poté si začali hledat zaměstnání a v dalším kroku vlastní bydlení. Autorku velmi překvapila tato snaha a touha dotazovaných nalézt si

nejprve zaměstnání, domnívala se, že většina komunikačních partnerů již nemá pracovní návyky, či vůbec snahu pracovat.

Paní Ivana reaguje na otázku autorky, jaké kroky podnikla k tomu, abyste našla bydlení následovně: *„no potom, co jsem byla na azyláku pro mě bylo nejdůležitější najít si to bydlení. K tomu jsem, ale potřebovala práci, jinak by to nešlo. Takže jsem se přihlásila na úřad práce a čekala, a občas taky sama hledala. Naštěstí jsem si pak našla práci ve skladu, no a pak si našla ubytování na ubytovně“.*

Také Paní Petra se vyjadřuje podobně jako paní Ivana: *„no nejprve jsme byly s Evou v tom azyláku... říkaly jsme si, že si budeme hledat práci, a až potom, co najdeme něco normálního, si budeme hledat bydlení. Trvalo to docela dlouho, nikdo nechce zaměstnávat lidi jako jsme my. Nakonec se to ale povedlo a práci jsme našli“.* I z tohoto výroku je patrné, že se paní Petra snažila nejprve najít si zaměstnání, až poté vlastní bydlení. Paní Eva ještě dodává: *„.....pak jsme bydlely s Petrou v tom azylovém domě no a tam jsme se domluvili, jak už vám ona říkala, že si najdeme práci a pak to nějaké společné bydlení. Samozřejmě nám pomohli i pracovníci v azylovém domě, vyřídili spoustu věcí, naučili nás s tím počítačem a vyhledáváním různých informací, pomohli nám registrovat se na úřad práce a tak podobně. Trvalo nám to dost dlouho, protože Petra si našla práci dříve než já a tak se nečekalo na mě, až co si najdu.“* Paní Eva si nakonec práci našla jako uklízečka a společně s paní Petrou, která pracuje u výrobního pásu, si začaly hledat ubytování. Nejprve se tedy snažily získat si stabilní příjem, který byl pro obě zásadním krokem k následnému hledání a získání bydlení.

Také paní Marcela uvádí, že si nejprve našla práci a až poté se nastěhovala ke svému partnerovi: *„Potom, co mi skončila léčba, jsem byla ubytovaná v azylovém domě, tam jsem začala hledat i práci..... Potom, když sem našla práci, nastěhovala jsem se k Pepovi, ten mi teď taky dost pomáhá hlavně finančně. Paní Marcela si našla práci jako pomocná síla v kuchyni a dle jejího vyprávění se k partnerovi nastěhovala, až poté, co jí skončila zkušební doba, neboť chtěla mít jistý a stabilní příjem, aby mohla partnerovi přispívat na bydlení.*

Paní Jana i přesto, že je invalidní se snažila také najít si alespoň nějaký přivýdělek, který by jí pomohl najít si bydlení: *„no nakonec mi pracovníci nabídli, ať jdu prodávat ten nový prostor, pak už jsem jenom čekala na Káju, než si něco najde, abychom mohli jít bydlet společně.“* Pan Karel dodává: *„chtěli jsme jít bydlet spolu co nejdříve, protože já jsem bydlel v azyláku pro muže a Jana pro ženy, tak jsme se spolu*

byli jen přes den a večer jsme spolu být nemohli, bylo to nanic. Jana měla ten invalidní důchod a peníze z Nového prostoru a já jen nějaké dávky, mohla jít bydlet klidně beze mě. Já jsem moc hrdý na to, aby mi ženská něco platila. Takže čekala, až jestli si něco najdu já. Začal jsem pak hrát na ulici na harmoniku a peněz bylo více, tak jsme konečně začali hledat spolu.“ I v případě paní Jany a pana Karla bylo zásadní nalézt si zaměstnání či přivýdělek, a až poté, co jej oba našli, hledat si společné ubytování. Všichni dotazovaní tedy shodně vypověděli, že si nejprve hledali práci a druhým krokem bylo hledání bydlení. Práci či přivýdělek si však každý z komunikačních partnerů našel i přesto, že to bylo v jejich situaci mnohdy obtížné, stejně tak jako následné hledání bydlení. Komunikační partneři, tak autoři nepřímo sdělili, že má pro ně práce vysokou hodnotu.

7.6 Pomoc druhých při nalezení bydlení jako důležitý činitel

Proces získávání bydlení byl dle komunikačních partnerů, náročnou a zdoluhavou situací. Všichni však bydlení nakonec našli, i přesto, že se potýkali s mnoha obtížemi. Autorku tedy zajímalo, zda komunikačním partnerům někdo pomáhal s hledáním ubytování, či si našli ubytování sami. Nalézt bydlení pro dotazované nebylo vůbec snadné a všichni se shodovali na tom, že bez pomoci druhých lidí, ať už blízkých či cizích by to nezvládli.

Paní Marcela autoři vypráví, že jí nejvíce pomohl sociální pracovník, který za ní docházel do squatu: *„Jak už sem zmiňovala, nejvíc mě motivoval a zároveň mi nejvíce pomohl ten sociální pracovník, který za mnou chodil, pořád jsem jeho pomoc odmítala, až po nějakém čase se to zlomilo. Dovedl mě do azylového domu, pomohl mi vyřídit všechny možné doklady a taky mě poslal na léčbu, dost jsem pila. No a tam jsem se pak seznámila s Pepou, který se léčil taky. Hodně jsme si rozuměli, ale musela jsem se první dát sama dohromady. Potom, co mi skončila léčba, jsem byla ubytovaná v azylovém domě, tam jsem začala hledat i práci, se vším mi, ale pomáhali sociální pracovníci, sama bych nic nezvládla. Potom, když jsem našla práci, nastěhovala jsem se k Pepovi, ten mi teď taky dost pomáhá hlavně finančně“.* Z výroku je evidentní, že úvodní pomoc paní Marcele poskytl sociální pracovník, poté již další pracovníci azylového domu a v neposlední řadě přítel Pepa, se kterým paní Marcela bydlí. Pomoc

vnímá jako velmi důležitou a zmiňuje, že sama by se nikdy neodhodlala pomoc vyhledat a bez pomoci by bydlení ani nenalezla.

Pan Karel jako prvotní pomoc při nalezení bydlení uvádí paní Janu a poté sociální pracovníky: *„Nejvíc mi pomohla asi Jana, vůbec jako abych se odhodlal něco začít řešit, nějaké ubytování. Ona už bydlela a začala o tom mluvit, jak je to fajn a tak. Tak sem si řekl, že by to společně asi šlo. Potom mi Jana dala kontakt na pracovníky azylového domu pro muže, tam jsem byl chvíli jenom, než mi pomohli zapsat se na úřad práce, vyřídit nějaké dávky potřebné. No a pak nám pomohli najít taky ubytovnu, která pro nás bude finančně dostupná. Takže kdybych měl říct, kdo mi úplně nejvíce pomohl tak by to byla Jana vůbec za to, že mě k té myšlence bydlení dovedla a pak to budou ti pracovníci, byli strašně ochotní, nedokážu si představit, že bych si to vyřídil sám, budu jim vždycky vděčný.“*

Paní Janě zase naopak nejvíce dle jejich slov pomohla kamarádka, o které se v rozhovoru často zmiňovala a uvedla jí také jako největší motivaci při hledání bydlení: *„nechávala mě u sebe přespát, ale já jsem jí tam každý den nechtěla otravovat. No a pak se mi pomohla zařídit armádu spásy, pořád mi říkala, ať se seberu a dám se dohromady. Takže jo asi ona byla takovým tím moji spouštěčem.“* Paní Jana tedy autorce sděluje, že nejvíce jí pomohla její kamarádka, u které občasně přespávala a ta jí také pomohla sehnat azylové bydlení. Dále jí pomáhali sociální pracovníci: *„No a potom mi pomohli sociální pracovníci, hlavně odblokovat můj účet a vyřídit splátkový kalendář a taky mi nabídli přivýdělek prodejem časopisu, abych pak měla peníze na bydlení“.* Paní Ivana uvádí jako většina dotazovaných, za nejdůležitější pomoc sociálních pracovníků, která jí byla poskytnuta při snaze nalézt ubytování. Paní Ivana docházela do nízkoprahového denního centra, kde jí nabídli pomoc sociální pracovníci: *„byli fakt moc hodní, pořád si semnou vykládali a snažili se mě přesvědčit, že mám na víc. Tak mi sehnali ubytování v azylovém domě, pomohli se mi přihlásit na úřad práce a o zbytek už sem se postarala sama, byli takovým mojim prvním důležitým krokem při hledání bydlení a toho si moc cením“.*

Paní Eva také jako první zmiňuje pomoc pracovníků: *„no nejprve mi pomohli pracovníci v noclehárně.... asi viděli, že sem slušná chodím tam strážlivá, tak na mě byli extra hodní. Dokonce i jídlo mi někdy tajně dávali zadarmo. Ti mi pak pomohli kontaktovat i azylový dům, sama jsem tam ale jít nechtěla tak sem nabídku nevyužila. Potom k nám přišla do naší komunity Petra s tou sem si nejvíc rozuměla. Nejak jsme se*

začali bavit o tom, že by sme mohli jít normálně bydlet. Tak sem se šla zeptat do toho azyláku.....samozřejmě nám pomohli i pracovníci v azylovém domě, vyřídit spoustu věcí, naučili nás s tím počítačem a vyhledáváním různých informací, pomohli nám registrovat se na úřad práce a tak podobně“. Komunikační partnerka paní Petra uvádí totéž, co paní Eva: *„No pomohli pracovníci sociální... oni byli zlatíčka, pomohli mi dát se do kupy, všechno mi pomohli vyřídit a dokonce i s prací mi pomohli. Za hodně jim vděčím, no a taky svoji Evě, té nejvíc.“*

Všichni komunikační partneři tedy pomoc druhých při nalezení bydlení považovali za důležitou v procesu získávání bydlení. Často v rozhovoru zmiňovali, že by to bez pomoci druhých nezvládli a k hledání bydlení by se neodhodlali. Dotazovaní také shodně vypovídají o pomoci sociálních pracovníků, kteří jim ve většině případů pomohli vyřídit důležité doklady, dávky, či práci a v neposlední řadě také nalézt adekvátní ubytování. Přístup sociálních pracovníků komunikační partneři chválili a byli jim za pomoc vděční. Někteří také pomohli v procesu hledání bydlení přátelé z dřívější doby, či kamarádky, které byly ve stejné tíživé situaci a snažily se nalézt také bydlení.

7.7 Dlouhá cesta k nalezení vlastního bydlení

Získat bydlení pro komunikační partnery nebylo vůbec jednoduché. V rozhovorech se u pěti dotazovaných opakoval kód vyjadřující *dlouhou a obtížnou cestu k nalezení bydlení*. Osoby bez domova mají jistě horší šance nalézt si bydlení, neboť často nemají práci, finance a mohou být diskriminováni ze strany pronajímatelů bytů či ubytoven. Obvykle může být tato dlouhá cesta k nalezení bydlení i demotivující. Komunikační partneři se potýkali se spoustou překážek a obtíží. Hledání bydlení všichni shodně popisovali jakou zdlouhavou cestu s nejasným výsledkem. Všichni však bydlení za určitý čas našli a při rozhovorech tuto cestu autorce popisují. Pro autorku bylo zajímavé zjištění, že ani jeden z komunikačních partnerů nepopisoval cestu k nalezení bydlení například v azylovém domě. Azylový dům nejspíš nevnímali jako adekvátní bydlení, popisovali cestu jen k „vlastnímu“ bydlení.

Paní Petra popisuje hledání ubytování následovně: *„takže ve volných chvílích jsem koukala s Evou na internet, původně jsme chtěly jít do nějaké garsonky v pronájmu, jenže v Ostravě na nás bylo všechno drahé, to co by pro nás bylo finančně*

možné bylo buď v hrozném stavu a nebo nás tam prostě ti pronajímatelé nechtěli, když se dozvěděli, že jsme s azyláku..... nečekala jsem, že najít normální bydlení bude trvat tak dlouho". Také nynější spolubydlící paní Eva popisuje, že nalézt bydlení trvalo velmi dlouho, neboť první podmínkou bylo nalezení práce: *„pak jsme bydleli s Petrou v tom azylovém domě no a tam jsme se domluvily, jak už vám ona říkala, že si najdeme práci a pak to nějaké společné bydlení. Samozřejmě nám pomohli i pracovníci v azylovém domě, vyřídít spoustu věcí, naučili nás s tím počítačem a vyhledáváním různých informací, pomohli nám registrovat se na úřad práce a tak podobně. Trvalo nám to dost dlouho, protože Petra si našla práci dříve než já, a tak se nečekalo na mě, až co si najdu...“* Obě komunikační partnerky pobývaly v Azylovém domě necelý rok, hledání práce a následného ubytování jim tedy trvalo rok, což popisují jako velmi dlouhou dobu. Podobně je na tom i paní Ivana, která ubytování hledala rok.

Paní Ivana popisuje hledání bydlení, také jako nelehký úkol. Nejprve bydlela v azylovém domě, a až poté, co získala práci ve skladu, začala si hledat ubytování jinde. Svou zkušenost s hledání bydlení popisuje: *„no fakt to nebylo snadné, nepočítala jsem s tím, že najít bydlení bude tak těžké, trvalo mi to skoro rok. Já jsem se původně dívala po těch nájmem, pořád jsem chtěla do nájmu. Pracovníci mi pořád říkali, ať zkusím něco pro mě dostupnějšího, ale nedala sem si dost dlouho poradit v tomhle. Nechtěla jsem být jak socka na ubytovně. No nakonec jsem tam stejně skončila. Jen to jsem si mohla dovolit zaplatit“.*

Pan Karel a paní Jana shodně popisují cestu k bydlení takto: *„chtěli jsme jít bydlet spolu co nejdříve, protože já jsem bydlel v azyláku pro muže a Jana pro ženy, tak jsme se spolu byli jen přes den a večer jsme spolu být nemohli, bylo to nanic. Jana měla ten invalidní důchod a peníze z nového prostoru a já jen nějaké dávky, mohla jít bydlet klidně beze mě. Já jsem moc hrdý na to, aby mi ženská něco platila. Takže čekala, až jestli si něco najdu já. Začal jsem pak hrát na ulici na harmoniku a peněz bylo více, tak jsme konečně začali hledat spolu. Neměli jsme ze začátku vůbec představu, jak obtížné a zdlouhavé to může být. Moc jsme neměli přehled o penzích, a jak jsme viděli ty ceny těch bytů...no hrůza. Už nás to pak fakt unavovalo, tak jsme vzali první ubytovnu, co byla. Ted' ale hledáme už něco přes rok ubytování v nájmu...zatím nic“.* Hledání vlastního ubytování tedy pan Karel s paní Janou popisují jakou zdlouhavou cestu. Nyní již déle než rok hledají ubytování v nájmu, zatím bez úspěchu.

Paní Marcela, jako jediná z komunikačních partnerů bydlí v nájemném bydlení a autorce sděluje: „*no pro mě nalézt bydlení nebylo tak těžké, já jsem ani vlastně žádné nehledala. Potom, co jsem byla už po léčbě a v azyláku, jsem se s Pepou (partner) domluvila, že až si najdu práci, nastěhuju se k němu do nájmu a budu mu přispívat. Takže naštěstí jsem fakt nic hledat nemusela, ale je mi jasné že bez Pepy bych musela a to by byl fakt velký problém pro mě a co znám kamarády, kteří bývali bezdomovci a popisovali mi, jak dlouho jim to trvalo....no mám fakt v tomhle štěstí“*. Paní Marcela, tedy bydlení hledat nemusela, avšak uvědomuje si, že bez partnera by bydlení tak snadno nezískala.

Získat bydlení, bylo tedy pro pět ze šesti dotazovaných zdlouhavou cestou, která jim trvala necelý rok či déle. Dva komunikační partneři stále hledají lepší bydlení a zatím se jim to příliš nedaří. Většina dotazovaných nejprve zkusila nalézt si bydlení v nájmu, avšak také bez úspěchu. Pouze jedna komunikační partnerka uvedla, že nalezení bydlení pro ni nepředstavovalo zdlouhavou cestu, ale zmiňuje, že bez přítele ke kterému se nastěhovala, by musela také hledat ubytování, což by dle jejich slov nebylo jednoduché. Proces získávání bydlení byl tedy pro dotazované opravdu dlouhou cestou.

7.8 Cesta plná překážek a obtíží při hledání adekvátního bydlení

Nalézt si bydlení či práci je důležitou součástí a předpokladem k tomu, aby jedinci mohli uspokojovat své potřeby, ať už ty vyšší nebo nižší. Nalézt si adekvátní bydlení je také nezbytné v procesu resocializace, což si dotazovaní ve výzkumu uvědomují. Komunikační partneři se při hledání bydlení však potýkali s obtížemi, které jim znesnadňovali si adekvátní bydlení nalézt. Proces získávání bydlení byl komunikačními partnery popisován jako nejen dlouhá cesta, ale také obtížná a plná překážek. I přesto, že v rozhovorech zmiňovali respondenti různé a rozdílné obtíže, přesto v nich bylo možné nalézt společné rysy a znaky.

Komunikační partnerka paní Ivana se setkala s obtížemi při hledání bydlení, kterých bylo více: „*no jestli jsem se setkala s nějakýma překážkama při hledání bydlení? To víte, že setkala...myslím si, že asi největší překážkou byly u mě finance, sice jsem si pak našla práci ve skladu, ale na nájem jsem prostě neměla. Pak taky mi to zabíralo strašně času to hledání a různé vyřizování a já jsem na to moc čas ani energii neměla, když jsem musela chodit do práce. To byly asi tak největší překážky pro mě*

no. “ Paní Ivana tedy vnímá jako největší překážku při hledání bydlení finance, kterých neměla tolik, aby si sama zaplatila nájem. Také zmiňuje nedostatek času a energie, které ji také brzdily.

S finančními obtížemi se také potýkala další komunikační partnerka paní Petra, která uvádí: „*to víte, že setkala. Největší problém byly asi ty peníze no...ty jsou problémem všeho. Když nemáte peníze, nemůžete si dovolit ani nic normálního, trochu hezkého. Dalším problémem byla moje blbost a hloupost....nevěděla jsem nic o tom, kde hledat bydlení, nebo co kolik stojí...předtím jsem se o to prostě nikdy nestarala. Naštěstí mi pomohli v tom azyláku. Najít normální bydlení bylo fakt těžké někdy se ani nedivím, že to ti lidi vzdají a vrátí se pak zpátky na ulici, je kolem toho spoustu starostí a stojí to dost peněz*”. I zde je patrné, že nedostatečné finance byly faktorem, který znesnadňoval nalezení adekvátního bydlení. Další bariérou byla neznalost paní Petry, kdy nevěděla, jak zacházet s internetem, jak vyhledávat inzeráty, nabídky apod.

Paní Jana se při hledání ubytování setkala stejně jako paní Petra s obtížemi finančními. Za největší bariéru považovala dluhy, které měla z minulosti: „*potom,co jsem bydlela už v azyláku, jsem si nemohla hledat nijak moc něco lepšího, protože Karel ten neměl skoro nic a já i když jsem už něco měla, jsem musela pořád splácet ty dluhy, které udělala dcera. Taky můj zdravotní stav nebyl moc dobrý, mám problémy s páteří a tak mě taky nikde nechtěli zaměstnat*”. Z výpovědi lze usoudit, že největší překážkou byly dluhy, které musela paní Jana splácet. Dále také skutečnost, že paní Jana je v invalidním důchodu a má problémy s páteří, což jí znemožňovalo najít si práci a tedy se lépe finančně zabezpečit.

Také pan Karel zmiňuje finanční problémy, které byly příčinou potíží při hledání adekvátního bydlení: „*největší překážkou při hledání bydlení pro mě byly určité prachy, které jsem samozřejmě neměl. No a taky zaměstnání, které jsem neměl...to byl vlastně možná úplně nejzásadnější problém, který mě trápí do dneška. Člověk si prostě nemůže nálezt hezké bydlení, když ty peníze nemá.*”

Chybějící zaměstnání jako bariéru při hledání bydlení uvádí i paní Eva: „*největší obtíže byly asi s nalezením práce teda aspoň pro mě. S nějakým minimem, které jsem sice dostávala od státu to bylo tak akorát na zaplacení pobytu v azylovém domě a na to jídlo. Na nějaké jiné ubytování by mi to nestačilo. Takže ta práce byla zásadní pro nalezení bydlení pak. Další problém, kterého jsem si všimla při hledání bydlení bylo to, že nás pronajímatelé prostě nechtěli...nikdy to neřekli, ale já jsem to cítila. Vždycky*

když se zeptali, kde teď bydlíme nebo, co děláme za práci a my jim to řekli..už se pak neozvali nebo řekli, že ten byt dostal někdo jiný. Takže to byla trochu diskriminace z jejich strany. To bylo asi tak zásadní, pak už mě nic nenapadá". Z výroku paní Evy je patrné, že největší překážkou se kterou si při hledání bydlení setkala byla diskriminace ze strany pronajímatelů, tato odpověď autorku velmi udivila a nikdo jiný diskriminaci jako překážku při hledání bydlení neuvedl.

Paní Marcela v rozhovoru autorce sdělila, že nalezení bydlení pro ní zase tak obtížné nebylo, avšak při otázce, zda se i přesto potýkala s nějakými obtížemi při nalezení bydlení uvedla: *„no jak už jsem říkala nastěhovala jsem se k Pepovi, takže jsem bydlení nehledala. Problém jsem ale měla s alkoholem, to bych možná uvedla jako překážku při hledání bydlení, kdybych nepila vlastně jsem nemusela ani skončit na ulici. Nebo když už bych na ní skončila, tak nebýt alkoholu začala bych si ubytování hledat sama".* I přesto, že se paní Marcela po odvykací léčbě nastěhovala k novému partnerovi, jako bariéru při hledání bydlení spatřuje závislost na alkoholu, která byla také do značné míry příčinou ztráty domova.

Výpovědi komunikačních partnerů tedy byly rozdílné, avšak autorka v nich našla i společné znaky. Velká část dotazovaných při rozhovorech zmiňovala více překážek, které na sebe navzájem navazovaly a prolínaly se. Za největší překážku při hledání bydlení uváděla většina komunikačních partnerů finanční obtíže, které jim zabraňovali nalézt si adekvátní bydlení. Dále zmiňovali málo placené či chybející zaměstnání, které by jim finance zajistilo. Jedna komunikační partnerka také uvedla jako překážku diskriminaci ze strany pronajímatelů, jiná zase závislost na alkoholu, či nedostatek času a energie při hledání adekvátního bydlení, či špatný zdravotní stav. Jsou zde viditelné jak, vnitřní překážky, které jedince brzí při hledání bydlení, jako je například zmíněný alkoholismus a nedostatek energie. Tak také vnější překážky, které jedinec hůře ovlivní například diskriminaci, či špatný zdravotní stav.

7.9 Opětovné nalezení bydlení jako důležitý krok v procesu reintegrace

V rozhovorech autorka k komunikačním partnerům položila také otázky, zda jim v něčem pomohlo opět si získat bydlení, co se tím u nich změnilo a zda pro ně bylo významné najít si bydlení. Všichni dotazovaní shodně vypověděli, že nalézt si bydlení

pro ně představovalo nejen získat zpět sebevědomí a sebedůvěru, ale také se opět začlenit do společnosti, což považovali za nejdůležitější. Autorka v rozhovorech tedy našla ať už přímo či nepřímo kody týkající se reitegrace komunikačních partnerů do společnosti.

Na otázku, co se změnilo, od doby kdy paní Petra začala bydlet odpověděla: „*no řekla bych, že od základu asi úplně všechno. Nejenom, že jsem měla střechu nad hlavou a pak i domov a prácizačala jsem taky jinak pohlížet na svět. Raduju se teď s maličkostí a neřeším blbosti....jsem vděčná za to, že mám kde bydlet a mám kolem sebe lidi, kteří tu pro mě jsou, cítím že už zase mezi lidi patřím...to jsem nikdy předtím necítila. Život na ulici byl sice hrozný, ale naučil mě novým věcem. Teď vím, že mít domov je jedna z nejdůležitějších věcí, mít kde bydlet je taky důležité, ale pocit cítit se někde doma vám nic nenahradí*”. Paní Petra tedy zmiňuje nejen důležitost domova, který opětovně našla, ale také osoby, které má kolem sebe, díky tomu, že již bydlí. Z výroku, „*cítím že už mezi lidi patřím*”, autorka usuzuje, že nalezením bydlení paní Petře významně pomohlo v procesu reinteegrace.

Paní Eva na tuto otázku reagovala následovně: „*změnilo se toho hodně, asi hlavně to, že mám teď konečně domov a lidi si mě tu váží, mají mě rádi, na ulici mě jen tak zdraví cizí lidi a to je moc hezké. Myslím, že jsem teď taky trochu zodpovědnější a na všechno opatrnější. Víím, že do práce musím chodit, jinak bych zase skončila špatně, taky si dávám pozor na to co podepisuju za papíry, abych zase se někomu nezadlužila*”. Paní Eva tedy dle výpovědi autorce sděluje, že poté co si našla bydlení a domov, si jí lidé více váží, zdraví ji na ulici apod. Proto i zde bylo bydlení důležitým faktorem, který byl nápomocný v procesu znovuzачlenění se. Paní Marcela na otázku odpovídá podobně a dodává: „*no to že teď bydlím pro mě znamenalo hodně, už se cítím jako normální člověk, který mezi všechny ty lidi patří, lidi se na mě někdy jen tak usmívají, nekoukají na mě tak hnusně jako když jsem byla na ulici*”. Paní Jana odpovídá shodně, jako paní Marcela, pouze dodává: „*cítím, že tu teď konečně patřím, už se za sebe nemusím stydět, a můžu nosit hlavu nahoře*”.

I u pana Karla lze spatřit jistý malý náznak, kdy pro něj nalezení bydlení představovalo reinteegraci v některých oblastech. Na začátku rozhovoru pan Karel autorce sděluje, že byl vždy samotář, přesto na otázku, co se pro něj nelebením bydlení změnilo odpovídá: „*co se změnilo....no asi to že mám kde bydlet a mám taky domov, pak asi taky to, že si užívám víc všeho, více se už s lidma bavím a oni semnou, občas ke*

mě chodí i kamarád na návštěvu domů, na ulici jsem předtím kamarády neměl, ani by neměli kam za mnou chodit.” Paní Ivana dodává, že se u ní změnilo spoustu věcí, poté co našla bydlení. Především však zmiňuje jakou důležitou svou práci: „*no potom co jsem si našla bydlení se asi změnilo nejvíc to, že jsem si našla práci. Nevím jak bych si na ulici našla nějakou práci, asi těžko. I když mě to v práci dost vyčerpává, jsem aspoň v kolektivu fajn lidí a to je určitě velká změna.*” Paní Ivana autorce sděluje, že poté co si našla bydlení, našla si také práci a patří do pracovního kolektivu. I z toho lze usoudit, že bylo nalezení bydlení důležitým prvkem pro následné začlenění se.

Ze všech odpovědí bylo patrné, že nalezení bydlení bylo pro komunikační partnery klíčové v procesu resocializace. Dotazovaní dodávali, že mají nyní větší sebevědomí, již se za sebe nestydí, protože mají kde bydlet. Všichni komunikační partneři se domnívali, že již do společnosti patří a lidé je nepřehlíží, zdraví je, usmívají se na ně a nejsou lidem tak lhostejní, jako když pobývali na ulici.

7.10 Ubytovna jako domov

Autorku velmi překvapilo, že při rozhovorech komunikační partneři uváděli ubytovnu jako svůj domov. *Ubytovna jako domov* se tedy stala dalším kódem, ze kterého autorka následně vytvořila kategorii. Z dotazovaných partnerů bydlí pět na ubytovně, pouze jedna komunikační partnerka v nájmu. O svém nynějším bydlení se všichni shodně vyjadřovali jako o svém domovu. I přesto, že se někteří snaží nalézt si lepší bydlení, o ubytovně nemluví pouze jako o střeše nad hlavou, ale jako o svém domovu. Toto zjištění bylo velmi udivující, neboť se autorka domnívala, že je ubytovna spíše přechodné ubytování a nemůže plnit takové funkce, jako domov.

Paní Jana bydlí na ubytovně s panem Karlem, a přesto, že si hledají jiné ubytování, mluví o ubytovně následovně: „*ano tohle ubytování je pro mě adekvátní, nejenom, že je pro mě finančně dostupné, ale taky se tu cítím dobře, jako doma. I když si hledáme něco jiného, protože moc soukromí tu není, mám to tu ráda, hlavně ty lidi tady.*“ Pan Karel popisuje bydlení na ubytovně podobně: „*mám to tu rád, je to sice malý byt, ale útulný. Jana se snaží ho trochu udělat hezčím, aby to fakt bylo jako doma, a já se tu jako doma i cítím.*“

I paní Petra se o bydlení na ubytovně vyjadřuje velmi hezky a kladně, aniž by se jí na to autorka dotazovala. Sama od sebe odpovídá: „*mám to tu ráda, je to jako můj*

domov. Časem by to možná chtělo něco většího, protože moc soukromí tady člověk nemá. Je tu ale hodně lidí podobných jako já, co nemají moc peněz vyhodil je manžel nebo manželka a nebo se dostali do jiných problémů...takže s nima si rozumím, jsme tu jedna velká rodina s některýma". Také spolubydlící paní Petry, paní Eva má podobný názor a při otázce, zda považuje nynější ubytování za adekvátní odpovídá: *„jak už říkala Petra máme to tady obě dvě rády, je to takový můj náhradní domov. Neříkám, že je to bydlení na pořád, pořád hledáme s Petrou i nějaké levnější podnájmy, ale zatím nám to tak stačí a cítím se tu dobře. I když je tu často hluk, je to tu malé a koupelna je až na chodbě, to mi vadí nejvíc, je to tu fajn. Lepší než mrznout někde venku a být sama“.* Poslední komunikační partnerka paní Ivana bydlí na ubytovně sama a sděluje autorce: *„no jestli je to adekvátní ubytování, ale jo asi je, dlouho mi trvalo, než jsem si tu na to zvykla, přece jenom jsem z domu byla zvyklá na něco jiného, tedy je pořád kravál, je tu všechno slyšet a nějaká čistota v kuchyňce nebo na chodbě, to je taky věčný problém. Zase si pořád říkám, že by mohlo být i hůř, někteří sousedi tu jsou fajn, cítím se tu líp, než jak jsem se cítila pak doma ještě v bývalém bytě.“*

Z těchto odpovědí je zřejmé, že se komunikační partneři na ubytovně cítí dobře i přesto, že jsou prostory často malé, stísněné či nepříliš hezké. Všech pět komunikačních partnerů tyto nedostatky ubytovny zmiňuje, nejčastěji se odpovědi shodují v problematice chybějícího soukromí, špíny, hluku, chybějícího či nedostatečného hygienického servisu apod. I přes všechny tyto nedostatky si však dotazovaní po nějakém čase zvykli a ubytovna se stala jejich domovem. Často komunikační partneři zmiňují, že je to i díky sousedům na ubytovně, které postihl podobný osud, nebo jsou to příjemní lidé, kteří pobyt na ubytovně zpříjemňují. Do této kategorie nebyla zařazena pouze jedna komunikační partnerka, která nyní bydlí v nájemném ubytování, na ubytovně tedy nikdy nepobývala a nemá zkušenosti s takovýmto typem bydlení.

8 Diskuze, limity, závěry – životní dráhy komunikačních partnerů

Cílem diplomové práce bylo, jak již autorka zmínila popsat proces získávání bydlení, u zjevných osob bez domova a identifikovat hlavní faktory, které vedou k úspěšnému začlenění bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení v českém prostředí. Dále identifikovat hlavní bariéry takové úspěšné integrace. Vše z pohledu zjevných bezdomovců samotných. Autorka však netrvala na tom, aby cíle bylo dosaženo, neboť získat adekvátní bydlení je procesem složitým a dlouhodobým. Přesto však všichni dotazovaní bydlení získali, ať už na ubytovně či v nájemném bydlení. Výzkumného šetření se mělo účastnit sedm komunikačních partnerů, avšak jeden komunikační partner před dokončením rozhovoru zemřel, proto bylo komunikačních partnerů pouze šest. Autorka by měla pokračovat až do teoretického nasycení, jehož ovšem nebylo možné dosáhnout při tak omezeném počtu – nelze totiž říci, zda shoda mezi jednotlivými komunikačními partnery není spíše efektem náhody. Pro účely diplomové práce (i s ohledem na časový rámec) autorka dále nepokračovala, což je třeba vzít v potaz při jakékoliv snaze o zobecňování závěrů.

Rozhovory s komunikačními partnery probíhaly již v jejich „novém“ bydlení, kde se dotazovaní dle autorky cítili více uvolnění a sebejistí. Autorka většinu komunikačních partnerů již znala z předchozích let, kdy psala bakalářskou práci na podobné téma. Rozhovory tedy probíhaly v příjemné atmosféře, autorka si však povšimla jednoho negativního aspektu, kterým byl diktafon. Komunikační partneři byli ze začátku značně nervózní, neboť na diktafon nebyli zvyklí, vyptávali se, k čemu je nahrávání potřebné a báli se o svou anonymitu. Poté, co komunikačním partnerům autorka vše vysvětlila a přislíbila jim, že nahrávky rozhovorů budou sloužit pouze pro autorčiny účely a následně budou vymazány, se dotazovaní více uvolnili a otevřeli. Rozhovory tak probíhaly bez větších obtíží, pouze některé otázky tykající se především rodiny vyvolávaly u komunikačních partnerů negativní vzpomínky, smutek či pláč.

Rozhovory byly provedeny s malým počtem komunikačních partnerů, kteří se navzájem znají, neboť většina z nich o svém bezdomovství vypráví na různých projektech a akcích, několik komunikačních partnerů se také angažuje pro armádu

spásy, divadelní bezdomovský spolek apod. Někteří dotazovaní také žijí spolu a při rozhovorech byli přítomni, přestože si chtěla autorka spíše promluvit s každým komunikačním partnerem zvlášť. Získané informace a časté podobnosti ve výrocích komunikačních partnerů, tak mohly být pouze náhodné či ovlivněné přítomným komunikačním partnerem. I přesto, však mohou některé informace z rozhovorů posloužit sociálním pracovníkům či jiným subjektům zabývajícím se problematikou bydlení u osob bez přístřeší.

Autorka z rozhovorů a opakujících se skutečností vytvořila deset kategorií. První kategorie představovala *význam, důležitost bydlení a domova*. Všichni dotazovaní shodně uvedli, že je domov důležitým místem, bydlení pro ně bylo také důležité, ale nepředstavovalo to, co domov. Bydlení tak komunikační partneři často opustili, protože již pro ně nepředstavovalo domov, jistotu a bezpečí. Domov byl dotazovanými vnímán jako místo, kde se cítí či cítili šťastni. S tímto názorem se shoduje také výrok autorky Haasové (2005, s. 14), která si pod pojem domov, stejně tak jako respondenti představuje nejen střechu nad hlavou, ale místo, které uspokojuje naše fyzické, psychické a sociální potřeby. Domov by měl být místem, kde se cítíme v bezpečí, kam se rádi vracíme a cítíme se zde dobře, uvolněně, „doma“. Domov tedy nemůže nahradit žádné jiné zařízení, jako jsou například azylové domy či noclehárny. S vnímáním domova se také pojila poslední kategorie a to *ubytovna jako domov*. Pět ze šesti dotazovaných nyní bydlí na ubytovně a autorku velmi překvapilo, že všichni shodně sdělili, že se zde cítí jako doma. I přesto, že většina komunikačních partnerů si hledá lepší ubytování, ubytovnu považují za svůj nynější domov, nikoliv jen střechu nad hlavou. *Opětné nalezení bydlení* tak bylo pro dotazované důležitým prvkem v procesu reintegrace. Komunikační partneři uváděli, že získali zpět ztracené sebevědomí a díky bydlení se začlenili do společnosti.

Dalším zajímavým tématem byla rodina, na jedné straně jako *zdroj identity* a na druhé jako *faktor sociálního vyloučení*. Komunikační partneři uváděli rodinu jako významný zdroj jejich vlastní identity, ale také jako negativní faktor, který se ať už přímo či nepřímo podílel na sociálním vyloučení a následné ztrátě domova. U více dotazovaných byly patrné narušené vztahy s rodinou a příbuznými. I přesto o rodině mluvili komunikační partneři vcelku hezky a rádi na ni vzpomínali. Někteří chtěli rodinu opět kontaktovat. Štěchová a kol. (2008, s. 35) ve své knize uvádí jako nejčastější příčinu ztráty domova, ztrátu zaměstnání a také již zmíněné rodinné neshody,

keré se pojí s rozvodem, rozchodem, domácím násilím či omezováním svobody ze strany partnera apod. U každého komunikačního partnera byly příčiny ztráty domova rozdílné, avšak vždy se pojili s rodinnými konflikty, které zmiňuje Štěchová.

Komunikační partneři zmiňovali v rozhovorech také *význam motivace*, která byla spouštěcím mechanismem opět získat bydlení a navrátit se do společnosti. Proces získávání bydlení byl tak motivací do značné míry ovlivněn. Nejčastěji komunikační partneři uváděli jako motivaci svou rodinu, především děti, se kterými chtěli opět navázat kontakt. U dvou dotazovaných byl motivací partner, se kterým se seznámili ještě na ulici. Dvě komunikační partnerky uvedly silné přátelství, které u nich vzniklo na ulici a motivovalo je společně svou situaci změnit. Autorku velmi překvapilo, že na ulici může vzniknout tak silné přátelské pouto, které je zároveň motivem k tomu nalézt si adekvátní bydlení. Hasmanová Marhánková (in Kreidl, Hasmanová Marhánková, 2012, s. 217) ve svém výzkumu, týkajícího se partnerství u starších žen, zmiňuje, že starší ženy si hledají spíše přítelkyni, nežli partnera. S touto přítelkyní tráví volný čas, sdílejí běžné věci a usilují o obranu proti samotě. Partnera již obvykle nechtějí, což bylo případem i u komunikačních partnerek.

Samotný proces získávání bydlení dotazovaní hodnotili jako zdlouhavý a v kategorii *dlouhá cesta k nalezení bydlení* autorce sdělili, že nalézt si adekvátní bydlení pro ně bylo obtížné a trvalo obvykle rok a dále. Důvodem takto dlouhé cesty byla také skutečnost, že všichni komunikační partneři se nejprve snažili *nalézt si zaměstnání, až poté vlastní bydlení*. Hledání zaměstnání bylo také nelehkým úkolem, ale představovalo pro dotazované vysokou hodnotu, neboť věděli, že bez zaměstnání či přivýdělku adekvátní bydlení nenaleznou. Komunikační partneři v procesu získávání bydlení zmiňovali *pomoc druhých při nalezení bydlení jako významný činitel*. Ve výpovědi všichni dotazovaní shodně vypověděli, že by to bez pomoci druhých nezvládli. Uvedli především jako prvotní pomoc sociálních pracovníků, kteří byli nápomocni při vyřizování dokladů, zprostředkovávání informací o nabídkách práce, alternativách ubytování apod. Dále zmiňovali pomoc přátel a blízkých.

Proces získávání bydlení nebyl pouze zdlouhavou cestou, ale také velmi obtížnou a plnou překážek, se kterými se komunikační partneři museli potýkat. V kategorii *cesta plná překážek a obtíží při nalezení bydlení*, uváděli různé úskalí. Nejčastěji se vyskytovaly finanční obtíže, které bránily komunikačním partnerům nalézt si adekvátní bydlení. S nedostatečnými financemi souviselo také chybějící či málo

placené zaměstnání. Dále respondenti uváděli diskriminaci ze strany pronajímatelů bytu, kteří nechtěli vzít do nájmu osobu, která byla na ulici či žila v azylovém domě, což respondentům také ztížilo přístup k bydlení. Jako další překážky při hledání bydlení komunikující partneři zmiňovali špatný zdravotní stav, závislost na alkoholu či nedostatek síly a energie. Komunikační partneři se tak na své cestě za bydlením setkali, jak s bariérami, které jim znesnadňovaly získat bydlení, tak s pozitivními faktory, které jim byly nápomocné v procesu získávání bydlení.

Závěr

Tato diplomová práce se zabývala procesem získávání bydlení u zjevných osob bez domova. Konkrétně byla práce zaměřena na identifikování faktorů vedoucích k úspěšnému začlenění bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení v českém prostředí a k identifikování hlavních bariér úspěšné reintegrace zjevných bezdomovců a to vše z pohledu jich samotných. Hlavní metodou dosažení cíle byl kvalitativní výzkum uskutečněný formou polostrukturovaných rozhovorů s malou skupinou respondentů se zkušeností se zjevným bezdomovstvím, kteří se již integrovali do společnosti a mají adekvátní bydlení. Za adekvátní bydlení byla v této práci považována také ubytovna, kterou respondenti často uváděli jako svůj domov.

V konceptuální části diplomové práce se autorka snažila uvést nejdůležitější poznatky z odborné literatury týkající se problematiky zjevného bezdomovství a problematiky bydlení těchto osob. První dvě kapitoly byly zaměřeny na vymezení základních pojmů, kterými jsou pojmy osoba bez domova a bezdomovství, formy bezdomovství, zjevné bezdomovství, bezdomovství v širších souvislostech, problematika bezdomovství v kontextu chudoby, bydlení, zdravotního stavu a zaměstnání. Dále se v práci objevily nejčastější příčiny vedoucí ke ztrátě domova, byl zde popsán proces ztráty domova a osoby nejvíce ztrátou ohrožené. Poslední dvě kapitoly pojednávaly o problematice sociální exkluze v kontextu chudoby a vztahu mezi chudobou a sociální exkluzí. V konceptuální části byly také popsány dimenze sociální exkluze a oblasti sociální inkluze osob vyloučených z bydlení. Nezbytné bylo vymezit i některé nástroje integrace pomáhající osobám vyloučeným z bydlení nalézt adekvátní bydlení. Získané poznatky z konceptuální části tak potvrzují nepostradatelný význam domova, bydlení a poukazují na důležitost řešit problematiku bezdomovství, především pak problematiku bydlení osob vyloučených.

V empirické části byl prezentován vlastní výzkum. Autorka podrobně popsala metodologii výzkumu a zvolila si kvalitativní výzkumnou strategii uskutečněnou prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů. V práci také popsala profily komunikačních partnerů, které zachycovaly jejich životní příběhy. Výpovědi respondentů byly následně porovnány a autorka se zaměřila na důležité oblasti, ve kterých se vyskytla shoda. Z těchto shodných výpovědí pak byly vytvořeny kategorie,

kteře se dotýkaly především oblastí domova, bydlení, rodiny, zaměstnání či motivací. Stěžejní však pro tuto práci byly kapitoly týkající se procesu získávání bydlení. Konkrétně pak obtížemi, se kterými se osoby při snaze získat bydlení potýkali a naopak okolnostmi, které osobám bez domova pomohly nalézt si bydlení. Domov a bydlení byly pro komunikační partnery významné, především pak „pocit cítit se doma“. Proces získávání bydlení byl dotazovanými vnímán jako obtížná a dlouhá cesta, kdy byla zapotřebí opravdu silná motivace k návratu do bydlení a také do společnosti. Před nalezením bydlení se všichni komunikační partneři snažili získat si nejprve zaměstnání, až poté vlastní bydlení. Výdělek či alespoň přívůdělek pro ně představoval jedinou možnost, jak si vlastní bydlení získat. V procesu získávání bydlení jim tedy pomohlo nejen nalezení zaměstnání a tedy finanční zajištění, ale také dle slov komunikačních partnerů byli nejvíce nápomocní sociální pracovníci, poté příbuzní či přátelé. Silným pozitivním motivem v procesu získávání bydlení byla také již zmíněna motivace změnit svůj dosavadní život, kontaktovat opět rodinu apod. Faktorů podílejících se na úspěšném začlenění bezdomovců zpět do trvalých forem bydlení bylo tedy mnoho. V procesu získávání bydlení se však komunikační partneři setkali i s velkými obtížemi a bariérami. Nejčastěji uváděli finanční těžkosti, spojené s chybějícím či málo placeným zaměstnáním, diskriminaci ze strany pronajímatelů bytu, špatný zdravotní stav, závislost na alkoholu či nedostatek síly a energie.

Na základě zjištěných skutečností je patrné, že proces získávání bydlení u osob bez domova představuje dlouhou a nelehkou cestu plnou překážek, avšak tyto osoby překážky překonaly a díky pozitivním okolnostem si adekvátní bydlení našly. Přesto, že byl výzkum prováděn pouze na malém souboru respondentů, se autorka domnívá, že odhalené skutečnosti jsou zajímavým zjištěním a mohou posloužit např. sociálním pracovníkům při práci s vyloučenými jedinci, kteří mají zájem či snahu opět nalézt bydlení a resocializovat se. Současná životní situace komunikačních partnerů, je i přes všechny těžkosti, nepříznivé životní okolnosti, se kterými se v průběhu života potýkali nyní velmi pozitivní, a dá se říci, že všichni komunikační partneři žijí nyní plnohodnotný život, jsou spokojeni a začlenění zpět do společnosti. Autorka se po zkušenostech s osobami bez domova domnívá, že těchto dobrých příkladů plně začleněných bezdomovců zpět do bydlení a také do společnosti je opravdu jen málo.

Seznam použitých pramenů a literatury

Odborná literatura

BALÁŠ, Ondřej a kol. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství*. Vyd. 1. Brno: Centrum sociálních služeb, 2010. 78 s. ISBN 978-80-254-9015-0.

BEŇOVÁ, Nina. *Lud'ia jako my*. Vyd. 1. Košice: Proti prúdu, 2008. 75 s. ISBN 978-80-969924-16.

BROŽ, Miroslav, Petra KINTLOVÁ a Ladislav TOUŠEK. *Kdo drží Černého Petra: sociální vyloučení v Liberci, Plzni a Ústí nad Labem*. Vyd. 1. Praha: Člověk v tísni - společnost při České televizi, 2007. 91 s. ISBN 978-80-86961-27-9.

FITZPATRICK, Suzanne, KEMP, Peter a KLINKER, Susanne. *Bezdomovství: přehled výsledků výzkumů z Velké Británie*. Vyd. 1. Czech ed. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004. 96 s. ISBN 80-86625-15-X.

GOJOVÁ, Alice, GOJOVÁ, Vendula a ŠPILÁČKOVÁ, Marie. *O způsobech zvládnutí chudoby z perspektivy rodin - podněty pro sociální práci*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. 136 s. ISBN 978-80-7464-492-4.

HAASOVÁ, Jana. *Jak žijí v Olomouci ženy bez domova: sedm skutečných příběhů*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005. 100 s. ISBN 80-244-1238-1.

HAASOVÁ, Jana. Typologie lidí na ulici. In *"Jak se žije na ulici - zjevné bezdomovectví"*. Sborník z konference: Olomouc, listopad 2010 [online]. Olomouc: Charita Olomouc, 2011. 47 s. [cit. 2018-03-19]. ISBN 978-80-254-8895-9. Dostupné z: <http://www.olomouc.charita.cz/res/data/000183.pdf?seek=1411038453>

HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. Ovdovění a partnerské vztahy ve stáří. In: KREIDL, Martin a HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, Jaroslava. *Proměny*

partnerství: životní dráhy a partnerství v české společnosti. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2012. 264 s. ISBN 978-80-7419-142-8.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

HRADECKÝ, Ilja a HRADECKÁ, Vlastimila. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Vyd. 1. Praha: Naděje, občanské sdružení, 1996. 107 s. ISBN 80-902292-0-4.

HRADECKÝ, Ilja a kol. *Definice a typologie bezdomovství: [zpráva o realizaci aktivity č. 1 projektu Strategie sociální inkluze bezdomovců v ČR]*. Vyd. 1. Praha: Pro Sdružení azylových domů vydala Naděje, 2007. 50 s. ISBN 978-80-86451-13-8.

KELLER, Jan. *Posvícení bezdomovců: úvod do sociologie domova*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2013. 290 s. ISBN 978-80-7419-155-8.

KLIMENT, Pavel a DOČEKAL, Vít. *Pohled na bezdomovství v České republice*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. 122 s. ISBN 978-80-244-5007-0.

KOTÝNKOVÁ, Magdalena. Zmírňování chudoby a sociálního vyloučení jako předpoklad pro zvýšení kvality života. In: HNILICOVÁ, Helena, ed. *Kvalita života: sborník příspěvků z konference, konané dne 25. 10. 2004 v Třeboni, Kongresový sál hotelu Aurora*. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004. 33-45 s. ISBN 80-86625-20-6.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. Vyd. 3. Praha: ASPI, 2005. 502 s. ISBN 80-7357-050-5.

LUX, Martin., MIKESZOVÁ, Martina., SUNEGA, P. 2010. *Podpora dostupnosti bydlení pro lidi akutně ohrožené sociálním vyloučením – mezinárodní perspektiva a návrhy opatření v ČR*. [online]. Praha: SOÚ AV ČR, 64 s. [cit. 2018-03-20]. Dostupné: www.disparity.cz/data/usr_048_default/nastroje_vyloucení.pdf

MAREK, Jakub, STRNAD, Aleš a HOTOVCOVÁ, Lucie. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 175 s. ISBN 978-80-262-0090-1.

MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. [online]. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. 41 s. [cit. 2018-03-19]. ISBN 80-87007-15-8. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/fulltext/vz_193.pdf

MAREŠ, Petr. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994. 151 s. Studijní texty; sv. 6. ISBN 80-901424-9-4.

MAREŠ, Petr. Pojetí konceptu sociálního vyloučení a sociálního začleňování a akademickém diskursu a ve veřejné politické agendě. In: MAREŠ, Petr, RÁKOCZYOVÁ, Miroslava., SIROVÁTKA, Tomáš, et al., *Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda*. [online]. 1. vyd. Praha: CESES FSV UK. 2006. 5-26 s. [cit. 2018-03-20] Dostupné z: www.ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit_03_2006.pdf

MAREŠ, Petr. Sociální exkluze a inkluze. IN: SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2004. 15-31 s. ISBN 80-210-3455-6.

MAREŠ, Petr. Sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze: Diskurs a realita. In: SIROVÁTKA, Tomáš, ed. *Sociální vyloučení a sociální politika*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2006. 15-25 s. ISBN 80-210-4225-7.

MAREŠ, Petr. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, Oldřich, ed., KODYMOVÁ, Pavla, ed. a KOLÁČKOVÁ, Jana, ed. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010. 351 s. ISBN 978-80-7367-818-0.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001. 309 s. ISBN 80-7178-473-7.

MIKESZOVÁ, Martina, LUX, Martin. 2013. *Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR*. [online]. In: Sociologický časopis, roč. 49, č. 1/2013, 29-52 s. [cit. 2018-03-20] Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7cae83198e4f5eaf667e3676480a5d73ce92ef6c_13-1-12Mikeszova-Lux16.indd.pdf

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. 332 s. Psyché. ISBN 80-247-1362-4.

MUSIL, Libor. *"Ráda bych Vám pomohla, ale": dilemata práce s klienty v organizaci*. Vyd. 1. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9.

PLACHÝ, Antonín. Nejsme připraveni na bezdomovectví celých rodin. *Časopis Sociální práce/Sociálna práca: Bezdomovectví* [online]. Brno, 2006, 2006(4), 3-6 s. [cit. 2018-03-19]. ISSN 1213-6204. Dostupné z: www.socialniprace.cz/soubory/4-2006_bezdomovectvi-120116134722.pdf

POLÁČEK, Michal. Dopad problematiky závislostí v oblasti kriminality a sociálního vyloučení. In: *"Sociální vyloučení a ztráta domova v kontextu závislostí": sborník z konference: [Olomouc], 7. prosince 2006*. Vyd. 1. Olomouc: Charita Olomouc, 2007. 14-21 s. ISBN 978-80-239-9765-1.

PRŮDKOVÁ, Táňa a NOVOTNÝ, Přemysl. *Bezdomovectví*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2008. 93 s. ISBN 978-80-7387-100-0.

RABUŠIC, Ladislav. *Koho Češi nechtějí? Sociální studia*, Brno: Masarykova univerzita, 2000, roč. 5, č. 1. 65-85 s. ISSN 1212-36.

RADOSTNÝ, Lukáš. Faktory sociálního vyloučení. In: SÝKORA, Luděk, TEMELOVÁ, Jana. *Prevence prostorové segregace*. [online]. 2005. [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/ksgrrsek/novyurlab/user/documents/jajinek/Jana/Prevence%20prostorove%20segregace.pdf>

RÁKOCZYOVÁ, Miroslava. Srovnání Národních akčních plánů sociálního začleňování v zemích EU a v České republice. In: MAREŠ, Petr, RÁKOCZYOVÁ, Miroslava., SIROVÁTKA, Tomáš, et al., *Sociální vyloučení a sociální začleňování v České republice jako veřejně politická agenda*. [online]. 1. vyd. Praha: CESES FSV UK. 2006. 27-54 s. [cit. 2018-03-20] Dostupné z: www.ceses.cuni.cz/CESES-20-version1-sesit_03_2006.pdf

REICHL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2009. 184 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-3006-6.

Report on social inclusion 2005: an analysis of the National Action Plans on Social Inclusion (2004-2006) submitted by the 10 new member states. [online]. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, c2005. 193 s. [cit. 2018-03-20]. ISBN 92-894-8984-7. Dostupné z: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/sec256printed_en.pdf

SCHWARZOVÁ, Gabriela. Sociální práce s bezdomovci. In: MATOUŠEK, Oldřich, KODYMOVÁ, Pavla a KOLÁČKOVÁ, Jana, eds. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010, 315 – 330 s. ISBN 978-80-7367-818-0.

Strategie sociálního začleňování 2014-2020. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014. 86 s. ISBN 978-80-7421-080-8.

ŠPATENKOVÁ, Naděžda a kol. *Krizová intervence pro praxi*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2004. 197 s. ISBN 80-247-0586-9.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta, LUPTÁKOVÁ, Marina a KOPOLDOVÁ, Bedřiška, ed. *Bezdomovectví a bezdomovci z pohledu kriminologie: závěrečná zpráva*. Vyd. 1. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. 111 s. Studie. ISBN 978-80-7338-069-4.

ŠUPKOVÁ, Danuše a kol. *Zdravotní péče o bezdomovce v ČR*. Vyd.1. Praha: Grada Publishing, 64 s. 2007. ISBN 978-80-247-2245-0.

ŠIMEK, Milan. Integrace osob bez přístřeší do společnosti. *Ekonomická revue*. Ostrava: Vysoká škola báňská, 2008, 11 (1), s. 64-80. ISSN 1212-3951.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.

TOUŠEK, Ladislav. *Sociální vyloučení a prostorová segregace* [online]. [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/webzin/achive_old/webzin_2-3_2007/02_Tousek.pdf

VÁGNEROVÁ, Marie, CSÉMY, Ladislav a MAREK, Jakub. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2013. 339 s. ISBN 978-80-246-2209-5.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3. Praha: Portál, 2004. 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VAVŘÍK, Michal. Sociální exkluze a ideologie. In: BARGEL, Miroslav a kol. *Inkluze versus exkluze - dilema sociální patologie*. Vyd. 1. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. 28-38 s. ISBN 978-80-87182-12-3.

Prameny

Analyza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti. MPSV. [online]. 2006 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: http://www.gac.cz/documents/nase_prace_vystupy/GAC_MAPA_analyza_SVL_aAK_CJ.pdf

Analyza sociálně vyloučených lokalit v ČR [online]. 2015 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: http://www.strukturalni-fondy.cz/getmedia/37698971-f457-497a-8a8a-2f2518bb8956/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_v_CR.pdf?ext=.pdf

CANADIAN POPULATION HEALTH INITIATIVE. *Improving the health of Canadians 2007-2008: mental health and homelessness* [online]. Ottawa: Canadian Population Health Initiative, Canadian Institute for Health Information, 2007, 56 s. [cit. 2018-03-19]. ISBN 978-1-55465-046-0. Dostupné z: https://www.cpa.ca/cpsite/.../mental_health_homelessness_en.pdf

GAETZ, Stephen, Jesse DONALDSON, Tim RICHTER and Tanya GULLIVER. *The State of Homelessness in Canada 2013* [online]. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press, 2013 [cit. 2018-03-19]. 48 s. ISBN 978-1-55014-632-5. Dostupné z: http://www.homelesshub.ca/sites/default/files/SOHC2013_execsummary_web.pdf

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020 [online]. Praha: MPSV, 2013. 72 s. [cit. 2018-03-19]. ISBN 978-80-7421-072-3. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf>

NEDĚLNÍKOVÁ, Dana a kol. *Metodická příručka pro výkon terénní sociální práce.* [online]. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. 201 s. [cit. 2018-03-19]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/4031/Metodicka_prirucka_TSP.pdf

PELÍŠKOVÁ, Věra. *Sociální bydlení* [online]. 2008 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/tsp/dokumenty/soc_bydleni.pdf

SNOPEK, Jan, MATOUŠEK, Roman. *Metodika prostupného bydlení*. [online]. 2014. Praha: ASZ. [cit. 2018-03-20] 73 s. ISBN: 978-80-7440-113-8. Dostupné: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/metodiky-a-manualy-dobre-praxe>

SNOPEK, Jan a kol. *Systém sociálního bydlení v České republice: Poziční dokument platformy pro sociální bydlení* [online]. 2014 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: https://www.azylovedomy.cz/soubory/597_Pozicni%20dokument%20PSB_140917.pdf

Sociální bydlení v EU [online]. 2013 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/c73c2300-eb55-4274-9a38-da1d1e89cd45/Socialni-bydleni-v-EU.pdf>

Zákon č. 108/2006 Sb., ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. [online]. 2017 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/7372/108_2006_Sb.pdf

Zákon č. 111/2006 Sb., ze dne 14. března 2006 o pomoci v hmotné nouzi [online]. 2017 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/metakor/dok/zakon-111_2006.pdf

Zákon č. 117/1995 Sb., ze dne 26. května 1995 o státní sociální podpoře [online]. 2018 [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <http://sppo.cz/wp-content/uploads/2017/08/Zakon-c.-117-1995-Sb.-o-statni-socialni-podpore.pdf>

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Schéma otázek k polostrukturovaným rozhovorům

Příloha č. 1 - Schéma otázek výzkumného rozhovoru

Uvedení do problematiky, seznámení s účelem rozhovoru, nahráváním na diktafon

1. Mohl/a byste mi v úvodu říci pár informací o vás? (věk, zaměstnání, rodina)
2. Mohl/a byste mi říci, co bylo příčinou toho, že jste se ocitl/a na ulici?
3. Kolik let jste na ulici pobýval/a ?
4. Setkal/a jste se na ulici nebo i mimo ní s někým, kdo by vám nabídnul pomoc?
5. Co bylo důvodem či překážkou toho, že jste svou situaci a pobyt na ulici nezačal/a řešit už dříve?
6. Co pro vás bylo naopak spouštěcím mechanismem, podnětem pro to, abyste začal/a hledat ubytování?
7. Jaké kroky jste podnikala k tomu, abyste našla bydlení? Jak postupně probíhalo hledání bydlení?
8. Jak jste nakonec bydlení našla? Pomáhal vám někdo?
9. Setkal/a jste se někdy s nezájmem ze strany sociálních pracovníků či jiných zainteresovaných odborníků?
10. Setkal/a jste se s nějakými obtížemi při snaze získat bydlení? Jakými?
11. Věděl/a jste o různých možnostech sociální pomoci pro osoby bez domova?
12. Byl/a jste informován/a o dalších možnostech náhradního bydlení, jako jsou např. Azylové domy?
13. Využívala jste před nalezením nynějšího bydlení i jiných forem dočasných bydlení? Jak často?
14. Bylo pro vás nalezení bydlení důležitým prvkem v procesu reintegrace?
15. Mohl/a byste mi sdělit, kde teď bydlíte?
16. Jak dlouho zde již žijete?
17. Co vás nyní motivuje k tomu, udržet si bydlení?
18. Máte nyní nějaký příjem či zaměstnání?
19. Považujete nynější ubytování za adekvátní?
20. Je to vás toto ubytování nákladné?
21. Jste s tímto bydlením spokojený/á? Jak se zde cítíte?
22. Pomáhá vám nyní někdo, nebo dochází za vámi např. sociální pracovník?
23. Jaké máte plány do budoucna? Chcete v nynějším bydlení zůstat?
24. Co se pro vás změnilo od doby, kdy jste zase začal/a bydlet?